

VIGILIA

1995 / 11

J. A. KLOCZOWSKI: A 21. század kereszténye

Ökumenikus konferencia
a nemzeti konfliktusok kezeléséről

Pilinszky János ismeretlen elbeszélése

MAGYAR IMRE: Emberi méltóság

KRIZSÁN LÁSZLÓ: A Szent László Társulat

J. TISCHNER: A boldogok hite

LUKÁCS LÁSZLÓ	Innen odatúlra	801
JAN ANDRZEJ KLOCZOWSKI	A 21. század kereszténye (<i>Éles Márta fordítása</i>)	802
SZÉPE GYÖRGY	A béke fénye felé	807
HEINZ-GÜNTHER STOBBE	Teológiai békekutatás	811
NORBERT ROPERS	A nacionalizmus kihívásai	817
KRIZSÁN LÁSZLÓ	A Szent László Társulat működése	825
SCHANDA BALÁZS	Az egyház működésének anyagi alapja (<i>I. rész</i>)	831

SZÉP/ÍRÁS

PILINSZKY JÁNOS	A kitagadott (<i>elbeszélés</i>)	840
MÉHES KÁROLY	Úgy esik; Sivatag (<i>versek</i>)	843
HENRIKAS NAGYS	Soha ne add el magad (<i>vers; Bajcsi Cecília fordítása</i>)	844
PETŐCZ ANDRÁS	Kék szemek (<i>vers</i>)	~~845~~
CS. VARGA ISTVÁN	A költészet liturgiája (Sík Sándor: Sarlósboldogasszony)	845
MAGYAR IMRE	Emberi méltóság (<i>elbeszélés</i>)	853

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BITSKEY BOTOND	Mensáros Lászlóról	863

MAI MEDITÁCIÓK

JÓZEF TISCHNER	A boldogok hite (<i>Éles Márta fordítása</i>)	868

DOKUMENTUM

A Kecskeméti Ökumenikus Konferencia Levele	872

SZEMLE

(A részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	874

Innen odatúlra

November, a télbe dermedő ősz összekapcsol bennünket az elmúlás és a halál döbbenetével. Az emberéletnek — s a keresztény hitnek — három leghatalmasabb kérdésével kerülünk szembe. Először is: ki szabja meg életünk idejét? A virágzó tavaszra gyümölcsöt érlelő nyár következik, s a termés betakarítása után vezet át az ősz a tél dermedtségébe. De miért hal meg az egyik ember fiatalon, sőt gyermekként, marad viszont életben a másik, akkor is, amikor már legszívesebben odaát lenne, együtt rég meghalt övéivel? Miért nem tudhatjuk előre életünk hosszát, hogy gondosabban, pontosabban beoszthatnánk az időnket, megtervezhetnénk okos felhasználását?

Aztán: hogyan történik meghalásunk? Hogyan hatalmasodik el rajtunk egyre gyöngülő szervezetünk, amelyet szétrág lassan a betegség és az öregség? Miért kell a meghalást megelőznie hosszabb-rövidebb fájdalmas agóniának, amely oly gyötrelmessé fokozódhat, hogy a halál már irgalmas szabadítóként érkezik? A szellemére, alkotásaira, gyakran a testére, fizikai teljesítményeire is oly büszke embernek miért kell porig alázódnia a betegségben és a halálban?

Végül: hogyan történik az átmenet a halálból az életbe? S mit tudhatunk biztosan a túlvilágról, a testnek feltámadásáról? Mi vár reánk odaát? Mit válaszolhatunk Feuerbachnak és Nietzschének, akik a földi élet elárulásával vádolják azokat, akik hisznek a feltámadásban, az élet túlvilági beteljesülésében?

Természetesnek mondhatjuk az ember védekezését. Igyekszik tudomást nem venni a betegségről és a halálról. Mintha nem is létezne mindez. S ha van is, csak a többieket éri el, minket nem, mi kényelmes biztonságban nézhetjük tovább esténként a tévében mások halálát... Amíg egyszer csak ránk nem kerül a sor: kedveseink betegségével, halálával, majd saját öregedésünkkel. Szervezetünk hol itt, hol ott mondja fel a szolgálatot, foszt meg az életnek egyre több örömétől, sőt teszi egyre keservesebbé mindennapjainkat.

Életünkkel kell válaszolnunk a fönti kérdésekre. Nem az évek száma dönti el az élet minőségét, hanem az, hogy hogyan használtuk fel. Az élethez a fájdalom éppen úgy hozzátartozik, mint az öröm. S ez az élet csak kezdete, előjátéka az odaátinak.

A Názáretinek élete, halála és feltámadása tanít meg minderre. Az ő élete szenvedésében és halálában teljesedett ki, de harmadnapon feltámadt, s újjáalkotott mindent. Ahogy bealkonyul az életünkben, úgy válhat egyre fényesebbé benne a Bárány világsága.

A 21. század kereszténye

JAN ANDRZEJ
KLOCZOWSKI

1937-ben született. Filozófus, teológus. A Pápai Teológiai Akadémia Vallásfilozófiai Tanszékének vezetője, a Krakkói Dominikánus Filozófiai-Teológiai Kollégium rektora, a dominikánusok lengyel tartományfőnöke, a Znak katolikus folyóirat szerkesztője. Itt közölt írása a Znak 1995. 3. számában jelent meg.

**Az európai problémakör
háttérbe szorulása**

A „21. század kereszténye” téma lényegéből eredően profétai kötelezettséget ró a szerzőre. Már elhangzott egy ilyenfajta jóslat André Malraux, francia írótól, aki azt mondta, hogy a „21. század vagy vallásos lesz, vagy egyáltalán nem lesz”. Mindannyian ismerjük ezt a jóslatot, ámbar a forráskutatásokból nem derül ki, mikor mondta ezt Malraux, sem pedig az, hogy egyáltalán mondta-e.

Él egy másik változata is e jóslatnak, amely így hangzik: „a 21. század vagy misztikus lesz, vagy egyáltalán nem lesz”. Azonban minden jóvendülés nehézsége abban rejlik, hogy a prognózis egy adott diagnózis szülötte. Ilyen volt például a katasztrofális vízió Párizsról a múlt században, mely szerint a 20. században mozdulni sem lehet majd a rengeteg lótól és lovaskocsitól...

Vajon mit tudunk mondani, a 20. század kereszténységéről, ami előre vetülne a 21. század kereszténységének kérdéskörére? A kereszténység, ez a közel-keleti eredetű vallás eljutott Európába, itt meggyökeresedett, és más szellemi központokkal együtt alakította ki kulturális örökségét. Ezt Stefan Swiezawski professzor, világi hívő idézi fel, aki a II. Vatikáni zsinaton megfigyelőként vett részt. Swiezawski professzor az európai problémakör háttérbe szorulásáról beszél. Az egyház — és itt nem csak a katolikus egyházra gondol — egyre inkább világméretű közösséggé és globális kérdések hordozójává válik.

Afrikában és Dél-Amerikában ez az éhezés és túlnépesedés nagy problémája lesz, Ázsiában pedig komoly kihívást jelent majd az ázsiai szellemi hagyomány és a vele való párbeszéd, amely újfajta átgondolást tesz szükségessé.

Térjünk vissza Malraux jóslatához. A 21. század vallásos vagy misztikus lesz-e? A „vallásos” itt azt jelenti, hogy az emberiség vallási életének fő vonulata a nagy ortodox hagyományokon belül húzódik.

Ortodox hagyományokon itt nemcsak a kereszténység három nagy vonulatát értem: a katolikus, pravoszláv és protestáns vonulatot; tágabb értelemben ide tartoznak a keleti hagyományok is.

Hát a „misztikus”? A „misztika” szó közelebbi pontosítást igényel. Egyes kutatók szerint — mint Gersham Scholem — a misztika egyszerűen az összes vallási hagyomány elmélyülése, annak interiorizációja. Találkozhatunk azzal az értelmezéssel is, hogy a misztika a létező szellemi hagyományok alternatívája. Európában ilyen hagyományt képviselt például a gnózis, valamint a szellemi ezotéria különböző formái, melyek a kereszténységgel együtt ala-

**A felvilágosodásról
szóló viták**

kultak ki, és annak perifériáján jelentek meg. Gondolhatunk a felvilágosodásról szóló komoly vitára, amely során megfogalmazódott az a nézet, mely szerint a válság oka az a tény, hogy a felvilágosodás megszüntette a sacrumot, a Szentet. E megállapítás gyakran együtt járt azzal a jóslattal, amely a sacrum visszatérését jövendölte meg. Évekkel ezelőtt Lengyelországban nagyon népszerű volt az Aneks című folyóiratban publikált cikksorozat, amely a *Sacrum visszatérése* címet viselte.

A „vad sacrum”

Kolakowskit, Bellt és másokat olvastunk, és naivan azt hittük, hogy a sacrum visszatérése abból fog állni, hogy több ember kezd majd templomba járni. A sacrum valóban óriási, hatalmas hullámmal tért és tér vissza, de — amint ezt némely vallástörténész és szociológus mondja — ez „vad sacrum”, sacré sauvage: olyan, amely nem akar egyetlen létező hagyományban sem gyökeret verni. Nagyon érdekes szellemi fordulattal van itt dolgunk, amit így jellemeznék: a sacrum az ezoterikus szellemi hagyomány megújulásaként tér vissza, de ezúttal ezoterikus formában: a tömegtájékoztató eszközök uralmában.

Paradox ellentmondás, hogy ami a nagy beavatottak titka volt, most olcsó kis brossúrákban és bizonyos terapeuta körökben népszerűsítve jelenik meg.

A 21. század kereszténységének valóban a megújított gnosztikus-ezoterikus hagyománnyal kell-e majd megütköznie önzónosága védelmében? Lehet, hogy a keresztények meghatottan gondolnak majd a becsületes materialistákkal és a tisztas racionalistákkal folytatott viták korára? Így lesz-e majd? Nem tudom. Mindenesetre két nagy kihívás áll a kereszténység előtt. Az első: a kereszténység világméretűvé tágulása. A második: egy egészen más szellemi légkör, a poszt-modernizmus, az eklekticizmus virágzásának ideje, a szó minden értelmében. E két tényezőt figyelembe véve — az említett jóslatot hirdetve — három elképzelhető forgatókönyvet lehetne felvázolni. Az „A” változat — „a rózsaszín”, a „B” változat — „a fekete”, a „C” változat — „a szürke”.

Az „A” változat

Milyen az „A” — „a rózsaszín”, az optimista — változat? Ez a jövendölés azt hirdeti, hogy a kereszténység fennmarad. A kereszténység fő vonulatának minden egyháza — a katolicizmus, a keleti egyház és a protestáns reformációból kiinduló egyházak — közeledni fognak egymáshoz. Felfedezzük az alapvető ökumenikus eszme egyetlen, hatalmas vonzerejét. De ez alapvető kihívással párosul: a hit kérdése inkább egyéni választás kérdése lesz, nem pedig születése, vagyis egyre kevésbé következik valamiféle társadalmi konformizmusból; nem függ majd egy adott közösséghez, vagy néphez való tartozástól. Ez lesz az újrakezdett evangelizáció következménye.

**Az evangelizáció
fontossága**

Ha az evangelizáció feltétlenül fontos a szakramentalizáció előkészítéséhez Az európai kultúra olyan alapon volt keresztény, hogy a fiatalokat gyerekkorukban vezették be a szentségi életbe

— fölvtették a keresztség, a bérmlás, a házasság vagy a papság szentségét, majd végül eltemették őket —, de nem mindig voltak tudatában annak, hogy minek a nevében kell ezt tenniük. Az evangelizáció mindig a szakramentalizáció mögött járt. Más szóval, ha a vallásban ott van a szó és a rítus eleme, akkor ez a rituális keresztség kétségtelenül fontosabbnak tartja a papi hivatás gyakorlatát. Amikor evangelizációról beszélek, akkor nagy tisztelettel áldozom a reformáció azon törekvésének, hogy az evangelizáció kerüljön túlsúlyba a szakramentalizációval szemben. Másként történik ez a pravoszlávoknál, ahol — a liturgia pompás kultúrája mellett — még kevésbé támogatták az evangelizációt, mint a katolicizmusban. Épp a keresztség kezdeményezés e két formájának egyensúlyában látom az ökumenizmus kérdésének alkotó megközelítését. Ahogy azt Swiezawski professzor szeretné, Husz Jánost valószínűleg valamikor boldoggá avatják (habár azt nem tudom, hogy szentté avatják-e); de minket inkább a jövő, mint a múlt foglalkoztat.

Ökumenizmus

Mindenesetre a keresztyének már az ortodoxia és a modernizmus közötti feszültség nagy problémájával állnak szemben. (Bár posztmodernizmusról beszélnek, ez feltehetően csak a modernizmus egyik változata: ugyanabból a szellemből fakad. Egyszerűen már minden regényt megírtak, minden filmet megcsináltak, s már csak recenziókat lehet írni.) Ez minden keresztyén egyháztól a bennük lévő közös elem erősítését fogja követelni. Paradoxon, hogy akkor lehet autentikus egy közösség, ha erős egyéniségű emberek alkotják, akik pontosan tudják, miért tartoznak a közösséghez. Ellenkező esetben tömeggel, nem pedig közösséggel van dolgunk.

Értékek megőrzése

Megkockáztatok még egy, egyéni próféciát: a keresztyén hagyomány erős támasza lesz azoknak a jelenségeknek, melyek ma mintha pusztulóban volnának. Támasza lesz bizonyos felvilágosodás kori hagyományoknak, vagyis a toleranciának, a racionalizmusnak, a szabadságnak. Bizonyos értékek, melyeket a felvilágosodás kori Európa alkotott, nélkülözhetetlenek bizonyulnak az emberiség fennmaradása számára. A keresztyénségnek talán feladata bizonyos értékek megőrzése. Amikor 1953-ban XII. Piusz bevezette a munkás József ünnepét, apám a következőt jósolta: „a kommunizmusnak vége lesz, az ünnep pedig megmarad, és csak a misekönyvben lesz egy piros bejegyzés, hogy a kommunista eretnokség alkalmából vezették be”. Mint ahogy ma olvassuk, ki volt Lyoni Szent Ireneus és milyen érdemei voltak... Nem tudom, üljük-e majd valaha a Szent Tolerancia vagy a Szent Racionalista ünnepét... a racionalista hagyomány bizonyos elemeit azonban kétségkívül elfogadja majd a keresztyénség, mert ezek az Evangélium — törvényes vagy törvénytelen — gyermekei. Nem véletlen, hogy abban a kultúrkörben születtek, amelyért épp a keresztyénség visel komoly felelősséget. Fontosnak tartom az ázsiai

szellemi hagyománnyal folytatott elmélyült párbeszédet, mely saját gyökereink megtalálásának kérdését veti föl számunkra. Hiszek a nagy ázsiai mesterek által képviselt hagyományokkal való dialógusban, viszont nem hiszek a párbeszédben azokkal az ázsiai hagyományokkal, amelyek Amerikából érkeznek hozzánk szórakoztató posztmodern formában.

A „B” változat

A „B” — „a fekete” — változat a pesszimista variáció. Nő az egymást kölcsönösen erősítő mindenfajta fundamentalizmus hulláma. Így például a muzulmán fundamentalizmus és a konfrontációt fog előidézni a tőle eltérő különböző hagyományok között. Számos vallási hagyományban még nem oldódott meg az ortodoxia és a modernizmus közötti feszültség, vagy — sekélyesebb változatban — a fundamentalizmus és a modernizmus közötti feszültség kérdése. Ez az iszlám nagy problémája, akárcsak az oroszországi ortodox egyházé. A katolicizmusban is fölvetődik ez a probléma.

Integrisztikus irányzatok

A katolikus egyház történetében nem nyert teret a II. Vatikáni zsinat után az integrizmus, amely nem annyira a liturgiáról és a liturgia nyelvéről, mint a vallásszabadságról szóló dokumentumról folytatott vitából következett. Először történt meg, hogy a római katolikus egyház a püspökök és a pápa kézjegye által hitelesített hivatalos dokumentumban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vallásszabadság minden társadalom életének lényeges eleme, és a katolikusoknak nemcsak akkor kell azt védeniük, amikor az ő érdekeiknek kedvez, és ők vannak kisebbségben, hanem akkor is, amikor többségben vannak. Hova vezethet a fundamentalizmus bármely fajtája? Például a nacionalizmus és a *Credo* összekeveréséhez — és akkor azonosítják Oroszország Anyácskát a pravoszláv egyházzal, a litván embert a pogánnyal (mert napjainkban saját szellemi gyökereit keresi), a lengyelt pedig a katolikkal. A vallás inkább megkülönböztető, mintsem ökumenikus tényezővé válik. Szociológiai értelemben a vallás nagyon könnyen válhat olyan lobogóvá, melyet nemcsak az önazonosság, hanem a különbözőség hangsúlyozására is magasba emelnek.

Létezik azonban a fundamentalizmusnak egy másik formája is — a „vad sacrum” áradata, a sötét irracionizmus hulláma. Ebben minden mindennel keveredik, olyan ez, mint valami Kaspirovskij, aki a zent és a vegetariánusságot gyakorolja, s AIDS-ben szenved... A legjobb természettudósok is tudatában vannak a racionalizmus válságának. Mi követi a racionalizmus válságát? Hiszen a ratio teszi lehetővé a párbeszédet — a logosz pedig a dialógus feltétele. A párbeszéd világméretűvé válik, közben azonban keskeny ösvények mentén, egymással harcoló szűk szektákra szakadozunk szét. És akkor nem az történik-e, hogy bizonyos nemes felvilágosodáskori hagyományok épp a templomi szentélyekben, a pravoszláv templomokban vagy a zsinagógákban maradnak fenn? Időnként úgy látom — nem tudom, hogy egy szép,

**A párbeszéd
világméretűvé válik**

vagy inkább egy rossz álomban — hogy az iskolákban valamikor létre fognak jönni például „az ifjú racionalisták Szent Szaniszló Csontjainak köre”, vagy az „Aquinói Szent Tamás katolikus materialisták köre”. Voltaire-rel a kezükben fogják meggyőzni az embereket arról, hogy Isten értelemmel megajándékozott teremtményei, s hogy a „többet észszel, mint erővel” elvét kell követni, miként azt a Jagello Egyetem 15. századi jelmondata hirdeti, tehát azokból az időkből származik, melyeket Swiezawski professzor a konciliarizmus veszélyes eretnekségének engedő időknek nevezett.

Irányzatok

Az „A” — „a rózsaszín” — és a „B” — „a fekete” — változat azt hirdeti, hogy hamarosan itt a világvége, minthogy, tudnivaló, a világvége vagy a mérhetetlen boldogságból, vagy a mérhetetlen szerencsétlenségből következhet. Ha az első változat valósul meg, akkor olyan boldogok leszünk, hogy semmi más nem marad számunkra, mint megállapítani, hogy a mennyországban vagyunk. Ha azonban a B változat valósul meg, akkor a mértéktelen szenvedés az Apokalipszis minden jövendölését felülmúlja. Emlékszünk azonban, hogy 1993 őszén, az úgynevezett „Fehér gyülekezet” kijevi tevékenységével kapcsolatban a KGB tábornoka azt mondta, hogy a világvége érvénytelenítve lett. Mint hatalomfélő ember, elfogadom „a világvége érvénytelenítését”, és azt mondom, hogy a jövő mégis úgy fog festeni, mint a jelen, vagyis — szürkén. Egy kicsit rózsaszín, egy kicsit fekete lesz, és így halad majd tovább a világ. Nem közömbös azonban, hogy ezek közül az irányzatok közül melyik fog megerősödni, és melyik bizonyul alkotóbbnak Európa és a világ jövőképeinek kialakításában.

Éles Márta fordítása

A béke fénye felé

1931-ben született Nagykőrösön. Nyelvész, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

1995. augusztus 21. és 27. között rendezte meg a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa *A keresztény hit és az emberi ellenségeskedés* című nemzetközi konferenciát. A szervezési munkát a budapesti Ökumenikus Tanulmányi Központ végezte Dr. Tóth Károly ny. református püspök vezetésével.

Szépe György írása bemutatja a tanácskozás során felvetődött legfontosabb gondolatokat. A konferencia elfogadott egy a Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa keresztényeinek és egyházainak címzett levelet, ezt a Dokumentumok alatt közöljük. Ugyancsak e számunk tartalmazza Dr. Heinz-Günther Stobbe münsteri római katolikus teológia professzorának, valamint Norbert Ropers berlini protestáns konfliktuskutatójának a konferencián elhangzott előadásait is.

Tudomásom szerint régen volt együttes akciója a Magyar Katolikus Püspöki Karnak és a — protestáns, valamint ortodox egyházakat egybefogó — Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának. A béke ügyében fogtak össze.

Kecskeméten, ebben a túlnyomórészt római katolikus városban az ottani református kollégiumban és annak konviktusában ülésezett egy héten át az a közel húsz országból származó, csaknem kétszáz meghívott, aki időszerűnek tartotta a keresztény/keresztényen eszmecsere-t a békéről.

Kecskeméttől légvonalban 300 kilométernél közelebb már békétlenség található: sem béke, sem háború. S nem sokkal távolabb, Boszniában a konferencia ideje alatt is tombolt a testvérháború. A résztvevők tudták, hogy a boszniai háborúban résztvevő három fél vallás szerint válik szét; noha nyilvánvalóan nem „vallás-háború” vagy „dzsihád” folyik (hanem inkább valamilyen területi célú Kulturkampf).

Ebben a történeti pillanatban zajlott le *A keresztény hit és az emberi ellenségeskedés* című konferencia. A pillanatnak mindig vannak történeti előzményei: az ökumené és a béke egymással összefüggő gondolata évezredes a kereszténység történetében. Ez akkor is így van, hogyha a második világháború után az őszintén békére törekvő hívőket és egyházi személyeket néha a „Pax Sovietica” szolgálatába próbálták is állítani.

Nekem, mint a kevés civil résztvevők egyikének fiatalságom balatonszárszói Soli Deo Gloria-konferenciáinak légkörét idézte Kecskemét: előadások és bibliamagyarázat együttes hallgatása, közös áhítatok és éneklés, csoportos viták, társas étkezések és közösen eltöltött szabadidő. A megnyitó és a záró ülés is jelképes volt. A tanácskozás Dr. Harmati Béla evangélikus püspök, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke igehirdetésével indult a kecskeméti öreg református templomban. Utána gyertyával a kezükben vonultak fel a város főterén — békés demonstrációra — a résztvevők. Az egész heti közös munkát záró istentiszteleten pedig Dr. Békés Gellért pannonhalmi bencés professzor szolgált ugyanott. Azt hiszem, ebben a templomban ilyesmi nem fordult elő évszázadok óta.

A keretekhez — mégpedig a szokásos szimbolikusnál emlékeztetesebb keretekhez — tartozik az is, hogy a köztársaság elnöke, a Országgyűlés elnöke, a primás, a református egyetemes zsinat elnöke, valamint Kecskemét város polgármestere is személyesen és érdemben köszöntötte a konferenciát.

**A konferencia központi
gondolata**

A következőkben — saját magam, egy kálvinista iskolázottságú pacifista civil szemszögéből — próbálom meg bemutatni a konferenciát.

Mint nyelvész két dolgot kerestem: egy alapstruktúrát, valamint a kommunikációs sajátosságokat (az utóbbiakat nem különválasztva, hanem állandó szempontként próbálom érvényesíteni).

Az alapstruktúra feltevése volt a könnyebb: a középpontot kellett megelni; ezt én az aktív megbékélésben véltem megtalálni. Ezt a központi gondolatot több — nem feltétlenül koncentrikus — körben próbálták elősegíteni a résztvevők.

A legelső kör a két rendező csoportnak, a Magyar Katolikus Püspöki Karnak és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának a békés, barátságos együttműködése: ez lényegében azt jelképezte, hogy az ökumené és a közös békére való törekvés keretében sokkal fontosabb az, ami a keresztény egyházakat összeköti, mint az, ami őket elválasztja.

A második kör a magyarországi és a határokon kívüli magyar anyanyelvű keresztények higgadt eszmecseréje arról, hogyan tudnák hozzájárulásukkal csökkenteni a térségben a politikai rendszerváltás után megerősödött etnikai ellenségeskedést anélkül, hogy bármilyen politikai erő segédcapatának szerepét vállalnák. Ide kapcsolódtak a messzebről jövő magyarok, mint például a Pax Christi mozgalom belgiumi képviselői is.

**A különböző egyházak
párbeszéde**

Egy további kört jelentett a közép- és kelet-európai térségben egymás mellett, egymással vegyesen élő embereket — azok etnikumát is — képviselő egyházak párbeszéde. Ez persze már nem volt olyan egyszerű, mert egyes egyházak szorosabban, mások lazábban, ismét mások sehogy sem kapcsolódnak a politikai hatalomhoz. Itt bizony akadtak is konfrontációk.

Ismét további kört alkottak azok a nyugat-európai egyházakból jövők, akik nem élték át azt a negyven évet, ami nekünk részül jutott. Nekik időnként elméleti problémának tűnt annak a szenvedésnek a feldolgozása, ami a világnak ezen a részén valóság volt és sok helyen még ma is az.

Az amerikaiak voltaképpen ugyanide tartoztak, azzal a különbséggel, hogy ők magukkal hozták otthoni egyházi viszonyukat (azok gyakran fesztelen kommunikációs sajátosságaival).

Ezek a „körök” természetesen nem voltak statisztikailag reprezentatívak, s nem is jelentettek hivatalos képviselést; én például sokkal nagyobb magyarországi református részvételt is el tudtam volna képzelni; ez a társaság azonban jó háttérrel adott a változatos eszmecserékhez.

Mindjárt felvetődik, hogy ezek szerint a keresztények egymást győzködik a béke fontosságáról? Voltak-e jelen más vallásúak is? Nem, de problémáik egy része jelen volt. A konferencia címében szereplő *keresztény hit* ugyanakkor nem kirekesztő jellegű megszorítás volt, hanem egy sokakat egyesítő különleges forrásra való

utalás. Nem privilégiuma, hanem kötelessége a hívőknek a békére, barátságra és együttműködésre való törekvés.

Felsorolható volna az egész program. Mindegyik előadásához fűzhetnék megjegyzéseket is. A katalógusszerű bemutatás helyett három témát szeretnék érinteni: a konferencia pütkösdí sokféleségét, a *Nacionalizmus és etnicitás* témáját földolgozó munkacsoport munkáját, végül a térség két gyűjtőpontjának — Boszniának és a Duna-völgynek — vitáját.

Pütkösdí sokféleség

Mit értek én pütkösdí sokféleségen? Például azt, hogy a reggeli Biblia-tanulmányt és áhítatot a hét elején Dr. Paolo Ricca olaszországi valdens teológiai professzor tartotta németül, a hét második felében pedig Dr. Jakubinyi György erdélyi római katolikus érsek tartotta magyar nyelven. Sok egyéb nyelven — ha jól számoltam, 14 nyelven — beszéltek a résztvevők e három hivatalos nyelven kívül; így például kialakult egy franciául beszélő asztal, ahol a genfi székhelyű bölcshonfoglaló konstantinápolyi ökumenikus ortodox metropolitát vettük körül. Aztán itt talákoztam először huszita női teológussal, kvékerekkel, ukrainai keresztényekkel, romániai ortodox egyházi vezetővel, romániai német katolikus hívővel, magyarországi és szlovákiai magyar ortodox pappal, aztán a térségünkben adventistákkal, baptistákkal, metodistákkal.

Nacionalizmus és etnicitás

A *Nacionalizmus és etnicitás* munkacsoportba jelentkeztem. (A másik három munkacsoportnak a témája: *Konfliktusok megoldása, a dialógus szabályai; Nacionalista ellenségeskedések lelkipásztori megközelítése; A bűnök megvallása és a felelősség vállalása.*)

Az 1. számú munkacsoport az UNESCO-ban is használt módszerrel látott munkához, térben és időben óriási tapasztalattal. Ez rendkívül hasznosnak bizonyult abban, hogy olyan aktuális fogalmak tartalmát bontsuk ki, mint nemzet/nacionalizmus, etnikum/eticitás, nemzetiség, anyanyelv, identitás stb. — belehelyezve azokat ökumenikus keretbe. S mindehhez élményszerű háttérrel nyújtottak a szlovákiai magyar református lelkésztől (és egyúttal prágai teológiai professzortól) és a Boszniában békemisszió szolgált kvéker testvérünktől első kézből kapott beszámolókat. Egyébként hiába vált az utolsó években égetővé Közép- és Kelet-Európában a nemzeti és etnikai alapon álló ellenségeskedés, nem lehetett megkerülni a második világháborúnak, a holocaustnak, a hidegháborúnak és az észak-írországi vallásos alapú polgárháborúnak a tanulságait sem.

Az én konklúzióm ezzel kapcsolatban az, hogy szükséges és lehetséges a modern társadalomtudományi kutatások és a teológia eredményeit figyelembe véve olyan vegyes modelleket létrehozni, amelyek keretében eddig együttesen kezelhetetlennek tartott kérdések is tárgyalhatók a siker reményében. Ilyen például, hogy az emberi jogok, a szabadságjogok sorába kell beilleszteni a vallásszabadságra, a vallás gyakorlására és a hit megvallására vonatkozó szabadságjogokat. Aztán jelen volt a magamfajta civilek

által is ismert „szabadság-teológia” egyik fő tétele: csak szabad államban lehet szabad egyház. Felhívták a figyelmünket arra is, hogy a társadalom és a vallás jelen krízise között milyen szoros összefüggés található.

**A Duna völgye
nemzeti és etnikai
vonatkozásai**

A harmadik téma a Kárpát-medence volt, ahol a rendszerváltás után előtérbe kerültek az előző korszakban „elhallgatott” nemzeti és etnikai vonatkozások. Évtizedeken át nyugalom volt, pontosabban a nyugalom látszata; az elmúlt öt évben derült ki, hogy ez a látszat-nyugalom nem igazi béke. Úgy látszik, hogy a konfliktusokkal való szembenézés nélkül nem lehetséges megbékélés. Amikor a szlovákiai magyar anyanyelvű lelkész szóvá tette azokat a korlátozásokat, amelyeket híveivel együtt folyamatosan átél mint felekezeti és nyelvi szempontból egyaránt kisebbségi, akkor egy másik szlovákiai, szlovák anyanyelvű résztvevő (az ottani többségi egyház sajtó-előadója) azt igyekezett bizonyítani, hogy a kisebbségnek nincs semmi baja, minden a legnagyobb rendben van. Ekkor hangzott el a vita során az a klasszikus szempont, hogy afelől, hogy valahol antiszemitizmus van-e, elsősorban magukat a zsidókat kell megkérdezni; vagyis a kisebbség a legautentikusabb tanú a saját közérzetét illetően.

**Erdély magyar nyelvű
egyházai**

A viták során többször is szóba került Erdély, az ottani magyarság, a kisebbségi egyházak sorsa. A kérdés érdemét illetően alig ha van nagy különbség a magyarországi magyarok felfogása között, bár nem mindenkinek azonos a véleménye a követendő útra vonatkozóan. Csakhogy ez nemzetközi konferencia volt, amelyen részt vettek például az erdélyi román ortodox egyházi vezetők is. S egy nemzetközi konferencia nem hivatott arra, hogy bármely szemben álló felet elítéljen vagy épp közülük bűnbakokat keresen: a kommunikáció, egymás megértése, az egymással való megbékélés, a kiengesztelődés elősegítése volt a cél.

Manapság egyre ismertebb az nézet, hogy a demokrácia volta-képpen a félelem és veszélyérzet nélküli életet jelenti. Ilyen szempontból egyértelmű az összefüggés a béke és a demokrácia között, akár mennyire is kompromittálták ezen két szó együttes használatát. A keresztény egyházak ehhez nyilván még sokat hozzá tudnak tenni: talán valamilyen „boldogság-dimenziót”.

A konferencia „angyali üzenete”, ismétlem, messze túlmegy a képviselt egyházak papjainak és hívőinek körén: egyetemes jelle-gű lehet vagy lehetne. Modellértékű lehet ebben a versengő világ-ban a magyarországi és távolabbi egyházak összefogása is ilyen sorskérdésekben.

Teológiai béke kutatás

Született 1948-ban. A Münsteri Egyetem Katolikus Teológiai Karának tanára, az Ökumenikus Intézet professzora.

A béke mint háborúnélküliség

A béke minden keresztény közösség számára tagadhatatlanul nagy értéket jelent. Ezek után azt várhatnánk, hogy a tudományos politikai békekutatás fokozott érdeklődéssel fordul a keresztény egyházak s általában a vallás felé. Ez azonban egyáltalán nincs így. A békekutatás ebben a tekintetben kezdettől fogva krónikus felismerési zavarban szenved. Más szóval, a teológia területén alig születnek olyan nagyobb tanulmányok, amelyek az egyházzal és a vallással foglalkoznának. Ez a vakság — amelyen el kellene gondolkodniuk a teológusoknak — főként a békekutatás keletkezésének feltételeiből és politikai kísérőjelenségeiből magyarázható, és bizonyítja, hogy a tudomány is az emberi megismerés folyamatának törvényei alatt áll.

Az Egyesült Államokban és Európában az első tudományos béke-tanszékeket közvetlenül az első világháború után létesítették, mégpedig az általános politikatudományon belül a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásának szerves részeként. Ekkortájt az úgynevezett negatív békefogalom dominált: a békét háborúnélküliségként fogták fel, a háborút pedig az államok közötti ügyként. A kutatás következetesen a nemzetállamra mint főszeplőre irányult, s a nem-állami intézmények, így az egyházak is, szükségképpen kikerültek a figyelem középpontjából, vagy egyáltalán figyelembe sem vették őket. A pozitív békefogalom szükségességéről a második világháború után, (főként Skandináviában és Németországban) hosszú vitát folytattak, de gyakorlatilag semmi sem változott. Neomarxista irányítással az lényegileg arra korlátozódott, hogy a tartós béke szükséges feltételeként az igazságosságot hangsúlyozzák, s ezzel a figyelmet mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásban a gazdasági struktúrákra terelték. Az egyházak és a vallási közösségek megint csak kirekedtek belőle, kivéve azt a szerepet, amelyet a harmadik világ úgynevezett felszabadítási harcaiban játszottak.

Hasonló volt a helyzet a szocializmus országaiban is, ahol a '80-as évek elejéig nem folyt önálló békekutatás. A marxizmus-leninizmus — mint ismeretes — eo ipso mindenestől magát tartotta a béke tudományának, s a nyugati békekutatást teljesen fölöslegesnek tekintette. A vallás szerepét elméletileg már Marx és Engels is elintéztnek vélték, s ezért azt várták, hogy a vallások a szocializmus beteljesedésének állapotában társadalmi jelenséggé eltűnnek. A szocialista államok vallás- és egyházpolitikájának aztán mégiscsak tudomásul kellett vennie a vallások továbbélését. Magatartása a brutális elnyomás és üldözés, illetve az úgynevezett haladó békeerőkként elfogadott egyházi csoportokkal és in-

tézményekkel szembeni korlátozott türelem és taktikai szövetség-politika között ingadozott. Minden egyéb különbség ellenére témánk szempontjából egy döntő ponton mégiscsak megegyezett a marxista-leninista társadalomtudomány a nyugati politikai tudománnyal: a kutatás középpontjában itt is, ott is az állami politika állt; az egyik oldalon a szocialista államok békepolitikája, a másik oldalon a kapitalista-imperialista államok agresszív politikája.

A marxizmus-leninizmus ma már a múlté, s lassanként Nyugaton is megváltozik a helyzet. E változást egyaránt a fundamentalista irányzatok erősödése okozza a világvallásokban, különösen az iszlámban, másrészt pedig a keresztény egyházaknak Kelet-Európa békés átalakulásában játszott szerepe.

A vallási ellentétek okai

Bármennyire öröndetes is ez a változás teológiai szempontból, egy fontos ok miatt nem lehet teljesen megnyugtató. Ez főként a vallási konfliktusok elemzésekor mutatkozik meg. A tudományos politikai kutatás felismerés-elméleti feltételezése szerint ugyanis a különböző vallások igazságának ütközése nem vehető komolyan. Más szóval a kutatás arra hajlik, hogy a vallási meggyőződésből származó konfliktusokat más, állítólag korábbi, nem vallási okokra vezesse vissza. Ennek illusztrálására a reformáció történetének értelmezésére hivatkozom. A marxista történettudomány a reformáció és az ellenreformáció közötti vitát sohasem tekintette igazán vallási motívumok következményének, hanem a feltörekvő polgárság és a középkori feudalizmus képviselői közötti alapvető társadalmi ellentét kísérőjelenségének és kifejeződésének. Ezzel kétségtelenül rávilágított az események egyik valós vonására — amelyet már régen elfogadott az egyháztörténeti kutatás is —, az összkép mégis a vallási elem önálló voltának tagadását sugallja.

Ökumené és békekutatás

Magától értetődő, hogy az egyházak erre másképpen reagáltak. Számukra valóban fontos volt maga a vallási összeütközés. Miután a vallási viták kudarcot vallottak, a teológiában évszázadokon át a polémia uralkodott, s a katolicizmussal való teológiai foglalkozást egy Tschackert nevű evangélikus szerző még a 19. században is nyíltan „háborús tudomány”-nak nevezhette. Ezzel szemben már a klasszikus kontroverz-teológia is azt kísérte meg, hogy a konfliktust tárgyilagosan a dogmatikai alapkérdések szempontjából vizsgálja. A teológiai konfliktus feldolgozásának módszertanában azonban csak a mi századunkban, az ökumenikus mozgalom keretében következett be alapvető változás.

A keresztény közösségek együttélése

A felekezeti közötti kapcsolatok javulása e század közepétől kezdve három feltételre támaszkodhatott: a keresztény közösségek mindenekelelt egyfajta békés együttélésben egyeztek meg, amely

főként az Egyházak Világtanácsa megalapításában konkretizálódott; másodsorban kijelentették készségüket a prozelitizmusról való lemondásra; végül pedig elkötelezték magukat a párbeszédre, mint a teológiai eszmecsere módszerére. Azóta az ökumenikus kutatás a teológia valamennyi területén bámulatos eredményeket ért el az egyháztörténetben, az egzegézisben, és nem utolsó sorban a dogmatikában is.

Az ökumenében tett előrehaladás mindenesetre elég korán vetette fel az elemi erejű kérdést: Mi akadályozza tulajdonképpen az egyházak egyesülését? Ez először a Hit és Egyházalkotmány 1937. évi edinburghi második világkonferenciájára készített előtanulmányban merült fel, s a konferencia zárójelentése az olyan szociálpolitikai és kulturális tényezőkhöz kívül, mint amilyen a nemzetiség vagy a faj, az egyházak rest önelégültségét nevezte meg fő akadályként. Ez a probléma „nem teológiai tényezőként” a '70-es évek végéig újból és újból fölvetődött, s főként az amerikai tanulmányok mutatták ki ambivalenciáját. Egyes esetekben ezek valóban az ökumenikus megértést akadályozzák, máshol viszont éppen ösztönző hatást fejtenek ki.

Az ilyen felismerésekkel az ökumenikus kutatás tulajdonképpen olyan kaput nyitott meg, amelyen csak vonakodva merészelt belépni. Akkoriban a münsteri egyetemen, a Peter Lengersfeld által vezetett Katolikus-Ökumenikus Intézet kezdeményezte, hogy az ökumenikus teológiát az ökumenikus folyamatok tanszakközi elméletévé alakítsuk át. Ez azonban nem talált visszhangra, s így nem is végeztük el azt a feladatot, hogy a vallási meggyőződések ütközésénél rendszeres kutatás tárgyává tegyük a teológiai és nem teológiai tényezők összhatását.

**Konfliktus kutatás az
ökumenéért**

Ideje, hogy a megváltozott tudományos, politikai és egyházi körülmények között a tudományos politikai béke- és konfliktuskutatás iránti növekvő érdeklődést az ökumené érdekében gyümölcsöztessük.

**Az egyházon belüli
konfliktusok**

Bármilyen meglepően hangzik is, számos érv szól amellett, hogy a teológiai békekutatás legsürgősebb feladatai közé tartozik a keresztény konfliktusok újra értékelése. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyházi élet minden területén határozottan tapasztalható a konfliktusok negatív megítélése. E szemlélet szerint a konfliktusok a keresztény közösség kisebb-nagyobb zavarának, a keresztény ideáltól való elhajlásnak a tünetei. Ezzel szemben a tapasztalat is meg a társadalomtudomány is világosan és egyértelműen azt mutatja, hogy a konfliktusok gyakran hasznosak az emberi együttélés során, sőt azt is, hogy a konfliktusok elkerülésére vagy elfojtására tett kísérlet megbénítja, s végül teljesen kioltja az életet. Le kell szögeznünk, hogy Istenünk az élet Istene, s ha az életnek szüksége van a konfliktusokra, akkor hitünk azt követeli tőlünk, hogy azokra mint Isten teremtési- és üdvtervének a részére, igent mondjunk. Persze hitünk békére való kész-

séget kíván tőlünk, mindig és mindenütt békeszerzőknek kell lennünk, ám ez a parancsolat nem azt jelenti, hogy a konfliktusokat bűnként el kellene vetnünk.

A keresztény egyház ezt elvileg mindig is tudta. A bibliai írásokban ránk maradt beszámoló az úgynevezett apostoli zsinat okáról, lefolyásáról és eredményéről nem csupán a konfliktusok létét bizonyítja az ősegyházban, nemcsak azt illusztrálja, hogy ez az egyház mennyire nem riadt vissza a veszélyes szakítópróbáktól, hanem még azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyháznak szüksége volt a Péter és Pál közötti konfliktusra ahhoz, hogy tudatosítson egy alapvető keresztény igazságot.

Az ökumenikus teológia érdeme, hogy e folyamatra emlékezve ismét felfedezte azt a sokáig eltemetett felismerést, hogy az egyház lényegéhez hozzátartoznak a kereszténységen belüli konfliktusok feldolgozásának és megoldásának intézményes formái, hogy idegenek tőle a konfliktusok letagadásának és elfojtásának stratégiái, s ezért nem véletlenül fogalmazta meg a konfliktust hordozni képes egyház jegyeként a konciliaritást, a zsinatelvűség fogalmát.

Nem minden konfliktus származik tehát a Gonosztól. Némielyek erősítik a közösségeket, mások tönkretelhetik. A béke- és konfliktuskutatás arra keresi a választ, hogy milyen körülmények között történik az egyik és milyenek között a másik. Az ökumenikus kutatás ezt azzal a keresztény hitben gyökerező meggyőződéssel végzi, hogy a konfliktus konstruktív legyőzése előfeltételezi a vallást és a békét akkor is, sőt éppen akkor, ha maguk a vallások és egyházak is belesodródtak a konfliktusba. S ezzel el is érkeztem tulajdonképpeni témámhoz: a közép- és kelet-európai konfliktusok vallási vonatkozásaihoz.

A közép- és kelet-európai konfliktusok politikai és teológiai szemmel

A kommunista uralom uniformizálta az életet, eltüntette az eredeti sokféleséget. Az embereket Keleten és Nyugaton egyaránt évtizedeken keresztül a végső katasztrófának a tudata nyomasztotta. A leselkedő atomveszély az ellenségeskedés ellenére is biztosította a kölcsönös kiszámíthatóságot az emberiség életben maradása érdekében. A keleti blokkra nézve már régóta nyilvánvaló volt a nukleáris béke fegyvelő hatása. A kelet-nyugati ellentét a Nyugatot is olyan egységbe kovácsolta, amelyet egyébként csak nehezen lehetett volna megteremteni. A Közép- és Kelet-Európában járványyszerűen terjedő konfliktusok nem meglepők. Hiszen még a legigazságtalanabb rendszerben is van némi rend. Ha e rendszerben változás következik be, az káosszal jár. A káosz pedig bizonytalanságot, a bizonytalanság félelmet szül. Ez a helyzet kedvez a populista politikusoknak, a szektás demagógoknak és a maffiába tömő-

rült üzletembereknek. A történelmi tapasztalat még egy dologra tanít meg bennünket: minél inkább kibillen egyensúlyi helyzetéből egy társadalom, annál erősebben nő a bűnbak-és ellenségkeresés kényszere. A mai rendszerelmélet nyelvén kifejezve ez azt jelenti, hogy az ellenségeskedés egyszerűsíti a viszonyrendszert, s ez sokak szemében vonzóvá teszi.

A kommunista rendszer váratlan összeomlása és a kelet-nyugati konfliktus eltűnése Keleten is, Nyugaton is bizonytalanságot okozott. Elveszítettük régi ellenségképünket, amelyhez már szinte ragaszkodtunk. Ilyen esetben vagy új ellenségeket kell találnunk, vagy vissza kell térnünk a még régebbi, „bevált” ellenségekhez. Kétségtelenül ez az utóbbi bizonyul könnyebbnek, ezért Nyugaton is, Keleten is ősi ellenségeinket fedezzük fel. A nyugati tudományban és publicisztikában főként két ellenségcsoport jelent meg ismét: a nacionalisták és a fundamentalisták. Esetleg a kettő együtt. Például Németország egyik legismertebb politikai zurnalisztája, Peter Scholl-Latour tavaly könyvet jelentetett meg: *A hatalmak fonálkeresztjében. Kísértetek a Balkánon* címmel. A kötet hátsó oldalán az olvasókat csábítandó a következő szöveg szerepel: „Ismét robbanással fenyeget a »balkáni puskaporos hordó«? Peter Scholl-Latour szerint a konfliktusok igazi oka: Balkánon a konfessziók háborúja folyik, amelyért mindkét oldalon a »fundamentalisták« a felelősek.”

Nem szándékozom vitába bocsátkozni a volt jugoszláviai háború okairól. Az azonban nyilvánvaló, hogy az ilyen szemlélet hatása jelentkezik már a mohamedán világban. Iszlám csoportok Törökországtól Indonéziáig úgy fogják fel a boszniai eseményeket, mint a keresztes háborúk folytatását, s ebből azt a kényszerű következtetést vonják le, hogy lelkileg, politikailag és katonailag fel kell fegyverkezniük a keresztény Nyugat ellen. Mindebből arra következtethetünk, hogy egy-egy konfliktus értelmezése hozzátartozik magához a konfliktushoz, hogy annak bizonyos magyarázatait tudatosan vagy öntudatlanul felhasználhatják a konfliktus további szítására, esetleg ártalmatlanná tételére.

A konfliktusok vallási dimenziói

Véleményem szerint az egyházaknak és a vallásoknak elsőrendű érdeke fűződik ahhoz, hogy a közép- és kelet-európai konfliktusok kapcsán kritikai elemzés tárgyává tegyék a nacionalizmus és a fundamentalizmus tételét. Fel kell tennünk a kérdést, hogy mekkora súlyt kell, illetve szabad tulajdonítanunk nekik. Meggyőződésem, hogy semmi esetre sem igazi vallásháborúval van dolgunk, de aligha beszélhetünk a szó szoros értelmében vett etnikai vagy nacionalista konfliktusokról. Szerintem ezek inkább másodlagos jelenségek, amelyekkel leplezzük a konfliktusok valódi gyökerét. Ezek há-

rom komponensből tevődnek össze, amelyek keveredési arányát országról országra és esetről esetre kell megvizsgáljunk.

Az első ok a kommunista uralomnak és hirtelen összeomlásának az általános kulturális következményeire vezethető vissza. A második összetevő az örökölt társadalmi-gazdasági teher, a harmadik a nemzeti függetlenségi mozgalmak és ezekkel kapcsolatos kisebbségi problémák.

Józan vizsgálódás során nyilvánvalóvá válik, hogy a konfliktus kialakulásában aránylag kis szerepet játszik a vallási tényező. Talán túlzás lenne a vallási konfliktusok szerepét mellékesnek nevezni, de valójában veszedelmes robbanóerő alig található bennük. Vagy az etnikai és a vallási konfliktusok együtt különösen robbanó keveréket hoznak létre?

Közép- és Kelet-Európában a nemzetiségi kérdés az első és második világháborús újrendezési kísérletek következtében éledt újjá. A nagyhatalmak politikusai többnyire úgy vonták meg a határokat, hogy bonyolult nemzetiségi-etnikai helyzetet teremtettek. A kisebbségek ugyanakkor gyakran szolgálnak ürügyül területi igények megfogalmazására, amely magában rejt a konfliktus veszélyét.

Számos országban az uralkodó nemzetiségi politika megváltoztatja egy ország nyelvi jellegét. Ilyen folyamat figyelhető meg a balti államokban, ahol az orosz kisebbségekből toborzódott a társadalmi-gazdasági, politikai és katonai elit. Hasonló viszonyok alakultak ki a szerbek javára a volt Jugoszlávia részköztársaságaiban. Ez azt jelenti, hogy egy-egy ország etnikai szerkezete határozta meg a hatalmi struktúrát. A nemzeti függetlenségre törekvés tehát következetesen a hatalmi viszonyok többé-kevésbé radikális megváltoztatására irányult. Véleményem szerint az etnikai konfliktusok fő oka ebben keresendő.

Ez a felismerés segít annak a kérdésnek a megválaszolásában is, mekkora a vallási tényező súlya az etnikai jellegű konfliktusokban. A vallási kérdések jelentősége annál nagyobb a konfliktusok létrejöttében, minél inkább megfelel egy állam hatalmi struktúrájának.

Aki világosan látja Közép-Kelet-Európában a nemzeti és vallási viszonyok bonyolult rendszerét, annak kétségei támadnak, hogy lehet-e mindenkit kielégítő megoldást találni. Lehetetlen a békés megoldás kompromisszumkésztség nélkül. A lemondás nem jelent szükségképpen veszteséget, ha önkritikusan látjuk saját elképzeléseinket és céljainkat. Ez azonban csak akkor sajátítható el, ha a konfliktus valamennyi résztvevője megtanulja, hogy önmagát külső szemszögből, a másik fél szemével is nézze.

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ fordítása

A nacionalizmus kihívásai

NORBERT ROPERS

A többségi-kisebbségi konfliktus példája Romániában és Szlovákiában

A Berghofi Konstruktív Konfliktusfeldolgozási Kutatóközpont vezetője.

A kelet-nyugati konfliktus befejezése óta világunkban két különböző irányzat fejt ki ellentétes hatását. Egyrészt övezetek nőnek össze, távolságok zsugorodnak össze, azonos időben értesülünk a kontinensen végbemenő eseményekről. Másrészt egyre nő a szakadék a szegény és gazdag területek között, a növekvő mobilitásból és kommunikációból a világ lakosságának csak kis töredéke tud hasznot húzni. Etnikai, nemzeti, vallási, kulturális és területi csoportok hangsúlyozzák sajátosságaikat. Elhatárolják magukat egymástól.

A globalizációnak és a széttöredezésnek ez az ellentéte hatja át világunk politikai rendjét. Az elmúlt százhusz évben világméretben valósult meg a nemzeti államok eszméje. A szuverenitási elv összekapcsolódása a népek önrendelkezési jogával az etnikailag homogén nemzeti állam eszményképében veszélyt jelent az összes etnikailag nem homogén államalakulat számára.

Az utóbbi tíz évben lezajlott mintegy száz háború felére jellemző, hogy az összetűzés különböző etnikai csoportok között az általuk lakott terület nemzetállami szervezetéért folyt. Ha más etnopolitikai összetűzéseket is ide számítunk, a legszélesebb értelemben vett etnicitás jelentős szerepet játszik a háborúk kétharmadában.

Az etnopolitikai konfliktusok sajátosságai

**A szlovákiai és a
romániai magyar
kisebbség**

Miért terheli az etnikai sajátosságokat ennyi konfliktus? Hogyan lehet rájuk megoldást találni? Ezekre a kérdésekre két kiválasztott példa elemzésével szeretnénk válasz adni: a magyar kisebbségek helyzetét vizsgálom Romániában és Szlovákiában. A közös történelmi tapasztalatok (az „etnikai emlékezet”), mítoszok és vallási meggyőződések kulcsszerepet játszanak egy meghatározott etnikai identitás kialakulásában, a legtöbb esetben ehhez közös nyelv, sajátos életmód és kultúra is társul. Mégsem e jegyeken mint olyanon alapul az etnikai azonosság, hanem inkább annak észlelésén, hogy e jegyek különböznek más csoportok sajátosságaitól.

E közös észlelést főleg két tényező befolyásolja: egyrészt a közös negatív diszkrimináció tapasztalata (esetleg olyan privilégiumok közös tapasztalata, amelyeket hirtelen megkérdőjeleztek);

másrészt az etnikai kérdés célzatos bevonása a politikába a mindenkori elit által.

Három pontban szeretném összefoglalni azokat az okokat, amelyek az etnikai illetve etnopolitikai konfliktusok megoldását nehezítik.

Etnikai sorsközösség

1) Az első abból a tényből adódik, hogy hosszú történelmi folyamat során *mind szubjektív, mind objektív tényezők* hatására sorsközösségek alakulnak ki. Ebben a folyamatban két szint különböztethető meg: a legtöbbször nyíltan kifejeződő politikai követelések és érdekek szintje, és egy inkább rejtett, mélyebben fekvő, kollektív, gyakran negatív közösségi tapasztalat. Pontosan ez a második, a kollektív negatív tapasztalatok szintje játszik fontos szerepet az etnikai konfliktusokban. Ezekhez gyakran társulnak egyéb tragikus történelmi tapasztalatok, amelyek átörökítésével a következő generációk is súlyos kollektív sérüléseket hordoznak, s ez az „etnikai sorsközösségek” kollektív identitásának részévé válhat.

Az „etnikai sorsközösségek” kollektív tudata nem ritkán hordoz sérüléseket. Sok román és szlovák az évszázadokig tartó magyar fennhatóság következtében történelmileg és pszicho-szociálisan mélyen gyökerező félelmeket és veszélyérzeteket őriz, akárcsak a magyar kisebbségek a Trianon után újonnan alakult kelet-közép-európai nemzetállamokban, valamint a román és csehszlovák szocialista rezsimek alatt.

A sok etnikai feszültség legfontosabb következménye, hogy a folyamatos konfliktuskezelés csak akkor lehet sikeres, ha mindkét szintet figyelembe veszik. Az állami diplomácia rendszerint csak a politikai szintre korlátozódik, figyelmen kívül hagyja a történelmi és pszicho-szociális dimenziókat. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy etnikai konfliktusoknál az úgynevezett „kapcsolatok szintje” legalább olyan fontos, ha nem fontosabb, mint a „ügyeké”.

Többségi és kisebbségi ellentét

2) Az etnikai konfliktusok további jellemzője, hogy *aszimmetrikusak*: a konfliktusok legnagyobb része többségi-kisebbségi ellentét. Ezért a demokratikus konfliktusszabályozás hagyományos formái itt kevésbé alkalmazhatók. Olyan országban, ahol a többségi csoport a népesség hatvan százalékát, a kisebbségi csoport a negyven százalékát teszi ki, csupán a többségi demokrácia mechanizmusa nem elégséges. A választási rendszer és a politikai képviselő szabályai szerint a kisebbséget szabályosan, „demokratikusan” le lehet szavazni. Emögött mai államaink alapvető problémája áll. A „nemzet feltalálása” (Anderson) következtében ugyanis minden nagyobb etnikai csoport arra törekszik, hogy magát saját területtel rendelkező „nemzetként” határozza meg. Hogyan sikerülhet ez olyan világban, amelyben a lakható területet a 190 nemzetállam majdnem felosztotta egymás között, ezenkívül azonban létezik még legalább 170 további „saját” állam nélküli etnikai csoport, amely követeli az autonómiát és a politikai önrendelkezést?

A román-magyar és szlovák-magyar konfliktus még más bonyodalmat is von maga után. A Magyar Köztársaság egyfajta vé-

delmet jelent a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek számára, amely persze nem feltétlenül egyezik meg a kisebbségek érdekeivel, de a román és szlovák többség szempontjából bizonyos „többsévesztést” jelent.

Az etnikai asszimetria tényéből sokféle következtetés vonható le. Mennyiben segíthet az ellentétek kiegyenlítése, azaz a vesztes oldal „lefejezése”? Az államok jelenlegi rendszerében a hátrányos helyzetű csoportok csak akkor békíthetők ki, ha az államok készek átfogó alkotmánypolitikai reformra. A címszavak így hangzanának: kisebbségi jogok, föderalizmus, a hatalom megosztása a nemzetiségek között.

A konfliktus kiterjedésének veszélye

3) Az etnopolitikai konfliktusok harmadik jellemzője az eszkaláció veszélye. Ennek legismertebb módja az erőszakkal való fenyegetőzés. Mindkét fél azt reméli, hogy a másik enged. Valójában azonban legtöbbször ennek az ellenkezőjét érik el. Friedrich Glasl osztrák konfliktuskutató ezt „fékkel való gyorsítás”-nak nevezi.

A konfliktus kiterjedéséhez vezethet az is, ha egyes csoportok saját belső feszültségeiket és nehézségeiket kivetítik az ellenfélre. Az erőszak alkalmazásával olyan ördögi spirálmozgás veszi kezdetét, melyből egyre nehezebb kilépni, s fennáll a veszély, hogy a konfliktus mélyen befészkelje magát a társadalmi és politikai szerkezetbe, valamint a szembenálló felek kulturális magatartásformáiba. Felmerül tehát a kérdés, nincsenek-e az etnikai identitás fejlesztésének olyan lehetőségei, amelyek nem versenyen alapulnak, hanem elismerik és tisztelik mások identitását is. Végezetül szükség van egy harmadik fél bevonására, aki közvetít, ha a vitatkozó felek már nem találnak kiutat.

A többségi-kisebbségi konfliktusok Romániában és Szlovákiában

Mind Romániában, mind Szlovákiában a konfliktus egy meghatározott területre, Erdélyre illetve Dél-Szlovákiára vonatkozik. E területeken évszázadok óta különböző etnikai csoportok éltek egymás mellett. Együttélésüket különböző államformák alakították. A mai román és szlovák elitben, mint említettem, az Osztrák-Magyar Monarchiához való tartozás, amellyel együttjárt a nemzetiségi elnyomás, maradandó nyomokat hagyott.

Az I. világháború végén alapvetően megváltozott a politikai helyzet. Ettől kezdve a magyar kisebbségek váltak az elűzés, áttelepítés és a hiányos kisebbségvédelmi rendelkezések áldozataivá. A II. világháború ilyen jellegű eseményei mindmáig feldolgozatlanok, beleértve azt az időszakot is, amikor a náci Németország vezetésével ismét megváltoztak a határok.

A háború utáni kommunista államokban a szovjet nemzetiségi politikára támaszkodva a magyar kisebbségek több kollektív jogát elismerték, amely elsősorban nyelvi kultúrájuk megtartását segí-

tette. Romániában Ceausescu hatalomra kerülésével, Csehszlovákiában pedig a „prágai tavaszt” követő „normalizáció”-val azonban rosszabbodott a kisebbségek helyzete. Különösen drasztikussá vált a helyzet Romániában: az önálló iparosítás és a Szovjetunióval kialakult konfliktus oda vezetett, hogy a kommunista párt egyre inkább nemzeti küldetésudattal igazolta vezető szerepét. A kisebbségek jogait korlátozták, illetve adminisztratív megszüntették, rendszeres áttelepítésekkel megváltoztatták egyes térségek etnikai összetételét, megnehezítették az anyanyelv használatát, a kultúra és a sajtó tevékenységét, csökkentették a kapcsolattartás lehetőségét a külfölddel.

A forradalmak és az 1989-es összeomlások az általános demokratizálódás nyomán a magyar kisebbségek újfajta és önálló érdekvéviselőjét hozták létre (Romániában a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségét, Szlovákiában a több pártot tömörítő Magyar Koalíciót).

A nemzetiségi kérdés azonban továbbra is aktuális, mivel mindkét országban kifejezetten nacionalista beállítottságú politikai erők hatnak a kormánypolitikára.

A kisebbség demográfiai helyzete mindkét országban hasonló. 1992-ben Romániának 22,8 millió lakosa volt, amelyből 1,6 millió magyar, azaz a lakosság 7,1 százaléka. (Egyházi becslés szerint ez a szám magasabb, mintegy kétmillió). Erdélyben a magyarság aránya húsz százalék; Hargita és Kovászna megyében a lakosság többségét alkotják. Szlovákiában 1991-ben 5,2 millió volt a lakosság száma, a magyaroké 570.000, ami a lakosság 10,8 százaléka. A magyar kisebbség túlnyomó része viszonylag egységes területén él, ahol többséget alkot.

A továbbiakban a romániai helyzet alapján szeretném az alapvető konfliktust hat vitapontban összefoglalni. Szlovákiával csak akkor foglalkozom, ha ott a helyzet egyértelműen más.

Az államrend és alkotmány

1) Az 1918/19-ben létrejött nagyromán birodalomra támaszkodva, a francia példa szerint az 1991-es alkotmány Romániát mint egységes és oszthatatlan nemzetállamot határozza meg (1. cikk.). Ebben csupán a „román nép” szerepel államalkotóként (2. cikk.). A nemzeti szuverenitás a román népe...” (4. cikk). Az állam alapját a román nép egysége képezi...”, és csak a románt ismerik el mint egyetlen hivatalos nyelvet. (13.cikk). A 6. cikkelyben elismerik ugyan a „nemzeti kisebbségeket”, és „etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk őrzését, fejlesztését és megnyilvánulását” az állam védelme alá helyezik. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy javukra semmi olyan intézkedés nem történhet, ami más román állampolgárt jogaiban vagy egyenjogúságának követelésében diszkrimálna. Ez a „pozitív diszkrimináció” tilalmaként értelmezhető, mindenestre ellentmond a magyar oldal kollektív kisebbségvédelmi törekvéseinek.

A magyar érdekvéviselő, az RMDSZ ezzel szemben 1993-ban egy kisebbségi törvénytervezetben fejtette ki felfogását az alkotmányról. A nemzeti kisebbségeket „államalkotó közösségként” te-

kintik a román többségi nemzettel együtt (2. cikk). Egyidejűleg követelik, hogy a nemzeti kisebbségeket mint „autonóm közösségeket” és „politikai alanyokat” ismerjék el, amelyeknek „belső önrendelkezésük” alapján joguk van a „személyes autonómiára, valamint a helyi önkormányzatra és területi autonómiára (2, 6. cikk).

A magyarok szerint a román alkotmány másodosztályú állampolgároknak tekinti őket. A több évtizedes elnyomás után végre itt az idő, hogy legalább néhány kollektív jog megillessze őket, olyanok, amelyeket mint évszázados rendi nemzet Erdélyben birtokoltak. Ezt a törekvést úgy tekintik, mint annak az átfogó programnak az integráns részét, amely Romániában a demokratikus, jogállami és piacgazdasági viszonyok megteremtésére irányul. Ezt igazolja az ajánlás, amelyet az Európatanács 1993-ban készített. A román kormány és az ellenzéki pártok egy része a magyarok követeléseit nem tartja összeegyeztethetőnek az alkotmánnyal, és föllebbezésüket az európai intézményekhez illojális lépésnek bélyegezte. A nacionalista pártok egyenesen alkotmányellenesnek tartják e követeléseket, és elegendő oknak arra, hogy a magyar érdekképviselőket betiltsák. A román oldal ezenkívül arra is tud hivatkozni, hogy összeurópai szinten eddig még nem született konszenzus a kollektív kisebbségi jogokról, és a kisebbség védelmének szabványai egyes nyugat-európai országokban is hagynak kívánnivalókat maguk után.

Szlovákiában az alkotmánypolitikai alapok lényegében azonosak. Az 1992/93-as szlovák alkotmány praeambulumban a szlovák nép az egyedüli alkotmányozó, és a kisebbségi védelemről szóló cikkelyekben (33, 34.) előírja más polgárok diszkriminálásának tilalmát. Eltérően a romántól a szlovák alkotmány a nemzeti kisebbségeket megemlíti, de csak mint az alkotmány „elfogadóit” (preambulum). A magyar kisebbségek követelése arra irányulnak, hogy alkotmányjogilag felértékelődjenek „partner-nemzetté”. Ezenkívül kisebbségi önkormányzatot javasolnak az általuk lakott „etnikai régióban”, amely azonban kölcsönös jogokat biztosít az ott keletkező szlovák kisebbségnek.

Iskolarendszer

2) Feltehetőleg a legfőbb gyakorlati követelmény magyar részről az önálló és saját igazgatású képzési rendszer szavatolása az óvodától az egyetemig, amely minden tárgyban garantálja az anyanyelvi oktatást (kivéve természetesen a román illetve szlovák vagy más nyelv oktatását). Kritizálják a meglévő magyar nyelvű iskolák és oktatási ágazatok hátrányos megkülönböztetését, valamint saját egyetemeik illetve fakultásaik hiányát. A romániai magyarok provokációnak tartják a legújabbban megszavazott oktatási törvényt, amely szerint az alkotmányban biztosított jog az anyanyelvi oktatásra nem vonatkozik a román történelemre és földrajzra a gimnáziumokban és szakiskolákon. Ezeket — akárcsak a technikai szaktárgyakat — csak románul lehet oktatni. Szlovákiában a magyarok azért érzik fenyegetve magukat, mert a kormány

egy „alternatív képzési rendszer” bevezetésével a magyarok lakta területeken kérdésessé teszi a képzés kínálat önállóságát.

**Egyházi iskolák, a
kisebbségek egyházi
önállóságának
erősítése**

3) A magyarok önálló anyanyelvi iskolarendszerét segíti az egyházi iskolák életre keltése, amely szemben áll az egységes, államilag ellenőrzött oktatási rendszerrel. Még vitatottabb a kommunista rezsim által elkobzott egyházi tulajdonok visszaadása. Mint a hasonló konfliktusok Kelet-Európa más átalakuló társadalmában mutatják, ez a kérdés nemcsak azért vált ki viharos vitákat, mert óriási vagyonról van szó, hanem mert ezek a kisebbségek vallási-etnikai identitásának szimbólumai is.

**Az identitás
szimbólumai**

4) Az etnikai identitás, hovatartozás és elismerés összes szimbóluma általában heves érzelmeket vált ki mindkét félből. Ide tartozik a nevek írásmódjának, a nemzeti zászlóknak, a címernek és a himnuszoknak stb. a kérdése. A román parlament 1994-ben új paragrafust fűzött a büntető törvénykönyvhöz. Eszerint külföldi zászló felmutatása vagy külföldi himnusz éneklése büntetendő — ez az intézkedés a gyakorlatban csak a magyar szimbólumokat sújtja. Mind Romániában, mind Szlovákiában megoldatlan a többnyelvű helységnévtáblák problémája.

**Az önkormányzat
reformja és
decentralizálása**

5) A közigazgatás decentralizálása, beleértve a saját pénzügyi fennhatóságot is területi és kommunális szinten általános vitatéma az átalakuló társadalmakban. Érthető okokból a kisebbségi képviselők állnak a reformtörekvések élén. Arányos részvételt követelnek minden közigazgatási pozícióban, legalábbis azokban, ahol közvetlenül érintettek. A magyarok helyi képviselői már mindkét országban gyakorlati lépéseket tettek, hogy egymásközi kooperációjukat intézményesen is biztosítsák. A kormány számára ez a „etnikai alapú területi autonómia veszélyes utópiájára utaló vészjel” (Vacaroiu miniszterelnök 1995 januárjában). Szlovákiában ezenkívül a kormánynak olyan tervei okoznak nyugtalanságot, hogy a közigazgatási kerületeket újraszervezik, hogy csökkentsék a magyar népesség részarányát.

**A kapcsolatok
törvényesítése a
Magyar Köztársasággal**

6) Magyar szemszögből a kapcsolatok törvényesítése a Magyar Köztársasággal a kulturális identitás biztosításának alapeleme. Ezért követelik a Magyarországon szerzett diplomák elismerését, és azt, hogy a magyar intézményeket a szomszédos országból adómentesen lehessen finanszírozni. Sok romániai és szlovákiai politikai képviselő számára ez rémisztő követelés, mivel megnövelné annak veszélyét, hogy megerősödik az állam az államban. Ezzel szemben a romániai magyarok hivatkozhatnak arra, hogy ez a külföldi románokra vonatkoztatva még az alkotmányban is helyet kapott (7.cikk).

Konfliktusfeldolgozási stratégiák az állami és társadalmi világban

A konfliktusok megoldása érdekében is különbséget kell tennünk az állam és a társadalom között. A történelmileg és pszicho-szociálisan mélyen gyökerező etnopolitikai konfliktusok legtöbbször ál-

lamokon belül zajlanak le, rendezésükre azonban az állam egymagában képtelen. Szükség van a társadalomra, a gazdasági vállalkozásokra, a médiabirodalmakra, a hivatalos érdekszövetségekre, a politikai nyomást gyakorló csoportokra stb., hiszen mindezek jelentősen befolyásolják az etnopolitikai konfliktusok kifejlődését.

A konfliktusok vagy tágasabb, vagy szűkebb horizonton mozognak. Makroszintűnek tekintünk minden olyan kezdeményezést, amely tudatosan a társadalom struktúráját célozza meg. A mikroszintűek ezzel szemben időben behatároltak.

Szembetűnő, hogy az egymással küzdő pártok majdnem kizárólag az állami szférában mozognak. A magyar oldal célja a makropolitikai struktúra megváltoztatásának elérése, a román és szlovák oldal viszont minden esetben csak mikro-alkalmazkodásokra kész. A kormányok a többségi helyzetből adódó erőpozícióból tárgyalnak, ezért érthetetlen, hogy időnként kifejezetten védekező magatartást tanúsítanak, és szélsőséges csoportjaik alkalmanként érzelmi kitérésekre ragadtatják magukat. Ez könnyen ellenük fordítható.

A vitás kérdések megítélésében kulcsfontosságú szerepet játszik néhány fontos nyugati kormány és multilaterális euroatlanti struktúra. A magyar fél mindenekelőtt a kisebbség-védelem megerősítését célzó multilaterális törekvéseket tudja mozgósítani, még ha sok ide vonatkozó határozatnak csak ajánlás jellege van is. Intézményes kifejeződést nyert ez a politika az EBESZ-tagországok „stabilizációs egyezségében” 1995 márciusában. Az egyezmény aláírásának előterében a Magyarország és Szlovákia, valamint a Magyarország és Románia közötti kétoldalú szerződéssel kapcsolatos viharos összetűzés állt. Az első esetben tényleges megállapodás született, a második esetben viszont a kísérletek zátonyra futottak. Az érdekek kiegyenlítésének eredeti modellje nem jött létre azzal, hogy Magyarország újra elismerte a háború utáni határokat, és hogy a kisebbség hatékonyabb védelmét a 1201. európatanácsi ajánlás alapján próbálták biztosítani. Mindkét oldalon megfogalmazódtak félelmek, hogy „rossz üzletet” kötöttek. Ehhez járult még, hogy a magyar kisebbségi képviselők kifogásolták, hogy a megállapodást a fejük fölött tárgyalták.

Hol vannak azok a lehetőségek és fórumok, ahol a kapcsolat elmélyülhet Magyarország, Románia és Szlovákia között?

Mindkét oldalon léteznek történelmileg és pszichoszociálisan mélyen gyökerező félelmek és veszélyérzetek. Sok románban és szlovákban felrémlik a vízió, hogy a magyarok ügyes és a Nyugattal szövetkező politikájukkal a területi és nemterületi autonómia alapján hosszú távon nyélbe ütik titkos elszakadási tervüket, és fordítva, sok magyar érzi úgy, hogy érdekeit nem képviseli a Nyugat, és további közösségi jogok nélkül hatalmas asszimilációs nyomásnak van kitéve.

Ezek a félelmek ritkán kapnak szót a belpolitikailag elismert és nemzetközileg legitim fórumokon. Elszigetelten megjelennek mindkét oldal médiumaiban, különösen pedig szélsőséges politikusok állásfoglalásaiban. Pedig tartós megbékélés a vitatkozó felek között csak akkor lehetséges, ha identitáskülönbségeik kölcsönös elismerésének alapján új alkotmányos megállapodáshoz jutnak el. Ez az egyezség nem azzal érhető el, hogy vitatkoznak a csoportjogok legitimitásán. Csak akkor sikerül, ha mindkét oldal feldolgozza kapcsolatait, kölcsönös sérelmeit, torzulásait, veszélyérzetét és félelmeit.

Röviden összefoglalva: A kisebbségvédelem lényeges javulása nem képzelhető el a kisebbség és többség közötti kapcsolat javulása nélkül.

Ebben fontos feladatuk van a társadalom szereplőinek, különösen az érintett egyházaknak és vallási közösségeknek. Az etnopolitikai konfliktusok kezelésének hatékony módszereit szeretném három pontban összefoglalni.

1) A mélyen gyökerező konfliktusokat akkor lehet sikeresen kezelni, ha kezdettől a konfliktus átalakítására törekszünk. Ez nem zárja ki a rövid határidejű beavatkozásokat. Azonban megköveteli, hogy ezeket is a hosszútávú hatás szempontjából értékeljük. Jugoszlávia széthullása elrettentő példa arra, hogy a kizárólag rövid határidőre tervezett konfliktusmegoldásnak milyen megsemmisítőek a hosszútávú hatásai. Az állami vagy politikai vezetés kizárólagos felelősségének helyébe „független szövetségeket” kell léptetni, akik lehetőleg sok különböző szereplőt tudnak mozgósítani.

2) A szubjektív és objektív elemek összekapcsolódása a legtöbb etnopolitikai konfliktusban kettős stratégiát követel a konfliktus kezelésében. A társadalmi élet cselekvőitől elsősorban azt követeli, hogy új fórumokat, formákat és eljárásokat találjanak, amelyek segítségével a történelmi és pszichoszociális mélydimenziók, valamint az identitás-konfliktusok kapcsolatrendszerei könnyen feldolgozhatóak legyenek. Polgárháborús társadalmakban és olyan országokban, ahol hosszabb ideje tartó etnopolitikai megosztottság uralkodik, átfogó rendelkezések szükségesek a traumatikus tapasztalatok feldolgozására és a megbékélésre.

3) Az etnopolitikai konfliktusok eszkalációs veszélye utal arra, hogy milyen fontos a megelőzés, a megfelelő időben történő beavatkozás, valamint harmadik, külső fél részvétele a konfliktus feldolgozásában. Ez a feladat az állami és politikai fórumok erejét sokszorososan meghaladja. Ez is azt mutatja, hogy a megelőző diplomácia felelősségét és lehetőségeit társadalmi szinten erősíteni kell.

Az Ökumenikus Tanulmányi Központ fordítása

A Szent László Társulat működése

KRIZSÁN LÁSZLÓ

Született 1929-ben Pest-szentlőrincen. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem-levéltár szakon végezte. Az MTA Afro-ázsiai Központjának munkatársa. 1994-ig a Világgazdasági Kutató Intézet tanácsadója volt. Az 1980-as években a Vigilia tette közzé tanulmányát a két kiváló szerzetes Afrika-kutatóról, Czimmermann István és Menyhárt László jezsuitákról.

¹A Szent László Társulat 1861-es Alapszabályainak 1. paragrafusára. A Társulat módosított alapszabályait a belügyminiszter 1913. június 31-én, a 18.499-V-a/1913. szám alatt hagyta jóvá.

Magyar kisebbségek

²Kimutatás a Szent László Társulat bevételeiről és azok hova fordításáról 1864. július 14-től 1866. április 14-ig. Pest, 1866. 22–23. 1.

A Szent László Társulat 1861-ben alakult az egész országra kiterjedő hálózattal. Az alakuló közgyűlésről a Katolikus Néplap 1861. május 10-én megjelent 20. száma tudósított. Ugyanitt közölték a Társulat elfogadott alapszabályát, mely szerint:

„A Szent László Társulat célja a szűkölködő keleti keresztényeknek és ezek közt kivált az ezen tájakon letelepedett magyaroknak nevelő, oktató- és egyéb jótékony intézetek fölállítására és fönntartására segítséget nyújtani; a nevezetesebb hazai vállalatokat, műépítkezéseket, intézeteket gyámolítani, s a katolikus világegyház közszükségeinek fedezéséhez hozzájárulni.”¹

Az idegenbe szakadt magyarok lelki- és szellemi gondozása és segítése egyértelműen a szabadságharc után idegenbe kényszerült politikai emigránsok lelki és szellemi épülését és a velük való kapcsolattartás lehetőségét szolgálta.

A szabadságharc bukása után óriási magyar menekülttömeg szóródott szét szerte a világban. Ezek az emberek — akár egyénileg, akár kisebb-nagyobb csoportokban települtek le új hazájukban — mindenképpen gyökértelenül, izolálva, sokszor környezetüknek kiszolgáltatva éltek.

Az emigránsok között, különösen a 19. század második felében, létszámuk és környezetük sajátosságaiból adódó helyzetük miatt, különös figyelmet ébresztettek a Törökországban élő magyarok. A szabadságharc bukását követően a török kormány korrekt és teljes védelmet ígérő magatartása számos politikai menekültet vonzott Törökországba. Sokakat Kossuth személyes példája vezetett a szultán Közel- és Közép-Kelet óriási térségeire is kiterjedő birodalmába, de talán még többen voltak azok, akik valamely más, menedéket nyújtó országból települtek át Törökországba, hogy részt vehessenek az előjelekből következtetve már biztosan várt krími háborúban, a magyar szabadságküzdelmet eltipró cári hatalom ellen. Ezen szándék tömegméretűvé növekedését nagyban segítette a legendás Bem tábornok elhatározása, aki az első között állt az orosz seregek ellen felvonuló török erők soraiba.

A krími háború nem a szabadságharcosok várakozásának megfelelően fejeződött be. A háború végén nagy, ellátatlan és a mohamedán környezetben lelki gondozás nélküli, reményét veszített tömeg szorult a lét periferiájára.

E magyaroknak az első — anyagi és lelki — segítséget a Szent László Társulat nyújtotta.² Ez a Társulat volt az első szervezet és közösségi mozgalom, amely, mintegy történelmi előrelátással, a nemzeti ki-

sebbségek anyagi- és szellemi kultúrájának gyarapítását vállalta.

A nemzeti kisebbség fogalmilag még meghatározatlan volt, de a valóságban szerte a világon léteznek — és jobbára sanyarú helyzetben — magyar csoportok, akiket a történelmi vihar kergetett az országhatárokon túlra 1849 után. A határon túl élő magyarok anyagi és szellemi megsegítése azért is rendkívüli jelentőségű volt a Szent László Társulat részéről, mert ekkor még nem és nagyon sokáig ezután sem működött állami intézmény az elszakadt magyarok megsegítésére. A Szent László Társulat tehát mindazon társadalmi- és később állami szervezet vagy intézmény jogelődjének tekinthető, amely a külföldre került, rászoruló magyarok segélyezését vállalta.

Gondozás

A Szent László Társulat anyagi segítségével természetesen nem direkt módon, hanem egyházi szervezeteken keresztül jutott el a rászorultakhoz. A Szent László Társulat által anyagilag támogatott fontosabb közel-keleti intézmények az 1860-as években, az alábbiak voltak: közel-keleti missziós központ, a konstantinápolyi Szent György Intézet, két drinápolyi katolikus zárda, az aleppói érseki egyházkerület, a libanonhegyi papnevelde, a boszniai és hercegovinai magyar szervezet.³

A segélyek összege — különösen a kezdeti időkben — nem volt olyan mértékű, hogy azokból látványos eredmények születhettek volna, de a legégetőbb helyzetekben kétségtelen segítséget nyújtottak.

Nagyban növekedtek a Társulat anyagi lehetőségei a vidéki szervezetek kiépülésével. Az 1860-as években a Szent László Társulat legjelentősebb vidéki szervezete Egerben működött. Az itteni taglétszám 1862-ben 871 fő volt.⁴

Az egri közgyűlés újrafogalmazta, illetve szélesebb társadalmi bázisra építette a Társulat célkitűzéseit. Olyan tagokat igyekezett a Társulat céljainak megnyerni, akik önzetlenül tudták „szellemi és anyagi tehetségüket a társadalmi sebek gyógyítására fordítani.”⁵

Jelentős kezdeményezés volt a Szent László Társulat részéről a pápai állam kiadásaihoz történő hozzájárulás, mivel „az Anyaszentegyház fejét akkor fosztották meg az egyházi állam legnagyobb részétől.”⁶

A Szent László Társulat említett 1865-ös közgyűlése felemelő külsőségek mellett zajlott. A Társulat egyházi jegyzője, Mindszenty Geodeon az alkalomra Szent László himnuszt írt, melyhez Zsaskovszky Andor komponált zenét.⁷ A közgyűlést a Szent László himnusszal nyitották meg, és ennek hangjaival ért véget a Társulat történetében oly jelentős egri tanácskozás.

„Soha el nem évülő érdeme a Társulatnak, hogy Bukovinában és Romániában nem hagyta a magyar katolikusokat a részvétlenség tengerébe merülni, hanem részükre papokat, tanítókat képeztetett, s mindkét helyen a katolikus egyházi és iskolai életet rendszeresen megszervezte.”⁸

³ A Szent László Társulat 1864. július 14-i közgyűlése. Kiadások. Pest, 1864.

⁴ A Szent László Társulat 18654. évi, ápr. 30-án tartott egri közgyűlésének jegyzőkönyve. 28.

⁵ U.a.: 10. old.

⁶ A Szent László Társulat ismertetése. Budapest, 1934. 3. 1.

⁷ A Szent László Társulat 1865. évi, április 30-án tartott egri közgyűlésének jegyzőkönyve. 29. old..

Csángó magyarok

⁸ A Szent László Társulat ismertetése. Budapest, 1934. 3.

Akkor tudjuk igazán e tevékenység értékét és nehézségeit átlátni, ha korunk kisebbségi, művelődéspolitikai problémáira gondolunk. Úgy tűnik, hogy a Szent László Társulat az I. világháború után hathatósabb eredményeket tudott elérni Romániában és Erdély területén az oktatáspolitikai befolyásolásában, mint korunk politikuskai.

Bukovinában hét csángó falu: Andrásfalva, Boldogfalva, Hadik-falva, Istensegíts, Istenfogadj, Józseffalva és Magyarfalva lakosságát Keletre vándorolt székelyek alkották. A lakosság, mintegy 300 református vallású személyt leszámítva, katolikus volt. Szarvas Gábor szerint itt „a katolikus vallást magyar vallásnak nevezték”.⁹

A hét faluban az első világháború után több, mint 10.000 lélek élt, és a Társulat által fenntartott magyar iskolákban megközelítően 2.000 diák tanult.¹⁰

Óriási erőfeszítéseket tett a Szent László Társulat a moldvai magyarok érdekében is. E népestről sokan azt tartják, hogy ők az etelközi magyarok ottmaradt része.¹¹ Számuk a 20. század elején 100.000 körül járt, de egyetlen magyar papjuk sem volt.¹² E hiányt a Társulat magyar könyvek, imakönyvek és vándormissziók¹³ szervezésével próbálta enyhíteni.

A két világháború közötti időszak kiemelkedő eseménye volt a Szent László Társulat székesfehérvári közgyűlése 1938-ban. A közgyűlés helyszínéül ezúttal a Társulat elnökének, Shvoy Lajos püspöknek a székhelyét választották. A közgyűlésre népes delegációk érkeztek azon országokból és területekről, ahol a Társulat tevékenységet fejtett ki. E közgyűlés kezdeményező szerepet vállalt a Magyarok Világszövetségének megalakításában, és a közgyűlésen mintegy átadta addigi tevékenységi körének egy részét a megalakított új szervezetnek, a Magyarok Világszövetségének.

A bukovinai és moldvai magyarokról történő gondoskodás az 1920 és 1941 közötti években — az események által meghatározott igény szerint — volt a legkiterjedtebb. 1940-ben került sor nagyszámú bukovinai magyar hazatelepítésére. A hazatelepítést a Szent László Társulat kezdeményezte és gyakorlati lebonyolításában is vezető szerepet játszott. „Egyesületünk életében a legjelentősebb esztendő az elmúlt (1940.) év volt. Az egész magyar társadalom osztatlan örömmel fogadta a bukovinai székelyek visszatelepítését, akik csaknem 200 éve éltek idegen környezetben.”¹⁴ A visszatelepítés nyomán 15.831 telepest helyeztek el 28 telephelyen, 8.600 holdnyi termőföldön. A termőterület a Kalocsai Érsek-ség birtokához tartozott.¹⁵

1941-ben a Szent László Társulat hivatalosan kérte, hogy a moldvai magyarok számára is nyílják meg a hazatelepülés lehetősége, úgy, amint azt az előbbi kormány, Teleki Pál kabinetje, szándékozott keresztülvinni.¹⁶

⁹ U.a.: 5-6.

¹⁰ U.o.

¹¹ Domonkos Pál Péter: A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931.

¹² A Szent László Társulat ismertetése. Budapest, 1934. 3. old.

¹³ U.a.: 11. old.

Magyarok Világszövetsége

Hazatelepülés

¹⁴ Jelentés a Szent László Társulat 1941. évi működéséről. Budapest, 1941. 1.

¹⁵ U.o.

¹⁶ U.a. 3.

¹⁷ Jelentés a Szent László Társulat 1942. évi működéséről. Budapest, 1942.1.

Római visszhang

¹⁸ Jelentés a Szent László Társulat 1941. évi működéséről. Budapest, 1941. 4.

Tengerentúli magyarok

¹⁹ A Szent László Társulat ismertetése. Budapest, 1934. 5.

²⁰ U.a.: 5-10.

A hazatelepítés végrehajtása érdekében 1941 és 1942 folyamán a Társulat számos beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez, hangsúlyozva, hogy közel 100.000 magyar megmentéséről van szó.¹⁷ A háborús körülmények azonban megátolták a Társulat e törekvéseinek teljesülését.

A Szentszék is elismeréssel adózott a Társulat működésének: „A Szent László Társulat feladatául tűzte ki, hogy azok lelkében iparkodjék épségben megőrizni az ősi hitet, akik mostoha körülményektől hajtva, hazájukat elhagyták, és különös figyelemmel szemléli Szentséges Atyánk a Társulat ama törekvését, hogy a vallásosság mellett a hazai föld szeretetét is ébren tartsa szívünkben. Vatikánváros, 1939. július 31.”¹⁸

A Társulat szóhasználatában a „nyugati magyarság” azokat a tömegeket jelölte, akik — főként a századforduló táján és a világháború után — gazdasági kényszertől űzve, „kitámolyogtak” Amerikába, vagy a nyugati országokba, olykor az európai gyarmatosító hatalmak valamelyik tengeren túli birtokán telepedtek le.

A Szent László Társulat az amerikai emigráció kezdetétől meglehetősen pontos adatokkal rendelkezett a külföldre távozott magyarokról. A Társulat levéltára azonban a világháború után elveszett, s bár Shvoy püspök vezetésével az 1920-as években megkezdődött a Társulatra vonatkozó emlékek és adatok gyűjtése, mégis sok vonatkozásban, így a nyugaton élő magyarok számát illetően is, becslésekre kényszerültek.¹⁹

Az 1930-as évek elején, a Társulat becslése szerint az alábbi számban éltek magyarok az egyes országokban.²⁰

Az Észak-amerikai Egyesült Államokban	600.000 fő
Braziliában	80.000 fő
Argentínában	35.000 fő
Kanadában	80.000 fő
Franciaországban	70.000 fő
Ausztriában (főként Bécsben)	50.000 fő
Németországban	18.000 fő

A Szent László Társulat 1915-ben 52 amerikai magyar iskolát látott el tankönyvekkel. Ugyanakkor papokat, apácákat küldött ki Amerikába, hogy zavartalan legyen a nagyszámú magyar lakosság lelki gondozása.²¹ Később a Társulat megszervezte a papi hivatás iránt elkötelezettséget érző amerikai magyar családok ifjai részére a magyarországi képzést. Az amerikai katolikus családok fiai a magyarországi képzés révén sokkal hitelesebben, az ó- és új hazát egyaránt jól ismerve végezheték munkájukat a magyar közösségekben.²²

A második világháború idején a hadiállapot beállta Magyarországot és az Egyesült Államok között megzavarta, majd lehetetlen-

²¹ U.a. 4.
²² Jelentés a Szent László társulat 1938. évi működéséről. 5.1.

né tette a Szent László Társulat számára a legnagyobb tengerentúli kisebbség lelki, szellemi és hazafias gondozását.

A Társulat tevékenységének szűkülése mellett kedvezőtlen változás jelentkezett a társasági munka hatékonyságában is. A háború előtti években — különösen Teleki Pál miniszterelnöksége idején, aki 1938-tól a Társulat világi elnöke volt — a Szent László Társulat jelentős állami támogatást, működési kedvezményeket kapott, és a Társaság törekvéseinek egy része kormányprogrammá is vált. (A bukovinai székelyek és moldvai magyarok hazatelepítése.)

²³ Jelentés a Szent László Társulat 1939. évi működéséről.1.

Amerikában megszűnt tevékenységi körét és energiáját a Társulat a francia gyarmatokon élő több ezer magyar lelki gondozására fordította. A Társulat papokat küldött azon területekre, ahová „még soha magyar lelkipásztor nem utazhatott”.²³

²⁴ U. o.

A Püspöki Kar a háborús esztendőkből a Szent László Társulatot kérte fel a Németországban dolgozó, mintegy 15.000 fő mezőgazdasági munkás lelki gondozásának megszervezésére és ellátására.²⁴

A II. világháború után a Magyarországon és a szomszéd államokban uralomra jutott kommunista rendszerek cinikus egyetértéssel negligálták a valóságos és milliókat érintő problémák sorából a nemzetiségi- a kisebbségi kérdést. Ily módon a hatalom által tagadott állapot kedvezőtlen következményeinek enyhítésével senki nem foglalkozott. Még azok sem, akik a megszüntetett Szent László Társulat hagyományát nem társadalmi szervezetséggel, hanem egyénileg próbálták volna kiterjeszteni a kisebbségek felé, azok irányában, akiknek e törekvések nyolc évtizeden keresztül az anyagi- és szellemi kultúra, a magyarságtudat támogatását és megerősödését jelentették.

Rabszolgaság

A Szent László Társulat múltjából eredetileg csupán azokat a kérdéseket kívántam feldolgozni, amelyek szorosan összefüggtek szűkebb szakterületem, Afrika történetét érintő kutatásokkal, amelyeket a Szent László Társulat a 19. század végén végzett. Ily módon a hatalom által tagadott állapot kedvezőtlen következményeinek enyhítésével senki sem foglalkozott. Az Afrika-kutatásokban a magyar tudománytörténetnek egy ismeretlen epizódját véltem felismerni.

²⁵Schlauch Lőrinc: A rabszolgakereskedés Afrikában. Budapest, 1889.

²⁶L. Schlauch: Der Sklavenhandel in Afrika. Budapest, 1889

Az 1880-as években a Szent László Társulat akkori elnöke, Dr. Schlauch Lőrinc szatmári püspök és munkatársai jelentős kutatásokat folytattak az afrikai rabszolgakereskedelem történetéről és jelenlétének formáiról a 19. század végén. Kutatásaik eredményét magyar²⁵ és német²⁶ nyelven publikálták.

Az afrikai rabszolgakereskedelemre vonatkozó kutatásokat Schlauch Lőrinc a Szent László Társulat 1889. évi, december 14-i ülésén ismertette.

A 19. század elejétől, főként családi újságokban nagyrészt idegenből vett fordítások tudósítottak a fekete kontinens viszonyai-

ról. Ezekben Afrika úgy jelent meg az olvasók előtt, mint vad földrész, ahol az emberek még kőkori körülmények között, kegyetlen szokásoknak hódolva élnek. A kontinens valódi megismerése háttérbe szorult. A köztudatot befolyásoló egyoldalú és valótlan hírek az európai hatalmak „civilizálásának” álcázott gyarmatosítása számára készítették elő a közvéleményt. E helyzet rendkívüli eszmei jelentősége a valódi afrikai helyzet feltárása és bemutatása volt. Az európai gyarmatosító hatalmak a 17. század végétől Afrika partjai mentén hídfőállásokat építettek ki, ahonnan rabszolgákat szállítottak az Újvilágba. A 19. század közepétől napirendre került a partmenti sávok kiszélesítése, a belső területek elfoglalása.

²⁷Magyar Országos
Levéltár,
Külügyminisztérium
levéltára, 1886: 1202,
1501, 1604, 1979, 2039.
sz. ügyiratok

Az európai hatalmak afrikai gyarmatosító törekvéseit az Osztrák—Magyar Monarchia is magáévá tette, és vette ki részét a Kongó-értekezlet néven ismert berlini konferencia munkájából, 1886-ban.²⁷

A Szent László Társulat és elnöke által végzett Afrika-kutatásokat a berlini konferenciától megfertőzött közvélemény befolyásolásának igénye váltotta ki. Schlauch Lőrinc püspök azért ismertette 1889-ben, elnöki megnyitóként az afrikai rabszolga-kereskedelem történetét, hogy a fekete kontinens kiszolgáltatottságának e tragikus eseményén keresztül a hazai és a külföldi közvélemény elé tárja a valóságot.

Elhangzott 1995.
augusztus 18-án a
Kalocsa-Kecskeméti
Főegyházmegye
Szinódusának ülésén.

Schlauch püspök tanulmánya — a Szent László Társulat nevében — tudományos, mélységesen emberi és keresztény válasz volt a gyarmatosítás tébolyában tomboló nagyhatalmaknak és politikusainak.

Az egyház működésének anyagi alapja

SCHANDA BALÁZS

(I. rész)

1968-ban született Budapesten. Jogász, az Alkotmánybíróság munkatársa. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen alkotmányjogot oktat.

Írása, az *Institut für Staatskirchenrecht der Diözesen Deutschlands*-ban készült tanulmány rövidített és átdolgozott változata.

Az állam-egyház viszony modelljei

¹ J. Listl: *Grundmodelle einer möglichen Zuordnung von Kirche und Staat*, in: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* (HdbKathKR). Szerk. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg, 1983. 1041.

Államegyház

Magyarországon az elmúlt évek változásai nyomán az egyház amellet, hogy minden más intézménynél és szervezetnél inkább a *folymatosságot* jeleníti meg, a legkülönfélébb külső elvárások között sok szempontból helyét keresi. Az egyház a civil társadalom sajátos szereplője, az egyik „legmélyebb” alapjog, a teljes emberi személyiséget átfogó vallási meggyőződés szabadságának kerete — az egyház szabadsága feltétele az egyén szabadságának. Az egyház tényleges szabadságához elengedhetetlen *anyagi függetlenségének*, működőképességének biztosítása. Az állam, mely felelős az alapjogok biztosításáért, felelősséggel tartozik az egyház szabadságának és függetlenségének biztosításáért is, ami *pozitív állami cselekvést* is igényelhet. Az államnak, amikor az egyház működőképességének megeremtésében közreműködik, úgy kell eljárnia, hogy támogatása ne jelentsen azonosulást, tevékenysége ne adjon alapot, de még lehetőséget sem az egyház életébe való beavatkozásra: meg kell őriznie pozitív semlegességét és tudatában kell lennie, hogy az egyház függetlenségére a legnagyobb veszélyt éppen saját maga jelenti.

Az állam és az egyház viszonyának több, történelmileg, felekezeti és politikailag meghatározott modellje alakult ki. Az állam világnézeti semlegességét a vallásszabadság előfeltételének tekintjük, azaz az állam nem azonosulhat egyetlen világnézettel sem, és nem fonódhat össze intézményesen világnézetet hordozó szervezettel.¹ A világnézeti semlegesnek tekinthető államok korántsem azonosan, de gyakran még csak nem is azonos elvek alapján szabályozzák az egyházakkal való kapcsolatot. Így Európában az államegyházi berendezkedéstől a laicista elválasztásig a legkülönbözőbb megoldások élnek egymás mellett, azzal, hogy e „modellek” többnyire nem tiszta formában jelentkeznek, éppen az erős történelmi meghatározottság folytán.

Görögország alkotmányának 3. §-a „uralkodó” vallásként ismeri el az ortodox egyházat, de Észak-Európa protestáns államai (az Egyesült Királyságban Anglia és Skócia, ezenkívül Dánia, Norvégia, Svédország és Finnország) is megőrizték az *államegyházi* berendezkedést. Az individuális vallásszabadság és a kisebbségi felekezetek korlátozásmentes tevékenységének biztosítása révén azonban ezen államok is világnézeti semlegesnek tekinthetők.

Radikális elválasztás

Az állam és az egyház *radikális elválasztására* először az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának 1791. évi 1. kiegészítésével került sor: az „Alapító Atyák” a vallásszabadság biztosítékát látták az egyház — előbb csak szövetségi szintű — intézményesítetttségének tilalmában. Az Egyesült Államokkal szemben Franciaországban a század elején a radikális elválasztás indítéka korántsem semleges: alapvetően egyház- és katolikusellenes célokat követett. A radikális szeparáció az egyház magánszférába szorításával és a vele való állami együttműködés kerülésével járhat. Ezzel a semleges állam közömbös állammá válik, ami a vallásszabadság korlátozásához vezethet. Így a világnézetileg közömbös állam nem biztosítja a vallásos ember és a vallást hordozó egyház teljes kibontakozásához szükséges teret. Az ilyen értelemű radikális elválasztás és a vallásszabadság egymást kizáró fogalmakká is válhatnak.²

² A. Campenhausen: *Religionsfreiheit*, in: *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Szerk. J. Isensee és P. Kirchhof, Heidelberg, 1987. (HdbStR) 136/4, 371.

Együttműködés

Az államegyháziság és a radikális elválasztás között átmenetet jelent az elválasztást végrehajtó, de a két fél autonómiáján alapuló *együttműködés*, a „pozitív semlegességet” — és nem közömbösséget — tanúsító modell. Közép-Európa német nyelvű államaiban a közjogi jogállású népegyházakkal az állam sok területen — szerződésben vállaltan — együttműködik és „kulturális felelőségének” megvalósításaként támogatja őket, szem előtt tartva a történelmi folytonosságot is. Dél-Európa „latin” országaiban a II. Vatikáni zsinat után a korábbi államegyház, a katolikus egyház kezdeményezésére szerződésben kifejezett egyetértésben került sor az államegyháziság következetes felszámolására, az együttműködés fenntartása mellett.

Magyarország

A II. világháborút követően Magyarországon végrehajtott szeparáció egyenesen egy másik ideológia nevében történt, így a világnézetileg semleges állam létrejötte helyett a vallásszabadság fölszámolását jelentette. Az elmúlt években lezajlott változások nyomán az elválasztást mindkét fél megerősítette, ugyanakkor az állammal való együttműködés is teret kaphatott: így ma az állam a „társadalom kiemelkedő fontosságú érték-hordozó és közösség-teremtő tényezőinek” ismeri el az egyházakat, és az „elválasztás rigorózus garanciáinak fenntartása mellett” nyitott az együttműködésre és támogatja tevékenységüket.³ A magyar állam tehát, ami az állam-egyház viszony elmúlt években lerakott alapjait illeti, a világnézeti *semlegesség* talaján — de a világnézeti közömbösséget elutasítva — a szigorú *elválasztás* garanciái között elismeri az egyházak autonómiáját, *támogatja* őket és nyitott a velük való együttműködésre.

A fejlődés iránya

Az elmúlt évtizedek általános fejlődési iránya a végletek közeledése. Ahogy az államegyházi berendezkedést őrző országok ma már az összefonódások ellenére alapjában világnézetileg semlegesnek tekinthetők, úgy a szeparációs rendszerek egyházellenes beállítottága is alábbhagyott, s ma már legtöbbjük — az elvá-

³ Ld. a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (Lvt.) vonatkozó részeit és az Alkotmánybíróság 4/1993. (II.12.) AB határozatát [ABH 1993. 48.] .

lasztást fönntartva — jóindulatúan és (anyagilag is) támogatta az egyházat. Megjegyzendő, hogy a katolikus egyház is — az állammal való együttműködés fontosságának hangsúlyozása mellett — sokkal inkább az államtól való függetlenségben, mint a szoros kapcsolódás által látja biztosítottnak működése szabadságát.⁴

Az egyházfinanszírozás típusai

⁴ GS 42/2, 76/3; J. Listl: *Die Lehre der Kirche über das Verhältnis von Kirche und Staat*, in: HdbKathKR, 1021-1036. A modellekről bővebben: Schanda B.: *Az állam és az egyház viszonyának lehetséges modelljei*, in: *Társadalmi Szemle* 1995. 5. 35-43.

Az adott világban jelenlévő egyház működéséhez elengedhetetlenek az anyagi eszközök. A gyakran idealizált szegénység vezethet ugyan szabadsághoz és lehet elismerést keltő, azonban bénítóvá, az egyház elzárkózását fokozóvá is válhat, és ezáltal a társadalom lesz szegényebb. Minden finanszírozási formának vannak hátrányai. Bármelyiket választják a döntéshozók, vagy bármelyik alakul ki, az egyháznak mindig kritikusan és önkritikusan kell szemlélnie az anyagiakhoz való viszonyát, hiszen hitelessége is méretik azon, hogy a „hamis mammonban” hűségese.

A következő nemzetközi összehasonlítás az Amerikai Egyesült Államok szinte korlátlan pluralizmusa mellett Európára összpontosítva azokat az egyházakat tartja szem előtt, melyek az adott államban az állam és az egyház viszonyát meghatározzák. A kisebb szabadegyházak, illetve a főleg a bevándorlás nyomán növekvő muzulmán és egyéb — főleg ázsiai eredetű — vallási közösségek az érintett államok zömében nemcsak az egyes finanszírozási típusokon esnek kívül, hanem az egyház mint forma fogalmán is. Anyagi alapjukat egyesek gazdasági vállalkozásokkal, mások tagjaik adományaiból teremtik meg.

Az egyházak működéséhez szükséges anyagi alapok teljeskörű összehasonlítása gyakorlatilag lehetetlen. Áttekinthető és egymáshoz viszonyítható költségvetések nem léteznek, és a mindenhol megjelenő feladatok (például vallásoktatás) költségeinek viselése is nagy eltéréseket mutat országonként. A finanszírozási megoldások típuszerű bemutatása csupán a finanszírozás jellegét meghatározó fő feladatok legfontosabb forrásaira szorítkozik. Az egyházfinanszírozás megoldása egy adott országban általában megfelel az állam-egyház viszony modelljének. Természetesen ahogyan ezek a modellek, úgy a finanszírozás típusai sem tisztán jelennek meg. Így az államilag közvetlenül támogatott, vagy az elsősorban egyházi adóból élő egyházak adományokból származó bevétele is jelentős lehet, míg az adományozási-gyűjtési rendszerben is megjelennek a legkülönbözőbb formájú és jogcímű közvetett, vagy akár közvetlen állami támogatások. A jelentős eltérések mellett, legalábbis tendenciaszerűen, megfigyelhetőek közös elemek; így az egyházak és az egyháznak juttatott adományok (vagy adók) számára adókedvezmények biztosítása, vagy az állam szerepvállalása a műemlékvédelem terén, az egyházi oktatás támogatása

⁶ F. Messner: *Le Financement des Églises, Le système des cultes reconnus (1801-1983)*, Strasbourg, 1984;

nemzetközileg elterjedt gyakorlat. A legalapvetőbb különbségek abban vannak, hogy az állam finanszírozza-e az egyházak működését, vagy ez az egyház tagjainak feladata, illetve ez utóbbi esetben az állam milyen segítséget nyújt a finanszírozáshoz.

Hagyományos államegyházi viszonyok között

**Görögország;
Elzász-Lotharingia;
Belgium**

⁷Ld. A belga alkotmány 117. cikkét;
P. Leisching: *Kirche und Staat in den Rechtsordnungen Europas - Ein Überblick*, Freiburg, 1973, p. 110.

**Norvégia, Anglia,
Portugália**

⁸ L. Ejerfeldt: *Das Verhältnis von Staat und Kirche in Skandinavien, dargestellt am Beispiel Schweden*, in: *Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche*. Münster/Westf., 1969- (EssGespr.) 17 (1983), 135.

Volt szocialista országok

⁹ W. E. Pradel: *Kirche ohne Kirchenbeitrag, Mittel und Methoden*

A kultuszkiadásokat gyakran az államháztartás fedezi: az államegyház (és általában csak az államegyház) működési költségeit közvetlenül a központi költségvetésen vagy elkülönített vallásalapokon keresztül biztosítja, vagy meghatározott kiadásait átvállalja. Így döntően állami támogatásból működik a görög ortodox egyház. Franciaország egyéb területeivel éles ellentétben — még napoleoni jogcímek alapján — Elzász-Lotharingiában a katolikus és az evangélikus egyház, valamint az izraelita hitközség személyi és kultuszkiadásai, továbbá az egyházi épületek fenntartási költségei az állami költségvetést terhelik.⁶ Az elismert felekezetek lelkészeinek fizetését és nyugdíját — az állam és az egyház elválasztása ellenére — a belga állam is fedezi. A belga tartományoknak és községeknek továbbá gondoskodniuk kell a püspökök és lelkészek lakásáról és amennyiben az egyházmegyék illetve egyházközségek saját forrásai nem elegendőek, kiegészítésként anyagiakat is rendelkezésükre kell bocsátaniuk.⁷

A norvég evangélikus államegyház kiadásainak zömét is az állami illetve községi költségvetések biztosítják.⁸ A norvég rendszer sajátossága, hogy kérelemre, a taglétszámtól függő mértékű csekély támogatást nyújtanak más felekezeteknek is.⁹ Skandinávia további államegyházainak fő bevételi forrása az egyházi adó, míg Angliában az anglikán egyház — az adományok mellett — döntően saját vagyona hozadékából tartja fenn magát, amit az tesz lehetővé, hogy az évszázadok alatt fölhalmozódott egyházi vagyont — a legtöbb európai állammal szemben — nem sújtotta szekularizáció. Az elsősorban a személyi kiadásokat fedező egyházi vagyonalap — eredeti uralkodói alapítása ellenére — ma már saját egyházi vagyonnak minősül.¹⁰ A gazdálkodásból származó bevétel aránya (de nem mértéke) — több államosítási majd földvisszaadási hullám után — Portugáliában mondható még jelentősnek.¹¹ Az egyes egyházi intézmények számára biztosított adókedvezményeken kívül azonban az 1911. évi elválasztás óta nem részesült állami támogatásban az egyház a Salazar-diktatúra alatt sem.¹²

Az európai volt szocialista államok többsége, vagyonuk államosítása és működési lehetőségük korlátozása után, valamilyen formában — éppen a függőség fenntartása érdekében — anyagiilag támogatta az egyházakat. A rendszerváltás óta — ahogy Magyarországon is — átmenetinek tekinthető a helyzet, egységes

*kirchlicher Finanzierung -
Dokumentation aus 75
Ländern, Wien - München,
1981. 67.*

Értékelés

¹⁰ D. McClean: *State
financial support for the
church: the United
Kingdom*, in: *Church and
State in Europe... 77-84.*

kép a térségről mindazonáltal nem alakítható ki. Kelet-Közép-Európa minden volt szocialista országában napirenden van az államosított egyházi ingatlanok (részbeni) visszajuttatása. Az egyház volt vállalkozói vagyont az a folyamat Lengyelországban csekély¹³, Szlovákiában jelentős mértékben érinti.¹⁴

Az állami finanszírozás — ha nem csak egy privilegizált egyházra terjed is ki — hosszú távon nem szerencsés, mert egyfajta függőséget jelent. Az, hogy az egyházakat vállalkozói vagyontól finanszírozzák, vagy egy történelmileg kialakult vagyontól, vagy nagyfokú gazdasági aktivitást feltételez, ami az egyház önzonossága szempontjából kétes lehet.

Az egyházi adó

Skandinávia

¹¹ Pradel 69.

¹² T. Kreppel: *Die
Trennung von Staat
und Kirche in Portugal*,
Frankfurt am. M., 1962,
44, 59.

¹³ Alojzy Orszulik:
*Länderbericht über das
Staat-Kirche-Verhältnis
in Polen*, in: *EssGespr.*
29, Münster, 1995. 96.

¹⁴ Herder-Korrespondenz

¹⁵ (HK) 1993/594

Az egyházi adó mind államegyházi keretek között, mind néhány, az államot az egyháztól elválasztó, de együttműködésüket megvalósító országban az egyház fő bevételi forrása.

Svédországban az egyházközségek vetik ki, és az állam az állami és a községi adókkal együtt hajtja be az egyházi adót, melynek mértéke átlagosan az adóköteles jövedelem 1,25%-a. Több százezer svédet érint, hogy minden evangélikus szülőtől származó svéd állampolgár a „Svéd Egyház” tagjának minősül, függetlenül attól, hogy megkeresztelték-e.¹⁵ A svéd egyházfinanszírozás további sajátossága, hogy az egyház által végzett közfeladatok — úgymint a népszegnyilvántartás és a temetkezésügy — költségeinek fedezése a nem-evangélikus polgároktól is szed evangélikus egyházi adót, melynek mértéke az evangélikusok adójának 30%-a.¹⁶ A kisebbségi egyházak adományokból és gyűjtésekből tartják fenn magukat. Dániában az evangélikus államegyház javára beszedett egyházi adót a jövedelemadóval együtt a fizetésből vonják le.¹⁷ A finn evangélikus államegyház fő bevételi forrása szintén az egyházi adó, melynek mértéke a jövedelem 0,5 és 1,5%-a között változik, és adókötelesek a gazdasági vállalkozások — ide értve a részvénytársaságokat is. Az egyházi adó mellett jelentős szerepük van az állami támogatásoknak illetve egyes feladatok állami költségviselésének is, így például — az államelnök által kinevezett — svédországi és finnországi evangélikus püspökök fizetését az állam biztosítja, és egy sor egyházi tevékenység költségeit viseli.

Svájc

¹⁶ Ejerfeldt 134; G.
Göranson: *Die
Finanzierung der
Kirchen in Schweden*,
in: *Theologische
Quartalschrift* 1976 214.

A kultuszügyek Svájcban a kantonok elsődleges hatáskörébe tartoznak, így huszonhat különböző egyházfinanszírozási rendszer működik egymás mellett. Waadt kantonban az egyház kiadásait az állam és a községek fedezik. Genf és Neuenburg (Neuchâtel) kantonban, ahol francia példára elválasztották az államot és az egyházat, az egyházi adó önkéntes. További négy kanton kivételével azonban a jogi személyek is adókötelesek, amit az egyházak népegyházi jellegével indokolnak.¹⁸ Az adót általában az

Németország

¹⁷ H. Marré: *Die Kirchenfinanzierung in Kirche und Staat der Gegenwart - Die Kirchensteuer im internationalen Umfeld kirchlicher Abgabesysteme und im heutigen Sozial- und Kulturstaat Bundesrepublik Deutschland*, 3. kiad. 1991, Essen, 25.

¹⁸ L. Carlen (Szerk.): *Die Kirchensteuer juristischer Personen in der Schweiz*, Freiburg, 1988.

¹⁹ H. Marré: *Das kirchliche Besteuerungsrecht*, in: *Handbuch des Staatskirchenrechts der Bundesrepublik Deutschland*, Szerk. J. Listl és D. Pirson, Berlin, 1994. 1106.

²⁰ E. Buschor: *Eidgenössischer Föderalismus und Staatskirchentum: Die Kirchenfinanzen in der Schweiz*, in: C. Rinderer (Szerk.): *Finanzwissenschaftliche Aspekte von Religionsgemeinschaften*, Baden-Baden, 1989, 159.

egyházköztség illetve a gyülekezet veti ki.¹⁹ A jövedelem- illetve nyereségadón kívül a legkülönbözőbb adónemek léteznek, az örökösödési adótól az ingatlanadón át a fejadóig — az előbbieket rendszerint állami-községi adók kapcsolt adójaként szabják meg.²⁰

Németországban az egyház költségeinek mintegy 90%-át az egyházi adóból fedezi. Ezt a különböző jogcímenek, közvetlen vagy közvetett úton az egyház támogatását szolgáló állami kiadások — így a 19. század elején végezhajtott szekularizációért folyósított jóvátétel — és a hívők adományai egészítik ki. Megjegyzendő, hogy a vallásoktatás állami tantárgy az iskolákban, így költségei nem jelentkeznek az egyházi költségvetésekben, hasonlóan az állami egyetemeken működő teológiai karok költségei sem. Az egyházak oktatási és szociális tevékenységét jelentős részben közpénzekből fedezik.

Az egyházi adó kifejlődése a német államokban a múlt század közepén kezdődött el, a közvetlen állami finanszírozást váltván föl.²¹ Az 1919. évi Weimari Birodalmi Alkotmány ma is hatályos 137. szakaszának 6. pontja a közjogi testületi jogállással rendelkező egyházak jogává teszi, hogy „tartományi jogszabályok szerint, a polgári adólajstromok alapján egyházi adót szedjenek”. Az egyházi adót számos konkordátumban, illetve a tartományok és a helyi evangélikus egyházkerületek közötti államszerződésben is rögzítették. Az állam az alkotmányban egy felségjogot, az adóztatás jogát delegálja a közjogi testületi jogállással rendelkező egyházakra — szigorúan csak az egyház saját tagjaira vonatkozólag.²²

A II. világháború után a tartományok általános gyakorlata lett, hogy az evangélikus és a katolikus egyház, illetve általában az izraelita hitközségek által kivetett adót, továbbá a bizonyos taglétszámnál nagyobb²⁴ közjogi testületi jogállással rendelkező egyházak adójának behajtását — az egyház ilyen igénye esetén — az állami adóhatóság átveszi, a befolyt adó 3-4%-a fejében. Az egyházi adó, annak ellenére, hogy nem állami szerv javára szolgál, „igazi” adónak tekintendő.²³ Az egyház saját döntése szabja meg az adó mértékét és fajtáját, de az adózás folyamatában a kötelezettség az állami adóhivatallal szemben áll fenn. Az adó jogosultja az egyház, esetleges halasztásáról vagy elengedéséről is ő dönt. Adós csak egyháztag lehet, így jogi személyek adó- vagy egyéb szolgáltatási kötelezettsége kizárt.²⁴ A rendszer feltételezi az egyháztagság (nem a világnézeti meggyőződés!) nyilvántartását és a negatív vallásszabadság biztosítása végett az állami hatóság előtt tett kilépési nyilatkozat lehetőségét, amivel az egyházi adókötelezettség megszűnik. A legtöbb tartományban a jövedelemadóhoz kapcsolt egyházi adón kívül, a vagyoadóhoz és az ingatlanadóhoz kapcsolt egyházi adó, továbbá az állami adóktól független — tagsági díj jellegű — „egyházpénz” behajtását vállalja át az állami adóhatóság. Uralkodóvá a jövedelemadóhoz kapcsolt egyházi adó vált. Eszerint az egyházi adó a jövedelemadó 8-10%-a,

²¹ A. Campenhausen: *Staatskirchenrecht*, 2. kiad. München, 1983, 160.

²² J Isensee: *Die Finanzquellen der Kirchen im deutschen Staatskirchenrecht*, in: *Juristische Schulung* 1980/2. 98.

²³ Isensee 98.

²⁴ A német Szövetségi Alkotmánybíróság döntése (BVerfGE) 19, 27(206)

Értékelés

²⁵ HK 1988/256

²⁶ HK 1992/152-153

²⁷ Isense 100.

²⁸ Marré 53.

²⁹ J. Meuthen: *Die Eignung der Kirchensteuer als Einnahmequelle von Religionsgemeinschaften aus finanzwissenschaftlicher Perspektive*, in: *Streitfall Kirchensteuer*, W. Ockenfels -B. Kettem (Szerk.), Paderborn, 1993, 175.

a, de az összjövedelem 3-4%-át nem haladhatja meg. Ez, az első-sorban a gazdasági teljesítőképességet szem előtt tartó adókapcsolás igen egyszerűvé teszi az egyházi adó behajtását, ugyanakkor az állami adópolitika feltétlen átvételével jár: míg a szociális indítékú adókedvezmények megfelelnek az egyház saját szempontjainak, addig például a különböző befektetésekhez kapcsolódó adók nem feltétlenül. Felmérések szerint az egyháztagok mintegy harmada kifejezetten támogatja az adót, másik harmada megszállásból fizet, mintegy 20%-a ellenzi, de kilépni nem akar, és kb. 10%-a fontolhatja a kilépést.²⁵ Az egyházi adó először a hetvenes évek első felében került viták keresztjüztüzebe, melyek végkicsengésükben a fennálló, kapcsolódó modell megerősítéséhez vezettek. A német újraegyesülést a viták második hulláma követte. Egy, az egyházi adót megszüntető alkotmánymódosítást azonban senki nem tart kivitelezhetőnek. Ugyanakkor a muzulmán bevándorlás és a felekezeten kívüliek arányának növekedése folytán a mai Németország lakosságának már csak 70%-a tagja a két történelmi egyház egyikének. E folyamatok erősödése kérdésessé teheti az egész, népegyházi struktúrára épülő, állam-egyház viszonyt²⁶.

Az egyházi adó a leginkább kidolgozott német rendszerben, az önkéntes egyháztagsághoz kapcsolódó kötelezettség. Az állami adókhöz kapcsolt végrehajtás, mely a semleges állam segítségnyújtásának tekintendő, az adó behajtásának leghatékonyabb és jogállami keretek között az egyházra befolyást gyakorolni nem engedő formája — éppen függetlenségét biztosítja.²⁷ Kulturális felelőssége alapján az állam a társadalom legkülönbözőbb szervezeteit támogatja, önazonosságuknak megfelelő formában: e támogatások nem jelentenek azonosulást. A gazdálkodási biztonságra azért is rászorulnak a németországi egyházak, mivel az egyik legjelentősebb munkaadókká váltak, és költségeiknek több mint felét a személyi kiadások teszik ki. Az egyházak oldaláról mindenképpen kérdésként merül föl az állami kényszer igénybevétele, még ha a hatékony és minden kényszertől mentes finanszírozás lehetőségét tagadják is.²⁸ A rendszer hibájának róható fel, hogy az egyházak erőfeszítés nélkül jutnak a pénzükhöz, a hívek részéről pedig hiányzik az áldozati, adakozási jelleg. Az irodalom többsége azonban határozottan a fennálló rendszer mellett — és ezzel a kínáló alternatívák ellen — foglalt állást.²⁹

Az egyházi hozzájárulás

Ausztria

³⁰ C. Smekal: *Das Kirchensteuersystem in der Bundesrepublik*

Az egyházi hozzájárulás rendszere osztrák sajátosság. Az 1939. április 28-án született törvény — számos egyéb egyházellenes intézkedés mellett — az Anschluss utáni nemzetiszocialista jogalkotás műve. Mivel Ausztriában korábban különböző — a törvény által megvont — alapokból fedezték az egyház anyagi szükségleteit, az osztrákok nem voltak hozzászokva ahhoz, hogy egyházukat ma-

*Deutschland und das
österreichische
Kirchenbeitragsystem im
Vergleich - eine
finanzwissenschaftliche
Analyse*, in:
*Finanzwissenschaftliche
Aspekte...*, 142.

³¹ H. R. Klecatsky:
*Lage und Problematik
des österreichischen
Kirchenbeitragsystems*,
in: *EssGespr.* 6. 1972,
58.

³² Marré p. 23.

³³ H. Rotter:
*Kirchenfinanzierung -
theologisch betrachtet*,
in:
*Finanzwissenschaftliche
Aspekte...* 211. E
lehetőségre célszerű
fölvívni az Ausztriában
dolgozó magyarok
figyelmét!

³⁴ I. Gampl:
*Österreichisches
Staatskirchenrecht*,
Wien - New York, 1971,
96.

Smekal 136.

Marré 22.

³⁵ Smekal 133.

³⁶ Marré 22.

³⁷ H. Pree:
*Österreichisches
Staatskirchenrecht*, Wien
- New York, 1989, 83.

guknak kell eltartaniuk, döntő többségük azonban „becsületbeli ügyként és szent kötelességként” vállalta ezt a terhet.³⁰ A törvény alapján a katolikuson kívül az evangélikus és az ókatolikus egyház jogosult egyházi hozzájárulás szedésére, más felekezet részéről eddig nem merült föl ilyen igény. Az eredeti törvényhozói szándékot korrigáló lényeges változást jelentett az Apostoli Szentszékkel 1960. június 23-án megkötött gazdasági kérdéseket szabályozó szerződés, mellyel az egyház tudomásul vette a kialakult helyzetet. E szerződés nyomán — a másik két érintett egyházat illetően is — megszűnt a pénzeszközök felhasználásának állami felügyelete, és az Egyházi Hozzájárulás Szabályzatát (*Kirchenbeitragsordnung*) a korábbi jóváhagyás helyett csupán „tudomásul veszi” a Szövetségi Oktatási és Művészeti Minisztérium.³¹ Az Izraelita Hitközség külső jogviszonyait szabályozó 1890. évi törvény alapján a Hitközség tagjaitól kultuszhozzájárulást szedhet, melynek behajtására a közigazgatási út is nyitva áll.³²

Az egyházi hozzájárulás lényegét tekintve az egyháztagsághoz kötődő magánjogi kötelezettség. A hozzájárulást az egyház erre a célra létrehozott szerve állapítja meg, veti ki, és gondoskodik behajtásáról. A katolikus egyházi hozzájárulás mértéke jelenleg egységesen, a főképp szociális jellegű kedvezményekkel csökkentett jövedelem 1,2%-a. Az állam annyiban nyújt segítséget, hogy az egyház kintlevőségeit — más szervezetek tagdíjához hasonlóan — polgári perben érvényesítheti, és a bírósági végrehajtóval végrehajthatja. Az állami kényszer ilyen közvetlen alkalmazására — lelkipásztori okokból — csak ritkán kerül sor. Míg Németországban gyakorlatilag nincs mód az egyházi adó megtagadására, az állami adóhivatal megbízásából eljáró munkaadó a jövedelemadóval együtt „észrevétlenül” levonja azt, addig Ausztriában külön egyházi hatósággal áll szemben a fizetésre kötelezett. Az önállóság az egyháztaggokkal közvetlen kapcsolatot, és a németországinál nagyobb mozgásteret biztosít az egyháznak a hozzájárulási kulcsok, kedvezmények és egyéb „alkuk” testreszabottabb alakítására. Így például a vendégmunkásokkal szemben, akik hazai egyházuknak ausztriai kötelezettségeikkel arányos adományt juttatnak, az általános gyakorlat szerint nem érvényesítik ausztriai kötelezettségeiket.³³ Az egyházból való „kilépéssel”, melyre Németországhoz hasonlóan, Ausztriában is van lehetőség,³⁴ a hozzájárulási kötelezettség végrehajthatósága megszűnik. Az egyházi hozzájárulás bizonyos összegig levonható az adóalapból.

A rendszer kiskapui néhány „tipikusan osztrák” jelenség kialakulását tették lehetővé. Így, mivel az egyháznak nemcsak az elmulasztott hozzájárulásért, de a fizetési igazolás bemutatásáért is keresettel kell élnie, ami hosszadalmas bírósági eljárást jelent, különösen éppen a magasabb jövedelmű szabadfoglalkozásúaknál „össznépi játékká” vált a valós érték alatti önbevallás. Az egyháztag is elégedett az elért megtakarítással, és a hatóság is az, hiszen

³⁸ H. Schwendenwein: *Die Finanzierung des Religionsunterrichtes und des konfessionellen Privatschulwesens*, in: *Kirchliches Finanzwesen in Österreich* (Szerk. H. Paarhammer), Thun/Tirol, 1989, 149-166.

³⁹ Rotter p. 204.

⁴⁰S. Ritter: *50 Jahre Kirchenbeitrag - Für und Wieder*, in: *Kirchliches Finanzwesen...* 19.

kellemetlen eljárás nélkül mégis befolyt valami bevétel, még ha e cinkosság a közteherviselés kárára történik is. Becslések szerint az ilyen és ehhez hasonló módon kieső összegek az esedékes bevétel mintegy harmadát tehetik ki.³⁵ Az érem másik oldala, hogy a kötelezettek döntő többsége — ha gyakran önkényesen megállapított összeget is, de — önként fizet, így a bírósági eljárások száma elenyészőre csökkent az elmúlt években. A rendszer hátrányai közé sorolják még az önálló egyházi behajtás magas költségeit, mely a teljes bevétel 10-15%-át fölemészti — összehasonlításként: a kiskapukat nem engedő német adóbehajtást az állami adóhivataloknak a bevétel 3-4%-val téríti meg az egyház, ami a költségekhez képest még nagyvonalúnak is tekinthető.³⁶ Az egy főre jutó befizetés a németországinak mintegy harmada, ami mögött részben a német egyház nagyobb mértékű szociális és egészségügyi szerepvállalása, részben azonban a szerényebb osztrák igények állnak.

Az elmúlt évtizedekben többször szorgalmazták a polgári bírósági út helyett a közigazgatási út rendelkezésre bocsátását, ami egyesek szerint az egyház közjogi testületi jellegének is jobban megfelelne,³⁷ de a szükséges politikai támogatás mindannyiszor hiányzott. Az egyházi hozzájárulás mellett, a korábban szekularizált egyházi vagyon fejében jóvátételként évi rendszeres állami juttatásban részesülnek a történelmi egyházak. Az állam fedezi a vallásoktatás, a magániskolákként működő egyházi iskolák³⁸ és az állami egyetemekre integrált teológiai felsőoktatás költségeit. Az egyházi műemlékek fenntartása viszont döntően egyházi pénzekből történik.³⁹

Értékelés

Az egyházi hozzájárulás rendszere átmenet az egyházi adó és az adományozási-gyűjtési rendszer között, ha az állami kényszer lehetősége folytán inkább az előbbihez áll is közelebb. Az elmúlt évtizedekben szilárd és kielégítő alapot nyújtott az osztrák egyház működéséhez. Az egyházi hozzájárulás nagyobb önállóságot biztosít az egyháznak mind a hozzájárulás kialakításában, mind gyakorlatában. Az egyház közvetlen kapcsolatba kerül tagjaival, és a hívők nagy része nemcsak jogilag, de ténylegesen is önkéntes áldozatként és nem adóként tesz eleget fizetési kötelezettségének.⁴⁰

(Folytatjuk)

A kitagadott

Pilinszky 1958 és 1962 között gyakran publikált tárcanovellákat, amelyekben általában háborús és gyerekkori emlékeit idézte fel. E kiadatlan írása is ebbe a sorba illeszkedik. A keltezés nélküli gépirat a hagyatékából került elő; valószínűleg 1959 és 1961 között született. Jelzetszáma: MTA Kézirattár Ms 5940/33. A mai helyesírásnak megfelelő javításokkal közreadja Hafner Zoltán.

Volt benne valami elbűvölő, vonzott és maga ellen lázított egyszerre, mint minden, ami végső elemzésben halált jelent. Már a külsejével is — bubifrizurát viselt, arca krétafehér és fanyarul megnyúlt volt, mint a kimerült, hosszú nyakú lovacskaké — megzavaróan hatott közöttünk, többiek közt, akiktől semmi sem állt messzebb az ő szomorkás hőbortosságánál. Ki is közösítettük, elutasítóan és föllebbezhetetlenül, a magunk kicsinyes, konok gyerektársadalmából, de azért szem elől sem tévesztettük, mint az olyan nyugtalanító elemet, aki beteges varázsával bármikor végzetes válságot jelenthet számunkra. A háború azonban, bármilyen természetű is, nem sokáig lehet meg kézzelfogható fegyverek nélkül, s ez az elháríthatatlan belső kényszer nemsokára nálunk is ijesztő méreteket öltött. Egyszerre valamennyiünket elfogott a titkos, be nem vallott aggodalom, hogy a tőlünk annyira idegen betolakodó talán már el is felejtette észrevenni kitagadottságának mázsás súlyát, megszokta, mint eszkimó a hómezők hidegét és a fókaszír avas ízét. Nem ő, de mi voltunk azok, akik nem tudtunk békében maradni, mi fegyverkezünk és mi készülődünk. Ez a készülődés pedig hovatovább olyan méreteket öltött, hogy már szinte mindegyikünk saját magánügyének tekintette a vele való összetűzést.

Vasárnap történt. Az eső lázasan forrt, pezsgett a nagy templomablakokon, valószínűtlenül búgatta a tág épületet, mint örökké emlékező kagylót a tenger. A kórus éneke testetlenül merült el, zajtalanul, csupán a mélyből világítva, gyöngyként. Mi, elemisták, az öreg, süket papunk körött, de főleg megett, megbújva a leplező homályban, valóságos színházasdit játszottunk. Féktelenül lökdösődve és valami megnevezhetetlen kétértelműséggel. A kedvünk máskor is magasra lépett. De ma — mintha egyáltalán nem akarna elpihenni, míg szét nem pattant — egyre fokozódott, egyre jobban tágult a feszítő, fölszabadult vígságtól. A némaság kényszere pedig valósággal kitüzesítette az amúgy is gyúlékony kedélyeket. És már ebben is volt valami halálos.

Talán nem is kell külön említenem, hogy ő volt az egyedüli, aki nem vett részt a mulatságban. Mereven, szemrebbenés nélkül gubbasztott a padban, mit egy beteg, frizurás csodabogár, míg mi izgatottan mutogattunk, viháncoltunk körülötte. Tette pedig ezt a keveset is inkább unalommal, mint áhítatból, egykedvűen, a szobrokat bámulgatva.

Ma a szokottnál is ünnepesebb és siralmasabb volt. Nyitott, prémgalléros kabátja alól szálas, kidolgozatlan két szárával, öblös csokorban, nagy, pöttyös nyakkendő bújít elő, bájos eleganciájával az ódivatú holminknak. Látszott, hogy aki felkötötte és kiszabta,

hittel tette, talán épp egy szép, régi báli ruháját áldozta fel, de ezt is szívesen, habozás nélkül, mert nem érezte súlyosnak a lemondást. A blúz is bizonyára valamilyen múlt századbeli ruhadarab-ból, talán egy bő, nyári szoknyából született, mert fakó volt, tün-déri, hervadt virágokkal mintázott, indokolatlanul fodros és érte-lmetlenül, a nyaki tájékon sima. Pontatlanság és odaadás, hóbort és szomorúság látszatával hatott, akárcsak a csokros nyakkendő. De hiszen viselőjük maga is szakasztott ilyen volt, ilyen, tehát összeillettek, hóbortos és szomorkás, tehát egyaránt alkalmasak a gúnyra! — És ez remek volt! És nemsokára, kevéssel a mise vége előtt, mire különben már az eső is elállt, megrészegedve fedezték fel ezt az igazán nagyszerű anyagot!

Az egész méltatlan esetet egy véletlen robbantotta ki. Viki, akit egyértelműleg az osztály vezérének és legerősebbjének tartottunk, s aki mellesleg egy jelmezkölcsönzőnek volt a fia — zsebe épp ezért állandóan tarka rongyoktól dagadozott, egyesek szerint népszerűségét is ennek köszönhette — csak úgy, ötletszerűen, és ma kivételesen nem egy elszabott posztó vagy selyemdarabot, de egy meglehetősen ép, gombos és bojtos sipkát húzott elő valahonnan a kabátja belsejéből, olyat, amelyet a bohócok és az udvaribolondok csörögtenek a színházban. A hatás váratlan és meg-babonázó volt. Egy percre valamennyien megbénultunk, mintha különös cél és értelem után kutattunk volna magunkban. Valamit sejtettünk az indokolatlan jelenés alján. Gyanakodtunk. Míg a he-gyes, piros sipka csúfondárosan nyelvetöltött ránk a Viki markából.

Ami most történt, örök rejtély marad számomra, és még ma is eláll a lélegzetem, ha visszagondolok rá. Kegyetlenül, a rendkívü-li fölfedezések lázával — ha utóbb meg is bántam, örökre megbo-csájthatatlanul — mintegy irányt adva az általános tanácstalan-ságnak, hirtelen csak rámutattam. Semmi több. De mindenki megértette. Gonoszul értette meg, kárörömvesztegette cinkosság-gal.

A Duna-parton kerültünk elébe. Lassú, rugózó léptekkel jött az egyenes úton, míg mi egy rövid vargabetűt futottunk, hogy még idejében szembetalálkozzunk. Valamit észrevehett, mivel nyak-kendőjét, amit úgy látszik gondatlanságból a kabátján kívülre gombolt, kapkodva begyúrte. De különben semmi jelét nem adta félelmének.

Mikor körülbelül már csak öt lépésnyi távolságban lehetett, Vi-ki hirtelen elébeugrott, és vállonragadta:

— Vedd le a sapkád!

Nem lepődött meg. A válasszal is kész volt, a rövid, elcsukló, „miért”-tel, talán már mikor észrevett minket, vagy még előbb, kitagadottságának első pillanatától kezdve, és csak az alkalomra várt, hogy kimondhassa, rég kigondolta, rögtön a nyelvére kíván-kozott, anélkül, hogy számot vetett volna azzal, hogy mit is fog-nak vele csinálni, mert afelől egészen bizonyos volt, csakis jogta-

lanságot, durva, esetlen igazságtalanságot várhat tőlük, amire nem lehet másképp rákérdezni, mint egy rövid, súlytalannak tetsző „miért”-tel. De ahogy ő ezt tette, súlyos volt, végtelenül. Tele szomorúsággal és keserűséggel. És mélyről szólt, a lehető legmélyebbről. Engem mintha harangkötéssel csaptak volna szíven, olyan kegyetlenül végigvert.

A következőkre csak mint rontásos álomra tudok és akarok visszagondolni, megtagadva hitelességét, szétmázolva valós éleségét. A legelső durva mozdulatra — valaki odaugrott hozzá és sárba verte a sapkáját — jódszagú, émelyítő ájulás fogott el, megvakítva és megsüketítve, de nem a szemem és nem a fülem által, hanem valamilyen lényegesen finomabb látó és hallószervek kikapcsolásával, amelyek valahogyan belülről és belülről figyelnek. Egy-két dolgot azonban tisztán látok, az élet számára ismeretlen, csak az álomban tapasztalható szorongással.

Mereven, még mindig kérdezően áll, mikor a sapkája lerepül a sárba, és mielőtt még egyáltalán védekezhetne, Viki durván a fejére húzza a szűk, csúfondáros bohócsüveget, amilyent a bohócok és az udvaribolondok csörögtetnek a színházban. Azután emlékszem, arculütik, hogy leesik a földre. De nem hagyja magát. Rúg és harap. A nyakkendője kikerül kabátja alól, öblös csokorban, bájos eleganciájával az ódivatú holmíknak. Ketten, hárman is kapnak rajta, tépik, ráncigálják, mint a veszett kutyák. Nem elég nekik, hogy egy sár már a kabátja, a harisnyája, erre is éhesek. Pedig valamikor báli ruha volt, tündéri, pöttyös báli ruha. Abból is lehet látni, hogy a széle nincs eldolgozva — hevenyében szabták. De szeretettel. Miért is kell hát letépní? Miért?!

Végül — csúf, szomorú vég! — valaki hátulról belekap a hajába. Fáradt, tehetetlen már, esetlenül, végső elkeseredéssel csap hátra, hogy hanyattzuhan. És egy ideig föl sem kel. Csak ül és sír, mint a gyerekek, hiszen igaz, gyerekek voltunk még akkor.

Én emelem föl, és én is sírok, keservesen, mindenért, ami méltánytalanság ért életemben. Tisztítom a kabátját, örülök, hogy a blúzának nincs baja, begombolom a prémgallérját és amikor az arcához érek, tudom, hogy ízléstelen, de akkor úgy kellett, mérlegelni sem tudtam még a tetteim, mint manapság, megcsókolom. Szívgöngy, nedves szájjal, testvériesen. Mondani is szeretnék valamit, hogy nekem már soha többé nem lesz kitagadott, hogy — de ezt akkor még úgysem tudtam volna megfogalmazni, csak a torkomat fojtogatta — ha én is voltam az, aki elárulta, ez a csók nem júdáscsók, ezt a csókot jónak és vigasztalónak akartam. (Így, bibliásan, mert akkoriban színültig voltunk a csodákkal.) Dehát nem szóltam semmit. Hiszen úgysem bírtam volna. És ma már tudom, hogy jobb is volt így. Mert ugyan mit érnek ott a szavak, ahol a legdrágább és a legrejtettebbet sebeztek meg, a gyöngyöt, amely sokat kibír, de ha elpattant, soha többé meg nem gyógyul?

Úgy esik

Amikor úgy esik mintha
fésűk potyognának az égből
foguk között gubancos
ősz hajszákkal
mikor úgy esik mintha
tésztavágóval szabdalnák
csíkokra a házakat
de még a szobabelsőket is
mikor úgy esik hogy az arcok
akár a föld beisszák a vizet
és sárra mállanak
szét- és egymásba folynak
ettől az áldott égiségtől

Sivatag

Minden hatalmas a legapróbbnál kezdődik
a hatalmas sivatag homokszemek tengere
a hatalmas messzeség közelségek rémületmezeje
én is hatalmas vagyok súgják a messzeség rémes hangjai
apróim láthatatlanjaim buzgó végtelenje

mint a lebukó nap tükröbe szaladok
s vérezen zuhanok önmagamba és hangokat hallok
mintha cippzárt huzogatnának a hasamban
s testem rejtek-zsebeibe idegen kezek teszik be a lábukat

aztán fékevesztett eszelős csönd tombol körben
a testben
az arcokból oly némasággal hull a föld
fák vágják ki magukat hogy koporsódeszkát hasogassanak belőlük

eldarált imák

a csönd térdhajlatának melegében mi dobog?

parányaim vibrálva gubancolják a levegőt
szeretnének hazatérni kedves sivatagukba

HENRIKAS NAGYS

Soha ne add el magad

*Soha ne add el magad. Legyél
kiválasztottat keresve kiválasztott ember.
Maradj a szürkék közt, az egyszerűekkel,
légy a megalázottnak barát s fivér.*

*Légy sorsuk és kenyerük fogadott részese.
És ne tagadd meg őket utolsó porcikádig.
Csak hozzájuk szólj s csak értük állj ki.
Légy a némák szája s a vakok szeme.*

*Legyél por a porban és a hamuban hamu.
Az elhagyott vígasza, a magányos reménye.
Ki mindent odaad s semmit se vesz el cserébe:
örök éhesen az örök éhesnek tanú.*

Bajcsi Cecília fordítása

PETŐCZ ANDRÁS

Kék szemek

*Ha szeretnének a Kék Szemek,
keresztülválnék sötétlő utamon —
Ha vezetnének a Kék Szemek.*

*Nagy-néha fölfénylenek.
Olyankor kopár, szomorú vidéket látok,
és messze-messze valami délibábot —
Fényeskedő, gyönyörű szemek.*

*Sűrű sötéten át, rohanok —
S mikor felnyílnak a Gyönyörű Szemek,
lihegve-fuldokolva is fohászkodom:
köszönöm, Uram, ha segítenek.*

*Vezetnek engem a Kék Szemek.
Sivatag-vidéken, végig utamon:
fényeskednek a Gyönyörű Szemek.*

CS. VARGA ISTVÁN

A költészet liturgiája

Sarlósboldogasszony

*Nyár és hajnal. Sarlósboldogasszony.
Most indul az aratók eleven koszorúja a táblán.*

*Arany húrját a domb mögött hangolja már
A nyár nagyasszony napja:
Már benne párállik a pirkadati szélben
A csurranó nyárdéli tűz,
De az orgonalombon még reszket a harmat,
S acél-ifjan csillannak a kaszák.*

*Már bontja barna falanxát
Az aratók komoly karéja.
Hajlonganak utánuk a marokszedő lányok,
Kendők vadvirág-bokrétája táncol.*

*Csend.
Egy fenkő csisszen a pengén.
Messziről egy kis csikó csengője csilingel.
Egy riadt pacsirta fúrja fölöttem
(Daloló nyílvesző) az égbe magát.
És testem-lelkem minden pórúsán át
Érzem, hogy árad bennem ég felé
A föld felomló, mély dala.*

(Sík Sándor)

Sík Sándor 1928-ban megjelent verskötetének és kötetnyitó versének címe: *Sarlósboldogasszony*. A cím több jelentésréteget sűrít magába. Elsődlegesen meghatározó az egyházi ünnep síkja, amely régtől ráépült az aratás népi, vallási tradícióira.

Sarlósboldogasszony ünnepe az egyházi év és a néphagyomány körébe tartozó patrocínium, amelyről Bálint Sándor írt alapvetően fontos tanulmányt. A patrocínium Jézus evangéliumi életének mozzanataival és lelkipásztori alkalmazásával kapcsolatos megemlékezés, későbbi kötetlenebb nevén dedikáció vagy ti-

tulus. A többi egyházi naptári ünnephez hasonlóan az előírt feltételek mellett búcsú kiváltságokkal (indulgentia) jár. Nyelvünkben a búcsú archaikus, pogány kori megnevezéssel lelki ajándékot, különleges bűnbocsánatot és egyben búcsúnapot is jelent.

Különleges helyet foglal el a Mária-ünnepek sorában Sarlósboldogasszony. A megnevezés népi eredetű, az ősi magyar névadó hagyományhoz kapcsolódik. Mária legjelesebb hazai, patrocíniumokban gazdag ünnepeinek sorába tartozik, ha nem is olyan jelentőségű, mint Nagyboldogasszony (assumptio). Nagyboldogasszonyt különleges magyar ünneppé avatja liturgikus méltósága, és az a tény, hogy Szent István felajánlása ezen a napon történt, és a nyolcadában bekövetkezett a Szent Király halála.

A Szűzanya más ősi, Evangéliumban gyökeredző ünnepei: Gyümölcscsoltó Boldogasszony, Gyertyaszentelő Boldogasszony és a sajátosan népi, a mezei munka dandárjához, az aratáshoz kötődő Sarlósboldogasszony ünnepe. Mindezek hozzátartoztak az archaikus keresztény Európa ünneplő esztendejéhez, a színes hagyományvilághoz, amelynek helyi és nemzeti változatain, különbségein is átütött az egyetemesség.

Köztudott, hogy Péter-Pál napja (június 29.) ősi ünnep, az aratás kezdete, majd Sarlósboldogasszony napja a búza beérésének, az aratásnak az ünnepe. Jelzőjét az aratás egyik eszközéről kapta. Valójában a régi sarlós aratást idézi, amely alapvetően női munka volt. Az aratás ünnepélyesen kezdődött: köszöntéssel, kalapemeléssel, közös imádkozással, menetben történő kivonulással. A férfiak és a nők tiszta fehér, csak aratáskor használatos ruhában arattak, mert ezt a munkát ünnepnek tartották. A mezei szorgalom eme jeles ünnepének első napján az asszonyok sok helyen nem dolgoztak. Hitük szerint ezzel az önként vállalt tilalommal a termést védték. Több faluban már ekkor arató koszorút készítettek kalászból, amelyet Kalotaszegen búzakoszorúnak neveztek. A lányok és asszonyok ezt „az aratás örömeibe csinálták”. Az augusztus 2-i aratászáró ünnepség előzetesének is tekinthető ez a koszorúkötés, amikor az aratók ünnepet tartva, koszorúval, menetben vonultak haza. A falubeliek várták őket, mindenhol öntötték a vizet a koszorú vivőjére, aki a koszorút átadta a gazdának, a munkaadójuknak, vagy a templomba vitte a menet élén. A vízzel való megöntözés „az olyan áldás féle volt, hogy jól ereszszen a búza”. De szórakozás, vidámság is, hiszen „a koszorút akarták, de rendszerint a legényt találták”.

A humanitas Christi, vagyis a Megváltó földi életének, főleg születésének és kinszenvedésének emlékezetével függ össze több, a keresztes háborúk után kialakult Mária-ünnep és -ájtatosság, patrocínium, köztük Sarlósboldogasszony ünnepe is. Sarlósboldogasszony ünnepén, a magyar egyház július 2-án (a világegyház május 31-én) Mária és Erzsébet találkozását ünnepli. A két szent

asszony az Úrra bízta életét, tőle nyert kegyelmet. Alázatos szolgálókként mindketten részeseivé váltak az üdvösség történetének.

Mária — méhében a Szentlélektől fogant Jézussal — felkeresi az áldott állapotban lévő Erzsébetet. Az angyal üzenetét követve siet várandós rokonához. Az eddig csak testben rokon két istenáldotta asszony lélekben is rokonná vált. Közös adnak hálát Isten kegyelméért, amely őket kiválasztotta és egymáshoz vezette.

A Lukács-evangéliumból ismerjük Mária látogatásának történetét, vagyis Jézus és Keresztelő Szent János születésének előtörténetét. Csodálatos gyengédség sugárzik a láttató erejű leírásból. Mária megértve az angyal szavát, hogy Erzsébetnek szüksége lesz az ő segítségére, nyomban elindult Galilea Názáret nevű városából Júdeába (ma Aim Karim). Útja zord hegyvidéken át vezetett, ezért „sietve ment”. A négy napi járőföldre, Jeruzsálemtől hét kilométerre nyugati irányban lévő városkába igyekezett. Szíve alatt a világ reménységével, élő monstranciaként hordozva gyermekét: a Megváltót. A segítő szeretet vitte, nem az angyal szavának igazolási szándéka. Zakariás házába érve köszöntötte Erzsébetet. Szavaira megnyilvánult Isten jelenléte. Erzsébet szíve alatt „felujjongott a gyermek”, és a „Szentlélek töltötte el őt”. (Az eredeti görög szöveg szerint János anyja méhében liturgikus táncot jár, mint Dávid a frigláda körül. Lukács úgy írja le Mária látogatását Erzsébetnél, amint megismerjük a frigláda felvitelét Jeruzsálemben. Az útvonal is azonos Júdea hegyei között.)

A látogatás a találkozás csodáját tartogatta számukra. Erzsébet és születendő gyermeke megszentelődik Isten Fiának jelenlététől. Erzsébet a legnagyobbaknak kijáró szóval köszönti Máriát: „Áldottabb vagy te minden asszonynál”. Öröme végtelen. Megérzi, hogy a Megváltó édesanyja jött el hozzá. Meg is kérdezi: „Hogyan lehet, hogy Uramnak anyja látogat el hozzám?” Kételkedés nélkül, a „boldog vagy, mert hittél” bizonyosságával fogadja el a titkot. Mária válasza a „Magnificat” — „Magasztalja lelkem az Urat...”

Mária és Erzsébet találkozása a Szentlélek áldásának tudatosítása: a világ üdvösségtörténetének kezdete. Mária elfogadja, elhiszi, hogy szűz létére Isten Fiát hordozza méhében. Erzsébetben pedig tudatosul, hogy fiatalabb rokona nagyobb őnála, és megtiszteltetés, hogy három hónapon át házában vendégül láthatja. Így válik ő a legelső Mária-tisztelővé. Erzsébet Máriát dicséri, Mária pedig Isten dicsőségét zengi.

A találkozás az istenközeliségben a személyes szeretet közösséget teremtő áldott örömét adja. Főszereplői a nők, az édesanyák, az élet, az öröm hordozói. Ők állnak az élet titkának forrásainál.

Józsefről szűkszavúan szól a Szentírás. Ő „Mária jegyese”, aki egyedül marad gondjával, de minden kételyen átsegíti hite. (Giotto *Szent Család* című képén, amelyen az égi és földi szféra együtt látható, Józsefnek mindössze a számárvezető szerep jut.) Zakari-

ásról csupán azt tudjuk meg, hogy Mária betért a házába. Ő hallgatásával marad egyedül.

Mindenben a nők döntenek. Erzsébet jelenti ki, dönti el, hogy fiát Jánosnak kell hívni. Mária Isten hírnökétől tudja meg, hogy születendő fiát Jézusnak fogják nevezni. (Botticelli *Primavera* című, a női szépség, termékenység, természeti pompa szemképrázoló képén a „férfiszerep” másodlagosságát érzékeltetve csupán egyetlen férfit jelenít meg, Mercuriust, de a kompozícióban ő is inkább csupán a képkeret jelzésére szolgál.)

Mária misztériuma: édesanya, vagyis élethordozó, feleség és örökké szűz. A Szentlélek (héber neve nőnemű) mintegy anyaként hordozza a földi anyával, Máriával a Megtestesült Igét, a világ Megváltóját. Így válik az anyaméh a legszentebb szentéllé, templommá, amelyet Isten betölt a világban.

Lukács egyetlen dicsérő szót sem szól. Az angyal adja hírül, hogy Mária „kegyelemmel teljes”, hogy ő lett a „szentek szentje”, Sion leánya, az igazi Jeruzsálem, kibe szállt az Isten és általa élő monstrenciává változott.

A *Magnificat* rokon szemléletű ima Szent Anna hálaénekével, amely egy terméketlen asszony hálaadása a világ legnagyobb földi dolgaért, az anyaság kegyelméért, a felszabadításért a meddség, a gyermektelenség szégyene alól. Mária hálaéneke az Urat magasztalja, aki őrá bízta az üdvösségtörténet hajnalát, mindazt, amit a próféták által megígért.

Sarlósboldogasszony ünnepe Keresztelő Szent Jánosnak a „készsétek elő az Úr útját” küldetésével is összefügg. János előfutár, a kereszténység előhírnöke. Jézus a samáriai asszonnyal folytatott beszélgetés után így szólt tanítványaihoz: „Még négy hónap, s itt az aratás? Azt mondom nektek: Emeljétek fel szemeteket és nézzétek a szántóföldeket: már megértetek az aratásra.”

Jn 4,35.

Sarlósboldogasszony ünnepét a 14. században obszerváns ferencesek alakították ki. Nálunk a barokk korban vált népszerűvé, de csak a múlt században teljesedett ki jelentős ünneppé, és lett a termékenységgel is összefüggő igazi aratási ünnep.

Sík Sándor verskötetének és kötetnyitó versének címadása a nagy teológus jóbaráthoz, Schütz Antalhoz kötődik. Neki beszélt tervezett új verskötetéről. Az életének harminckilencedik évéhez érkezett költő örömmel fogadta Schütz javaslatát, a Sarlósboldogasszony címadást, amely az élet delével, a kiteljesedés idejével is belső kapcsolatot tart. A címhez írta ezt a sokrétűen összetett, esztétikai és lelki élményt nyújtó verset.

Kétsoros nyitánya kimondja az ünnep lényegét. Távlatos, mélyértelmű gondolatot indít el az aratásról, az élet deléről és Mária életének fontos eseményéről: „Nyár és hajnal. Sarlósboldogasszony./ Most indul az aratók eleven koszorúja a táblán.”

Az aratás a magvetésből sarjadó, kalászba szökő, majd megérő gabona — a test táplálékának, az élet kenyérének kiteljesedése, a

megvalósulás csúcspontja. A hajnalok hajnalán eleven koszorúban a gabonatóblára vonuló aratók hadát a napfelkelte már munkában találja. (Sík Sándor egyik versének címe: *A hajnal szerelmese.*) A kristálytisza szerkezetű vers az egyszerűbb képektől, fogalmaktól halad a mélyebb, bonyolultabb mondandó felé. Távoll áll tőle mindenféle retorika és erőltetett didaxis.

Első látásra a természeti leírás gyöngyszemének is tekinthető, krisztológiai síkon értelmezve azonban a krisztusi áldozat, a megváltásért vállalt életáldozat művészi tükörképe is. Ebben az értelemben a hajnal előfutára Erzsébet, megtestesítője Keresztelő Szent János, amint a nappalé Mária és Jézus.

A fokozódó reggeli melegben „Arany húrját a domb mögött hangolja már / A nyár nagyszony napja”. A pirkadati szélben már érződik, párállik „A csurranó nyárdéli tűz”. Az orgonalombon még harmat reszket. Ekkor még könnyedén fog a jól kikalapált és megfent kasza. A friss erő könnyebben vágja a hajnali harmattól még puha gabona-szárat: „acél-ifjan csillannak a kaszák”. Mintegy madártávlatból szemléli a költő a gabonatóblán karéjban „barna falanx”-ként előrenyomuló aratókat. A „falanx” római hadi terminus technicus. Asszociációs körével előre utal, a vers történeti, egyben szakrális értelmezését is erősíti. A kaszások után haladó, hajlongó marokszedő lányok színes látványa ragadja meg a tekintetet: „kendők vadvirág-bokrétája táncol”.

A vers első, hármastagolású részét egyszavas, hiányos tömondattal kezdődő zárórész követi: „Csend”. Az idő múlását, a déli pihenőt jelöli. A tűnő pillanatot megragadó impresszionisztikus szó. Dél van. A zeniten tűz a nap. Az aratók elimádkozzák az „Úrangyalát”, és elfogyasztják az ebédet.

A munka folytatódik: „Egy fenkő csisszen a pengén”. A kaszások megfent kaszájukat, újult erővel folytatják az aratást. Levágják a gabonát, amint a Bibliában leölik az áldozati báránnyt. Az Isten itt is a részletekben lakozik, de betölti a mindenséget. Az eddigi leírás rejtett krisztológiai síkja egyszer csak feltárul előttünk, és kiteljesedő értelmet nyer. Egybefonódik a liturgia költészete és az aratás ünnepe.

Az áldozat bemutatásához „Messziről egy kis csikó csengője csilingel”. Egy égbe emelkedő pacsirta, „daloló nyílvesző” — dicsérve a megváltás folytonos művét — hozza hírrül a feltámadás örömhírét.

Mártonffy Marcell egy példaértékű elemzésében hangsúlyozza, hogy a költészet képes szava, nem tárgyiasítható beszéde, a teoretikus fogalmakon túlmutató sugárzása rejtve, de mélységesen összefügg a liturgikus jelrendszerrel. A testté lett prófétai Szó, az irgalmat, a megváltást megtestesítő Ige a vers kozmoszában Isten és ember kapcsolatát teljesíti be. A húsvéti liturgia, a Krisztus-misztérium ismétlődik meg nyilvános szolgálatban a nép üdvére, javára. Megtörténik — mint a liturgiában a szentségi jelekben —

az alászállás (katabasis), az ajándékozás, az odafordulás az emberhez.

Ebben a nyilvános liturgiában az ember is cselekvő. Munkájával érdemli ki az odaadást (kenosis), és lesz részese az emlékezet közösségi felelevenítésének. Szakrális síkon részesül az ember a közösen megtett krisztusi útban, a felemelkedésben (anabasis), meghaladva az Isten felé irányuló tisztelet átmeneti (diabasis) fokozatát. Ennek értelmében jön létre a Szentlélek kiáradása, közösségteremtő műve (koinonia-communio). A húsvéti mysterion Krisztusnak a megváltása, átvonulása az egyszer megtörtént és folyton megtörténő valóságában. Isten megdicsőítése a testben, az anyagban, vagyis a világ profánumában megy végbe. Sarlósboldogasszony ünnepén az aratás munkáját, a beérett, learatott gabonát szenteli meg a hajnali harmat és Isten napjának áradó ragyogása.

Sík Sándor mélységesen ismerte, szerzetesként élte a liturgiát. Versében a költészet liturgiája és a liturgia költészete, vagyis Isten és az ember dialógusa, alkotó beszéde és tette poézisszé olvad össze. A költő a szívével, lelkével érzi, fogja fel „A föld felomló dalát”. Nem képzavarról van itt szó, hanem megfordított vizuális képről. A szokatlan igekötős szókapcsolat révén a felfelé áradó, a Teremtőt, a Mindenség Urát dicsérő áhítat határtalan és korlátlan áradását érzékelteti.

Vö.: Simone Weil
pensanteur
(nehézkedés) és grace
(kegyelem)
dialektikájának
értelmezését, és
Charles Péguy
gondolatát: „Kell, hogy
szentség emelkedjék fel
a földről.”

A tájat, a légeret betölti a hódolat, a krisztusi szeretet, a kegyelem, amely nincs alárendelve a nehézkedési erőnek, amely a gravitációval szemben is áradó erejű. A test táplálékai a föld gyümölcsei, köztük a kenyérgabona. A lélek gyümölcsei a kegyelem ajándéka-ként a szeretet, az öröm, a békesség, a jóság, a tisztaság stb.

A költészet és a liturgia közt az alkotó szó és kép teremt kapcsolatot, az emlékezetet megújító, a megismerésből, ráismerésből fakad a felfedező csodálat. Isten Fiának édesanyja közbenjárására segítőkész életöröm árad Sarlósboldogasszony ünnepén, amely a költészetnél is többet, a liturgiát, Isten és ember szünergikus együttműködését foglalja magában.

Felfigyelhetünk az emlékezetújító asszociációk sorában a tudatosan kihagyott szavakra, a krisztológiai sík némán elmondott, de a szövegből kihagyott szavainak hiányára. Ezek közül leginkább nyilvánvalóak az átváltoztatás szavai. A szerzetesköltő megítélése szerint ezek csak a szentmise áldozatához illők, ezért itt szükségszerűen elhagyhatók. Vagyis „szó nélkül”, némán is elhangzik, megtörténik az olvasó kontextusában a testámentumérvényű krisztusi felszólítás: „EZT CSELEKEDJÉTEK AZ ÉN EMLÉKEZETEMRE!”

Az Eucharisztia a megváltás reálszimbóluma, a kenyér, az ünnepi lakoma és a belőle táplálkozó hála időtlensége, amellyel Krisztus ajándékozott meg bennünket. Az eucharisztikus kenyér mennyei (égi!) valóság: „panem coelestem accipiam...” Ezt sugall-

ja a *Supplices te rogamus* (a római kánonban az átváltoztatás utáni) imádság: „Esdve kérünk, mindenható Istenünk, hogy ezt (haec) szent angyalod keze mennyei oltárodra vigye, isteni Fölséged színe elé...”

Az ünneplés által a hívő ember belép a húsvéti folyamatba. A liturgikus dráma történelmi és földi távlatait fürkészve sejtjük meg, hogy az istentisztelet összevonja az időt és magába sűríti az üdvösségtörténetet: a Teremtést, a Kivonulást, a próféták üzenetét, a Krisztus-misztériumot, vagyis az üdvtörténet csúcspontját. A költő a világot, az aratás ünnepét a hit fényében szemléli, az idő múlásában pedig a szent cselekmény lefolyását követi nyomon.

Sík Sándor Szent Maximoszhoz hasonlóan a mindenséget kozmikus egyháznak látja, amelynek „hajója ez az érzékelhető világ, szentélye pedig a szellemi világ”. A liturgia révén a világ minden értéke az isteni élet óceánjába ömlik. A liturgikus dráma szereplői az örök haza felé vándorolnak. Végül eljutnak a szentély küszöbéhez, ahol „A választottaknak nincs szükségük lámpafényre, mert az Úr maga lesz az ő világosságuk.” (*Jelenések könyve.*) Ez a teljesség eljövetele, örömeinek előízét adja a liturgia: Isten vándorló népe eljut a „Szépséghez, mely bezárja az ajkakat” (Folignói Szent Angéla).

Sík Sándor versében az aratás ünnepe válik nyilvános istentiszteletté, a Szentlélek kiadásának és az emberi tettnek az egységében. A költészet a teremtő szó művészete. A szó és tett alkotó megformálása hozza létre „Isten versének ritmusát” (Babits). Sík Sándor számára is a világ egyetlen hatalmas költemény, amint Szent Ágoston írja a zsoltárokról szóló kommentárjában: „Ennek az egész világegyetemnek a szépsége hasonlít egy nagy költeményre, egy kimondhatatlan szépségű remekműre”. Az évszakok, a napszakok váltakozása, a növény- és állatvilág pazar gazdagsága, a nap által jelzett órák ritmusa, az égitestek mozgása néma liturgiát alkot: a várakozás állapotát.

A világ tele van Isten nyomaival és hasonlóságával. Egy hajnali kép, amelyben Isten is kedvét találja, amelyet saját jegyével jelöl meg: az Ige világosságával. A létezés csodája a hajnal. A teremtés hajnala újítva ismétli meg a teremtés titkát. A laudes-himnuszok a nappal világosságáról énekelnek, amely eloszlatja a sötétséget. A hajnal minden reggel elűzi a homályt, a bűnök sötéttségét. Az ember világát, napját a remény sugaraival hinti be. Csak ebben a világosságban vagyunk képesek felfogni a teremtmények igazságát, szakrális jellegét, rendeltetésük misztériumát.

A természet hajnali időszakában némán is zeng az istencsüret, a mérhetetlen kozmikus liturgia. Minden az ős fény (archiphotos) megvilágítása által jut el hozzánk, és „jóssággal és különböző módokon száll le gondviselése tárgyaira”, amint ezt Aeropagita Dénes hirdeti *Égi hierarchia* című művében. Tanítását a kép,

kiáradás, részesedés hármasságában foglalja össze. A világosság kiárad, leszáll, az Ige által megvilágosított és szent rangsorba rendezett létezők felszálló visszaáramlásában. Az univerzum végső princípiumához emelkednek grandiózus ünneplésben, amelyben az embernek is megvan a maga kitüntetett helye és szerepe.

Az egyház megszenteli a világot, felajánlja Istennek, felajánlás közben szenteli meg, teszi istenivé. A liturgiának ez a hatalma a világegyetem felett a szentségi jelek világával való mélységes egybecsengésből ered. Ez az ünneplő áhítat, istentisztelet a világból egyetlen nagy szimfóniát alkot. Megéreztetni velünk, hogy a világ valóban Isten költeménye. Ezt a szimfóniát rontotta meg az ember bűne, engedetlensége, eltévelyedése, és ezt állította helyre a megváltás, amellyel a teremtés új méltóságot nyert.

„Minden általa lett, és nélküle semmi sem lett”. A föld, a nap, a csillagok, a mező anyagi valóságukban léteznek, de léteznek az isteni gondolatban is mint élet, „in arte vita sunt” értelemben. Amint a 35. zsoltár énekl: „A te világosságodban látjuk meg a világosságot” — „In lumine tuo videbimus lumen”. A teremtett világ egy gondolat kifejezése, kézjegy, az isteni Gondolatból kisugárzó konkrét kép, nagy költemény (magnum carmen). Isten és ember szünergikus szertartásának grandiózus volta lebilincseli, bámulatba ejti az embert. Amint Aranyaszájú Szent János értelmezi: „az ember mintegy átvitetik az égbe, és a dicsőség trónja elé állítatik, a szeráfokkal szárnyal és velük énekl a szent himnusz”, a háromszorszent éneket: „Dicsőséged betölti a mennyet és a földet”.

A vallási imák irodalmi szépségét, tartalmi gazdagságát, pedagógiai értékeit nemigen tárgyalják kutatók, disszertációk. A szerzetesköltő Sík Sándor költészetét azonban érdemes elemezni az „ars sacra” és a liturgia szempontjából is. Sík Sándor életét, művét felfoghatjuk költői liturgiaként is, úgy, ahogy ezt Charles Péguy értelmezte: „Minden ritmus volt és rítus és ceremónia”.

Sík Sándor költeménye sokat megéreztet, élményszerűvé tesz Sarlósboldogasszony ünnepének népi tradícióiból és az egyházi vallási liturgia szépségéből. A költészet eszközeivel, a poiészisz szépségével hat az olvasóra. Sokat megsejtet az aratás, az élet kenyérének és a lélek táplálékának összefüggéséből, az ember földi hivatásából, és abból a kimondhatatlan (ineffabile) égi dicsőségből, a kimondhatatlanul csodálatos szépségekből, amelyek Sarlósboldogasszony című versében éppen a szakrális síkban a költészet liturgiája révén valósulnak meg.

Emberi méltóság

Egyetemi tanár, az 1.sz. Belklinika igazgatója volt, alapvető belgyógyászati könyvek szerzője. Irodalmi működése is jelentős, regények, tanulmányok, elbeszélések írójaként egy nagy humanista hagyomány örökösének bizonyult. Ezt az elbeszélést közvetlenül operációja előtt írta, hagyatékából közöljük.

Minden orvosi tankönyvben olvasható: ha valakinek idősebb korában zavara mutatkozik abban a mindennapi dologban, melyet a rendes ember reggel a felkeléskor vagy legfeljebb a reggeli, esetleg az első cigaretta elszívása után intéz el, valamilyen komoly megbetegedésre kell gondolni, elsősorban a vastagbél akadályára. Mi lehet ez? Kétségtelen, hogy a rosszindulatú daganat lehetősége is felvetődik. Az ilyen gondolatot az ember, ha orvos, mindjárt el is hessegeti. Miért kellene mindjárt a legrosszabbra gondolni? Ezek a könyvdolgok gyakran nem vágnak össze a valósággal, amely mindig más, mint a könyvbrázolat, meg aztán az ilyen zavarnak annyi rengeteg más oka is lehet, idegesség okozta görcsös összehúzódás a bélben, kórokozók által keltett gyulladás, diverticulum vagyis a bélfal izomzatának a gyengesége, amely miatt bizonyos helyeken a bél fala a belülről ható nyomás következtében kitérnek, és kisebb-nagyobb tasakot képez. Egy ilyen tasakban a béltartalom természetesen megakadhat. Mint kiderült, túlságosan elfinomodott táplálkozásunk okozhatja az ilyen tasakok képződését, és ezt rostokban gazdagabb táplálékkal meg lehet akadályozni. Együnk több főzeléket, salátát, gyümölcsöt, retket, paradicsomot, áztassunk tejbe vagy levesbe búzakupát, és fogyasszuk azt, — talán újra a rendes kerékvágásba kerülnek a dolgok.

De nem kerülnek a rendes kerékvágásba. Ha egy magamfajta idősebb úr fordul orvoshoz, és elmondja, hogy eddig minden rendben volt az emésztése körül, de most egyre komolyodó székrekedése van, hashajtót kénytelen bevenni, az hasmenést okoz, aztán kezdődik a székrekedés előlről, az ilyen pacienst habozás nélkül el kell küldeni különböző vizsgálatokra, meg kell vizsgálni a székletét, nincs-e benne vér, meg kell nézni, nem vérszegény-e, nincs-e gyulladásra utaló fehérvérsejtszám szaporulata, gumikesztyűs ujjal kell belenyúlni a végbelébe, nincs-e ott egyszerűen kitapintással tisztázható rendellenesség, daganat, és feltétlenül el kell végezni a végbél tükrös vizsgálatát, a rektoszkopiát és a beöntéses röntgenvizsgálatot. Ilyet garmadával rendel el az orvos, ám ezek kínossága és kellemetlensége eszébe sem jut, és helyes, hogy nem jut eszébe, mert a vizsgálatokkal járó kellemetlenség valóban eltörlődik azzal a lehetőséggel szemben, ha a betegnek mégis szervi baja van, melyen segíteni lehet, és minél korábbi a segítség, annál hatásosabb és véglegesebb.

No de most én kezdjem el ezeket a vizsgálatokat magamon? Először is nem kell mindjárt pánikba esni. Nem fogytam, az étvágyam elég jó, valójában semmi bajom. Persze ettől még lehet valamilyen rejtett rosszindulatú daganat a hasamban, ám megint

azt mondom, miért kell mindjárt a legrosszabbra gondolni. Nem végzünk hanyatt-homlok vizsgálatokat, meg kell figyelni, mi lesz, jelentkezik-e valamilyen újabb komoly tünet. Aztán ki a csuda végezze el ezeket a vizsgálatokat? Saját munkahelyem, vagyis volt munkahelyem, ahonnét nyugdíjba mentem, szoba sem kerülhet. Pillanatok alatt elterjedne szélteben-hosszában, hogy a vas-tagbél daganatára van gyanúm, egy hét alatt, akár találnék valamit, akár nem, mindenki tudná, hogy Kovács professzornak rosszindulatú daganata van. Szegény, milyen kár érte! De talán nem is ez a legfontosabb. Feküdjek le meztelenül egy röntgenasztalra, csupa régi ismerős között, én, a volt tekintélyes főnök, és hunyjam be a szemem, amikor az asszisztensnő a végbelembe dugdossa a kontrasztanyagot tartalmazó edény gumi-kivezető csövét? Forgolódjam parancsszóra oldalra, fekédek hasra és tápáskodjak megint a hátamra, tartogassam alkalmatlan terhétől szabadulni akaró belemben a fortyogó, bugyborékoló fehér anyagot, parancsszóra engedjem ki valahol a szomszéd végén, ahová meztelenül kell kibotorkálni, és jöjjenek vissza újabb felvételekre, az egyetlen meztelen a sok felöltözött között, akik évek, sőt évtizedek óta ismernek és tisztelnek? Nekik is kínos volna. Vagy forduljak vadidegenekhez? De kibem bízom? Hol végzik el megbízhatóan a vizsgálatot? Hol nem kínos a vizsgálat? Hiszen csaknem mindenütt ismernek!

Nem. Ez nem megy. Bizonyos, hogy mindez alig számít a vas-tagbél-daganat komoly gyanújának árnyékában, ám én mégis várok. Majd ha igazán komoly ok lesz a vizsgálatra, talán könnyebben rászánom magam. Talán egy sebészeti intézménybe megyek be vizsgálatra. Hiszen ha valóban daganatom van, azt rögtön meg kell operálni. Nézem a testsúlyom, nem csökken, bár az étvágyam nem egészen jó, bizonyára a belső nyugtalanság, a meg-rökönyödöttség, a leküzdhetetlen mély félelem következtében, mégis eszem, hogy le ne fogyjak, és ne ijedjek meg még jobban. Forduljak orvoshoz, és bízzam rá magam? Azt tegyem, amit ő mond? Ugyan kihez forduljak? Hiszen előre tudom, mit mond. Vizsgálatokat fog elrendelni. Én is ezt tenném.

Nem igaz, hogy valójában közömbös vagyok a rosszindulatú daganat gyanújával szemben. Életkorom már túl van az átlagon. Tiszta haszon minden további nap vagy hét. Mégis rossz, vagy inkább nehéz volna befejezni. Sok mindenbe belefogtam, sok a meg nem valósított tervem. Nem kétséges, hogy előbb-utóbb meg kell halni, ám még sok mindent kellene intéznem, meg azt is szeretném tudni, hogyan alakul ez a most nagyon elrontott világ, és mi lesz az unokáimból. Feleségemet is nehezen hagynám itt, bár tudom, hogy az özvegyek megnyugvása csupán idő kérdése. De ha valóban rettegnék a végtől, hanyatt-homlok rohannék vizsgáltatni magam, siettetném a szükséges operációt. Mit számítana ak-

kor az, hogy meztelen fenekembe csurgatják a fehér kontrasztanyagot, mit érdekelne, hogy mit gondolnak közben!

Tehát várjunk. Igen ám, de kezd fájni a hasam. Görcsösen fáj, először az egész hasam, aztán legjobban baloldalt fáj. Előbb csak időközönként fáj, ha székrekedésem van, aztán állandóvá válik a fájdalom, nyom, lüktet, idegesít. Persze. Szigmabél-daganatom van, vagy a vastagbél lehágó szárában van az akadály, mely mögött a felgyűlő és fokozatosan fel is híguló béltartalom feszíti a belet. Na kész. Vége. Ha már ilyen komoly fájdalmat okoz, nyilván össze is nőtt a környezettel, áttételt alkotott. Éjszaka is fáj. Forgolódom. Nem tudok aludni.

Marhaság! Ha daganatos áttételeim volnának, nem érezném magam ilyen jól, nem tartanám a súlyom. Mert időnként egészen jól érzem magam. Éhes is vagyok. Rendelés, előadás alatt egészen elfelejtem a hasfájást. Amikor azonban odafigyelek, meg kell állapítanom, hogy komolyan fáj. Felfelé sugárzik, egy kicsit a hátba is. Baloldali fájdalom. Nem lehet a hasnyálmirigy fájdalma? A hasnyálmirigy testének vagy farkának a daganata? Valamikor egy kolléganővel együtt írtuk le a hasnyálmirigytest daganatának tünettanát, felhívtuk a figyelmet arra, hogy a tartós, súlyos fájdalom csak akkor enyhül, ha a beteg ültében előre hajlik, és fejét a térdéig hajtja. Próbáljuk ki. Éjszaka komolyan fáj a hasam bal oldala. Felülök. Előredőlök. Minta valóban csökkenne a fájdalom! Tudom azonban, hogy éjszaka minden másképpen van, minden súlyosabb, ijesztőbb. Várjuk meg a reggelt.

Reggel is fáj. Határozottan fáj. És egyre jobban. Rendesen megreggelizem, de a fájdalom evés után fokozódik. Nem is egyszerű fájdalom, hanem feszülés, puffadás. Ki kell gombolnom a nadrágom övét. No jó. Most azonnal csökken. Tisztességesen ellátom napi teendőimet, alig zavar. Ebéd után ismét határozottan fáj. Megint a baloldal. Az az érzésem, ki kell mennem. De hiába megyek ki. Estefelé még egyszer próbálkozom. Sikertelenül. Most már ismét székrekedésbe ment át a dolog. Egyre jobban feszül a hasam. Ilyen fájdalmat érezhet az ember a bél elzáródásakor, ileuszban. Elkedvetlenedem. Egyre inkább biztosra veszem a vastagbél daganatát. Vagy a végbélben van a daganat vagy a szig-mabélben. Érdekes azonban, hogy az étvágyam nem csökken, a testsúlyom sem változott. Többször is megmérem. De mennyi ilyet láttam! Semmi komoly általános tünet, és ott a rosszindulatú daganat! A székrekedés tart, sőt súlyosbodik. Éjjel féléber állapotokkal megszakított kínos, nehéz álmok sújtanak. Nem tudok hogyan elhelyezkedni az ágyban. Akármelyik oldalra fordulok, fáj a hasam. Határozott görcseim vannak, felülök, előre hajlok, járkálok, kimegyek, semmi sem változik. Alig várom a reggelt. Reggel hasajtót veszek be.

Soha életemben nem használtam még hashajtót. Naponta találkozom azokkal az öreg emberekkel, akiknek egyetlen gondjuk a

székelés. Minden ekörül forog. Ma volt székletem! Már két napja nem volt székletem! Én is ezek közé a szklerotikus öregek közé tartoznék? Nem borzasztó, hogy napok óta a hasammal és a belemmel kell foglalkoznom? Időnként olyan érzésem van, mintha a hideg jutána. Csak nincs hőemelkedésem? Annyira azért még nem jutottam, hogy megmérjem. A pulzusom normális. Percenként hatvannyolcat ver. Lassan mindenfélét képezek. Ezt az egészséget abba kellene hagyni. Nem lehet egyszerűen valamilyen infekciós, baktériumhordozta bélhurutom? Mi lenne, ha Tetránt vennék be? Az esetleges kórokozókat elpusztítaná, de mindenképpen úgy változtatja meg a flórát, hogy a széklet hígabbá válik. Kissé szégyellem magam. Más betegnek igazán nem rendelnék ilyen esetben, egészen bizonytalan diagnózis alapján, Tetránt. De hát bajt nem csinál, szedtem már Tetránt, nem vagyok rá érzékeny, csak javíthat a helyzetemen. 4 x 2 tableta. Kezdjük el. Ezt úgy hívják, hogy polipragmázia. Megokolatlan kapkodás a gyógyszerekkel. Meddig küzdöttem ez ellen. Na tessék. Szedjünk Tetránt, mint a szomszédasszony.

Mintha ma valóban jobban volnék! Az első nyolc tableta nem csinál semmit. Még egy napot várok. Tizenhat tableta. Az étvágyam romlik, de széklet nincs. A puffadás határozottan fokozódik. Éjszaka a fájdalom tűrhetetlen. A Tetránt persze abbahagyom. Butaság. Nincs gonoszabb dolog a gyógyításban, mint a kapkodás. Igaz. Mégis naiv dolog volt Tetránt bevenni. Nem kellett volna. Most szégyellem magam. Már harmadik napja székrekedésem van. Itt az ideje, hogy tisztességes hashajtót vegyek. Fél gramm fenolftalein. Délután hasmenés. Óránként. Két óránként ismétlődik. Borzasztó görcsökkel jár. Ezek a hashajtó okozta görcsök. De ki tudja? Éjszaka is kijárogatok. Keveset alszom. Fájdalmaim vannak. Gyenge vagyok. Most már az az egyetlen vágyam, hogy a daganat olyan helyen legyen, hogy el lehessen távolítani, anélkül, hogy a belet a hasfalra kellene kivaranni. Igaz, életemet már valójában végigéltem, de még élvezni tudnám örömeit. Nagyon sok ember él kivarrt bélel, én magam beszéltem az ilyen betegek gondozásáról, a klubokról, amelyekbe a társadalom ilyen számkivetettjei vagy a magukat annak érzők tömörülnek, arról, hogy kivarrt bélel emberek házasodnak, sportteljesítményre képesek, nők gyermeket szülnek. Én azonban így nem akarok élni és nem tudnék. Mindennek vége lenne. Mikor lesz reggel?

Reggel lett. Nem is fáj olyan nagyon. Kimerültnék érzem magam. Ostobaság volna tovább várni. Háttha operálható helyen van a daganat. Ha sikerül a műtét, elég soká lehet élni utána. Az én koromban három, kivált öt év nagyon nagy szó. Ezalatt mindent be lehet fejezni, ami folyamatban van, akár regényeket is meg lehetne még írni. Minek? Úgysem adják ki. Az ország mai nehéz gazdasági helyzete. A papírhiány! A nyomdák! Be kellene feküdnöm a sebészeti osztályra. Jöjjenek a vizsgálatok, és operáljanak

meg. Fölvívom Bartos Lászlót. Egyike a legjobb sebészeknek. De nem ezért választom őt, hanem azért, mert jó ember, jókedvre hajlamos, együttérző, jó orvos, és a klinikáján rend van.

- Felkereshetek ma délután a saját ügyemben?
- Természetesen. Mi az az ügy?
- Azt hiszem vastagbél-tumorom van.
- Ne mondd! Ebben az esetben siess. Várlak.

* * *

Bartos mosolygó arccal fogad. Ez mindenesetre megnyugtató. Úgy látszik, nem nagyon hisz a vastagbélrákomban. Igaza van. Első pillanatban én sem hinném, magam is mosolyognék. Az orvos legyen mindig derűlátó. A pesszimista beállítottóságú orvos sohasem gyógyíthat igazán eredményesen. Magát a betegséget talán képes meggyógyítani, ám a beteget nem. Az a szorongás, mely kialakult bennem, máris mintha csökkenne. Úgy kell tennem természetesen, mintha magam is csak a gyanúját vetném fel a rosszindulatú daganatnak, mégis meg vagyok győződve a daganatomról, és legfeljebb az foglalkoztat, operálható-e vagy sem, és ha igen, milyen módon.

— Mutasd a hasadat! — fektet le a díványára Bartos.

Nevetnem kell. Hány beteget fektettem így magam elé életem folyamán, hogy puhán és kíméletesen ráhelyezzem lehetőleg meleg és barátságos tenyeremet a hasukra. Az orvosok többsége energikusan és határozottan nyúl a beteg hasához, nyomja, gyömszőli, szinte durván belemászik, fájdalmat és kellemetlenséget okoz. Mennyivel messzebbre lehet jutni, ha az ember tenyere előbb megbarátkozik a beteg hasával, oda nyúl, ahol biztosan nem érzékeny, és csak lassan, fokozatosan, inkább simogatva és nyugtatva, finom, szinte kellemes tapintással próbálja ki az érzékenység vagy a fájdalom zónáit. Egy orvost meg lehet ítélni abból, hogyan ül a beteg mellé, hogyan találja fel magát abban a furcsa helyzetben, amelyben a beteg emberi méltósága minden pillanatban megpróbáltatásnak van kitéve. Már maga az is kínos és kényelmetlen, hogy a beteg lemeztelenített hassal fekszik, a világ elé tárja általában elrejtett bőrét, rajta az egyenetlenségeket, szemölcsöket, köldökét és a lefelé sűrűsödő szőrzetet, alhasának hájasodását, a „kappanháj”-at, puffadtságát és a has bőre alatt tekerdő belek okozta korgásait, morgásait, zörejeit, melyek csakis rá tartoznak, és nem a világra. Lehetőleg kerülöm Bartos tekintetét, mintha nem is volnék jelen, vagy mintha egészen másvalakinek a hasát tapintaná, s ahhoz nekem igazán semmi közöm, de közben kissé szorongva, lopva mégis arckifejezését lesem, nem árul-e el meglepetést vagy megdöbbenést a tapintottak miatt. A helyzet valójában kényelmetlen és kínos. Az az érzésem, egészen máshol kellene lennem, más helyzetben és testtartásban, egyenrangú fél-

ként és nem vizsgált betegként, inkább úgy, mint amikor konzíliumot tartottunk egyenrangú félként egy-egy beteg sorsa felett.

— Nem tapintok semmit — mondja Bartos —, még különbözőbb puffadást sem érzek, bélelzáródásod biztosan nincs.

— De a panaszaim határozottan szubileuszosak!

— Mindenekelőtt átvilágítjuk egy üres felvételen a beleidet.

Hívhatja a röntgenest. A röntgenes már ott is van. Bájos, karcsú, magas, fehérbe öltözött fiatal nő. Persze, hogy ismer. Ez kellett nekem. Azt reméltem, kopasz öreg férfi lesz a röntgenes. Kezdődnek a borzasztó megpróbáltatások.

Röntgenlaboratórium. Nem definiálható, furcsa, éles szag, félhomály, zúgás, fogantyúk, kapcsolók halk csattogása. Levetközni, a nadrágot mélyen leengedni. Lassan beleedzödöm. Ha oldalra pislantok, látom a hasam röntgenképét az ernyőn, a gyomor hatalmas levegő-árnyékát, valamilyen világos foltokat, melyek azonban nem felelnek meg a bélelzáródás vízszintes nívóinak. Bélelzáródásom nincs. A röntgenhölgy szótlan, talán ő is zavarban van. Professzori has. Nincsen benne semmi. Felvételt is csinálunk. Az asszisztensnő — még egy nő —, megint csinos, de legalább nem fiatal, nekiszorít valami hideg állványnak.

— Tessék beszívni a levegőt. Most tessék kifújni!

Most emelt hangon szól rám. De miért kell kiabálni?

— Nem lélegzik! Nem mozdul!

Halk kattanások.

— Lehet sóhajtani!

Lehet sóhajtani vagy sóhajtani kell? Az állvány, melynek támaszkodom, jéghideg, a nadrágotat görcsösen kell fognom, mert leesik. Ámbár most már igazán mindegy. Ácsorgunk tévován, míg az asszisztensnő el nem bocsát, fel nem öltözöm, és vissza nem megyek a professzor szobájába. Már jön is a fiatal röntgenhölgy. Mintha közben még megnőtt volna. Milyen karcsú! Mutatja a felvételt. Nincs rajta semmi kóros. Persze! Az üres felvételen! Nem is gondoltam, hogy teljes bélelzáródásom van, csak hogy most kezdődik, majd fokozatosan kifejlődik.

— Most megnézem a végbeledet! — mondja Bartos. Úgy tesz, mintha ennek semmi jelentősége nem lenne, a szekrényben kutat, gumikesztyűt húz fel, valamilyen kenőcsbe kevergeti az ujját, a kenőcsöt faspatulával kenegeti, minden oldalról, alaposan. Le kell feküdnöm a jobb oldalra, a nadrágot és fehérneműt persze le kell húznom a térdemig, jobb lábamat kinyújtani, a balt maximálisan behajlítani. Az Istenért! Nekem még sohasem nyúltak a végbelembel!

— No, nyújtsd a fenekedet.

Nyújtom. Csináljanak velem, amit akarnak. Milyen sokaságába nyúltam már a végbeleknek gumiba öltöztetett mutatóujjammal. Eszembe se jutott, micsoda képtelen helyzet ez. Marlon Brando feneke jut eszembe az *Utolsó tangó* egyik jelenetében. Ferenc Jó-

zsef nem adott némely címet és rangot orvosnak. Olyan embernek, aki mások végelébe nyúl. Ez a teteje mindennek. Teljesen kiszolgáltatva fekszem itt, még csak nem is ordíthatok, noha szeretnék torkomszakadtából. Úgy kell tennem, mintha semmi sem történnék. Valami durván belémhatol. Meg vagyok becstelenítve! Nem fájdalom ez, valami éles égésféle, hidegrázós, kétségbeejtő érzés, a pokol utolsó bugyra. Már vége, kész is. Az égés egy ideig még megmarad.

— Semmi sincs — mondja Bartos és megint kellemesen mosolyog. Cserélnék csak helyet és helyzetet, megfagyna arcán a mosoly. De a végében nincsen daganat. Ez azért jó, és megkönynyebbülés, mert ha magasabban van, már simán ki lehet operálni és a belet sem kell kivarni. Ez mindenesetre megnyugtató.

Borzasztóan kényelmetlen érzés, amint ott állok a nyugodt Bartos előtt, és úgy teszek, mintha én is nyugodt volnék, és mindez alig érdekelné. Közben szörnyen fel vagyok háborodva, izgatott szívdobogást érzek, méltatlankodom, émelygek, ég a végbelem, jaj, ki kell menni.

Azért az irrigoszkopiát, a beöntéses röntgent meg kell csinálni. Bartos megint behívja a röntgentündért. Most kissé mosolygósabb. Nem a tavaszi réten sétálunk, nem szagolunk virágokat, nem olvasok fel Verlaine- vagy Tóth Árpád-verseket, nem dicsérem bájos, aranyos és arányos lényét, hanem hallgatom, közben lesütöm a szemem, amint délutánra hashajtó bevételét javasolja. Este beöntést, és holnap reggel ismét beöntést, fontos és elkerülhetetlen előkészítésként. És egyoldalú randevút beszél meg velem reggel kilenc órára, éhgyomorra. Mármost nekem kell éhgyomorra maradnom. Miért kell éhgyomorra lenni, amikor a vizsgálat alulról fog megtörténni?

Még sohasem kaptam beöntést. Fogalmam sincs, hogy ezt maga hogyan végzi el az ember, eszközöm sincs. F fiatal tanáregéd kapja a rendelkezt, mely megszabja klinikai adminisztrálását beöntéseimnek. Jöjjen be délután hat órára, keressen őt. Minden rendben lesz. Egy ügyes nővér majd elvégzi az elvégzendőket. Jaj nekem! Keressétek ki a legvénebb szipirtyót, aki járatos az alövetben. Lélekben nem leszek itt, de porhüvelyem hat órákor pontosan megjelenik. Öregkoromra kitapasztalom a beöntés fortélyait is. Ürüljön ki fenékig a keserű pohár. Fenékig!

* * *

Metróval megyek. Egyenes út, a kocsit kár kihozni. A metró zsúfolt. F fiatalok, öregek, mindnyájan mennek valahová, valamilyen céllal, munkából haza, vagy étkezni, vagy találkozni valakivel, vagy elintézni valamit, vagy pénzt felvenni vagy szeretkezni. Fogózkodva álldogálok köztük. Én azért megyek a metróra, hogy beöntést kapjak. Már ki is szállok, megyek a beöntés felé. Még sohasem kaptam

beöntést. A rögtön előkerülő fiatal kolléga megilletődötten vezet egy üres fürdőszobába, vécés különszobába. Az ágyon gumilepedő, vatta, törülközők, állványon víztartály lóg, üveg- és gumicsövek, hatalmas ágytál. Minden elő van készítve. Tisztaságszag, fertőtlenítőszag, gumiszag. A kolléga diszkréten magamra hagy. Azonnal jön a főnővér.

A főnővér csinos, fiatal, mosolygószemű, üdén szappanszagú. Nővérruhája elegáns. Láthatólag zavarban van. Ő fogja adni a beöntést. Te jó Isten! Már tölti is a meleg vizet a tartályba, melynek kivezető csövét klammernek nevezett fogó szorítja össze. Feküdjek le az ágyra, a jobb oldalamba, tessék lemezteleníteni a „popsit”, és kidugni. Kínok kínja. Behunyom a szemem. Ez a fiatal nő nyilván beöntések tömegét adja, törődik is azzal, hogy kinek, neki csak a „popsi” érdekes, finoman és óvatosan beléjehatol a gumicső végével.

— Tessék úgy tenni, mintha székelni akarna!

Na, még csak ez kell. Már folyik is be a kellemes meleg víz, bugyborog, érzem, amint szétterül a hasamban, nem is kellemetlen. Jaj de borzasztó! Langyos feszülés. A nővér most elzárja.

— Pihenjünk!

Megint beereszt néhány decit, aztán még egyszer. Kihúzza a csövet. Na, készen is vagyunk.

— Tessék kicsit bent tartani, aztán ki lehet engedni a vécébe.

Feltápáskodom. Köszönök. A nővér zavartan mosolyogva távozik. Holnap reggel találkozunk.

— Ugye, nem volt rossz?

— Nagyon kellemes volt.

Rohanok a vécébe. Zuhatag.

Másnap reggel minden ugyanígy megismétlődik. A kedves főnővér hálám kifejezésének borítékját elszántan utasítja vissza, de erőszakos vagyok. A professzor szobájában várok, amíg a röntgenvizsgálat elkezdődik, a röntgenes hölgy ugyanis reggeli szakmai megbeszélésen van. Kilenckor megérkezik. Kezdehetjük.

* * *

Tágas laboratóriumban csak én vagyok és az asszisztensnő. Mit kell tennem?

— Tessék levetkőzni!

— Mennyire vetkőzöm?

— Tessék mindent levetni!

Ennek fele sem tréfa. Utoljára a sorozáson álltam anyaszült meztelenül felöltözöttek között. Borzasztó emlék. Lassan vetkőzöm. Valójában az asszisztensnőnek is le kellene vetkőznie, hogy ne érezzem magam ilyen megalázottnak. Az asszisztensnő nem vetkőzik, de türelmes.

— Tessék hanyatt feküdni az asztalon!

Felkapaszkodom az asztalra. Fa vagy műanyag, sima, hideg és kemény. Nem volna lehetséges valamilyen puhább szövettel letakarni azt a kegyetlenül hideg asztalt? Ki feküdt rajta előttem? Nem láttam, hogy letakarították volna. Fekszem meztelenül. Most mintha székelni akarna!

Akar az ördög. Szegény megbecstelenített végbeembe ismét hideg sima tárgy hatol, ezen jut be majd a kontrasztanyag. Egy végbélvizsgálat, két beöntés, most meg ez az új vizsgálat. Négy behatolás kissé sok egy szűz végbélnek. Úgy sejtem, lesz még több is. Egy gép majd levegőt is belémfuvaláz. Ezt ismerem. Ismerem másokon. A karcsú és bájos doktornő már ott áll mellett. Önkéntelenül behunyom a szemem. Sötét van, de nem elég sötét. Fájós hasamra hideg ernyő nehezedik. Elindul befelé a kontrasztanyag. Ezt már ismerem. Olyan, mint a beöntés, de ez nem tiszta víz, bizonyára sűrűbb. Bugyborékolva ömlik belém. Meglehetősen feszít. Jó volna nagyot kiáltani. Talán káromkodni. De sohasem káromkodtam. Civilizált vagyok. Már amennyire ebben a helyzetben civilizációról egyáltalában szó lehet. A folyadék kegyetlenül bugyorog belém. Csattogás.

— Ne tessék lélegzeni! Most lehet lélegzeni!

Hideg valami erőlesen nyomja a hasam. Az asszisztensnő lopva kissé beljebb tolja a hideg, kemény csövet. Ez nem volt az alkuban. Most a hátamon fekszem. Most a jobb oldalra támaszkodom. Most a balra. Milyen kemény ez az asztal! Jó volna odapislogni az ernyőre. A felvételek egymás után csattognak, mint az ütegek a háborúban. Ennyi felvétel! Persze alaposan meg kell bizonyosodni arról, hogy hol a szűkület és mekkora. A röntgenangyal néma, csak időnként vezényel, forduljak, vagy ne lélegezzem. Jó volna valahogy elájulni. Kívül kerülni ezen az egészen. Valami „nem ér a nevem” helyzetet varázsolni. Milyen kár, hogy nincs olyan külön lélek vagy psziché, amely most nyugodtan elhagyhatná az öreg, de aránylag jó karban lévő testet, bajlódjanak vele a drága hölgyek, én, a lélek valahonnan fentről mosolyognék.

— Kész vagyunk — hallom a szelíd röntgenhangot. — Tessék kimenni, és kiengedni mindent!

Feltápászkodom. Egyáltalán nem vigyázok már arra, hogy decensen, méltóságom maradékát megőrizve mozogjak. Szál meztelenül. A térdem remeg. Kászálódok. Mászok. Igenis mászok és nem mászom! Jaj, valami mindjárt kibugyborékol belőlem. Szánjatok meg! Legyen vége már! Legyen béke már! Az asszisztensnő fehér lepedőt borít rám. Angyal. Kivánszorgok a mellékhelyiségbe, éppen csak hogy lerogyok az ülőkére. Fázom. Nem is fázom, didergek. Reszketek. Zúdul kifelé a folyadék. Nem kapok levegőt. Szívdobogásom van. Lihegek. Végeláthatatlanul soká ülök. Aztán visszabotorkálok a röntgenező helyiségbe. Lepedős kísértet. A röntgentündér besuhan. Nem látom a szárnyait. Már megint az

ernyő alatt fekszem. A lepedő eltűnt. Ott fekszem elkínzottan és pucéran. Ki törődik ezzel?

— Ez sajnos nem elég. Tessék még próbálkozni. Még minden bent van — hallok az angyalhangot, mely annyival szebb és magasztosabb dolgokat mondhatna annyira más körülmények között.

Átvánszorgok. Kínomban próbálkozom. Végre újabb zuhatag. Valamivel könnyebb. Bevánszorgok. Ismét az eredeti pozitúra. A hideg kemény szörnyűség ismét a végbelembe hatol. Készülék zúg. Levegő. Egyre jobban feszülök. Rana rupta. Csattogás.

— Most nem lélegzik! Lehet lélegzeni!

Jobbra fordulok, balra fordulok, hanyatt fekszem, minden mindegy. Fel kell állnom. Kapok lepedőt, de rögtön lehúzzák rólam. Most állok a hideg fal előtt, alig állok, az államat feltámasztja valami.

— Ne tessék lélegzeni! Most lehet.

Megfordulok. Ugyanez előlről.

— Tessék felöltözni. Kész vagyunk. Tessék leülni, amíg a felvételeket előhívjuk.

Felöltözöm. Ülök a széken. Az egész valójában nem nagy dolog. Hiszen semmi se fáj. Mégis mintha más ember volnék, mint azelőtt. Megalázott, szerencsétlen kisember, kiszolgáltatott, tehetetlen bábu. Szinte nem is érdekel már, mi a vizsgálat eredménye. Bánom is én! Mi jöhet ezután? Műtét? Azalatt alszom. Halál? Azalatt különösképpen alszom. Semmi sem érdekel. Hazamegyek. Haza szeretnék menni. De még várok. Illendőségből.

Telik az idő. Semmire sem gondolok. Megjelenik a röntgenangyal. Hóna alatt felvételek tömege. Arcán angyali tiszta mosoly.

— Minden tökéletesen negatív. Felmegyünk a professzor úrhoz, és bemutatom a felvételeket.

Minden negatív. Elképedek. Némi sértődöttség vibrál a hangomban, úgy kérdezem:

— De hát akkor mi bajom van?

BITSKEY BOTOND

Mensáros Lászlóról

A kívülálló szemével nézve van valami kettősség Mensáros László személyiségében. Egyik oldalon az ismert és elismert színész, részben tudott, de nagyjából csak sejtett bohémsága, legendaszerű története. Emellett, esetleg ezzel szemben állt Mensáros katolicizmusa...

Mensáros Péter Mensáros László legidősebb fia, 1948-ban született Budapesten. Geológus.

Mensáros Zoltán 1921-ben született Budapesten. Mensáros László testvére. Író, a Magyar Írószövetség tagja. Legutóbbi, életrajzi elemekkel is átszótt regénye *Párhuzamos magányok* címmel 1994-ben jelent meg.

Mensáros Péter: ...Ezt én nem nevezném kettősségnek, illetve apámnál ez a két dolog egységet alkotott. Egyrészt a családban, a bencés gimnáziumban, de talán az egész társadalmi közegben, amelyben felnőttem, természetes adottság volt a kereszténység. Másrészt képes volt a gondolatokat úgy kimondani, előadni, hogy aki hallgatta, az megértette annak a gondolatnak a tartalmát. Ez azonban nála nagyfokú belső feszültséggel társult, amely külső megnyilvánulásában a hétköznapiánál látványosabb életvitellel járt. Nem titok, hogy nem a nyugodt polgári családfő életét élte. A bohémság magában hordozza a felelőtlenséget is, apám azonban a mások számára legkevésbé elviselhető életszakaszában sem volt felelőtlen. Sőt, éppen ekkor nyomasztotta őt leginkább a felelősség. Ez számomra mindig azt jelentette, hogy azoktól a korábban megszerzett alapoktól soha nem távolodott el. Azt, hogy én gondolkodom, és hívő ember vagyok, neki köszönhetem.

Mensáros Zoltán: Számomra is döntő, hogy ezt a kettősséget Laci mindig nagy büntudattal élte meg. Nem legyintett, hogy csupán *carpe diem*, mert a halált úgysem kerülheti el senki. Alapvető lelkiismereti kérdést jelentett számára, hogy ha igazságot hirdet a nézőtérre ülőknek —, ugyanakkor saját ügyeit sem tudja megnyugtatóan rendezni —, az nem képmutatás-e. Ez a konfliktus egy színésznél azért is nyomasztó, mert jóformán minden este ki kell állnia a színpadra, és nincs módja kitérni a napi szembe-sülések elől, mint mondjuk egy írónak, aki megteheti, hogy ihlet híján egyszerűen nem veszi kezébe a tollat.

Akkor értettem meg igazán, hogy miként gondolkodik bűnről, reményről, amikor az *Ember tragédiája* televíziós feldolgozására készült. Ebben Laci fehér ruhában játszotta Lucifert, ami számára — természetesen áttételesen — azt jelentette, hogy Jézus a bűnös emberért jött közénk, és hogy a reményt — ha kerülő utakon is, de — felvillantsa a nézőben. A *Tragédia* legfőbb mondanivalója, hogy ha a korszakok változnak is, az ember legalapvetőbb tragédiája, tudniillik bűnössége, az nem. Az író ezért mondatja Istenel zárómondatként, hogy „Ember küzdj és bízva bízzál”.

A hatvanas évek elején, amikor még bent volt a börtönben, azzal nyugtatta rabtársait, ne azzal foglalkozzanak, hogy ártatlanok, hogy a bíróság koncepciók perben ítélte el őket. Azon gondolkozzanak, mondta nekik Laci, hogy mennyi személyes vétket követ-

tek el, melyekért büntetést eddig még nem kaptak. Tehát ennek ismeretében viseljük el a rájuk rótt terheket. Azok a rabtársai, akik néhány hónappal korábban szabadultak mint ő, engem hívtak föl telefonon, hogy a biztatásért köszönetet mondjanak. Olyan módon segítette ugyanis a börtöntársait, amelyet még börtönben sem várnak el egymástól az emberek: saját ételét ajánlotta föl nekik.

Az *Ember tragédiája* felvétele előtt éjszakákat beszélgettünk ezekről a kérdésekről. Laci ilyen előzmények után játszotta el Lucifer alakját — fehér ruhában.

Ilyen alapossággal készült fel más szerepeire is?

MZ: Igen, ezt mindig nagyon fontosnak tartotta. De idegesítette, ha egy-egy darab írói mondanivalóját — ami természetesen hatással volt az eljátszandó szerepre is — fölöslegesen túlmagyarázták. Egy Shakespeare-dráma nem az adott történelmi háttér, hanem az örök emberi problémákat-érzéseket hordozó alakjai miatt borzolja fel a mai néző lelkületét is. Nem szerette a különböző pózokba merevedett színészeket, és a rendezőkkel való kapcsolata sem volt mindig felhőtlen.

Személyiségéhez talán a *20. század* című, osztatlan sikert elért előadóestje állt a legközelebb, mert ebben teljes egészében önmagát adhatta a nézőnek. Erre itt nálam, ebben a szobában készült fel, úgyhogy ennek a létrejöttét is közelről ismerem. Laci azokkal a versekkel és prózákkal tulajdonképpen egy életfolyamot írt le. Tehát nem egy szűken értelmezett versmondó estet állított össze, ahol elmond egy-egy verset, aztán taps, majd egy prózai művet és megint taps, és így tovább. Nem. Laci megpróbálta az előadott szövegeket lelki összefüggésükben láttatni, és minderre a közönséget is rádöbenteni. Soha nem is volt közbetapsolás, de a szünetekben és az előadóest végén annál nagyobb taps jelezte a megértést.

MP: Még a számára nem oly kedves és közelálló szerepekre is lelkiismeretesen felkészült. Szenvedett ilyenkor, de nem vett félvállról semmit. Az elveivel, hitével ellenkező szerepet azonban nem volt hajlandó előadni.

Tőle tanultam meg, hogy mindig elemezzem a velem történt eseményeket, gondoljam végig a szerepemet azokban; azt, hogy mikor mit csináltam. Ez a folyamatos önvizsgálat az, ami lehetővé teszi, hogy megtaláljam a helyemet az életben és a világban. Tulajdonképpen ez a kettősség: ha egy kívülről szemével nézem a hajnalig tartó fennmaradásokat, melyekben tizenéves fejjel részem volt, később a veszekedéseket, akkor azt kellene mondanom, hogy rossz apa volt. Ezzel szemben — belülről átélve — tudom, hogy ezeknek az eseményeknek a döntő részében halálosan komoly dolgokról volt szó. Alapvető belső fegyelmezettség hiányában nem tudott volna ilyen hatással lenni rám, akkor az a fel-

színes, zaklatott, fegyelmezetlen élet elsodorta volna őt. Belül ir-
tózatos fegyellemmel rendelkezett.

MZ: A fegyelmezettségéről eszembe jut egy történet, mely ugyanakkor az öniróniájára is példa. 1986 Húsvétján Rómában voltunk, a Szent Péter-bazilikában a nagyszombati szertartáson. Hajnal volt, kezdődött a szertartás azzal a gyönyörű, emblematis-
kus hagyománnyal, hogy a húsvéti gyertyáról gyűjtik meg a hí-
vek a gyertyáikat, és a sokasodó kis gyertyalángok fokozatosan
bevilágítják a teret. Csodálatos élmény. Laci valahogy olyan idét-
lenül tartotta a gyertyáját, hogy egy nagyot sistergett, és elaludt.
Én ránéztem, és szigorúan azt mondtam: a bűn. Aztán nagy ke-
gyesen — én, a „bűntelen” — meggyújtottam ennek a „szegény
bűnösnek” a gyertyáját. Úgy elkezdett nevetni, hogy az előttünk
állók hátrafordultak. A másodperc törtrésze alatt aztán ismét ko-
moly lett és átszellemült.

*Szenvedélyes ember
volt?*

MP: A munkájában feltétlenül. De egyébként is, ha valami szá-
mára fontos volt, valamiben értelmet látott, akkor ott mindennek
úgy kellett lennie, hogy ő azt meg tudja csinálni, alkotni. Így volt
ez nemcsak a színpadon, hanem adott esetben egy *puzzle* kiraká-
sával, vagy a pasziánszal. Minden szellemi tevékenységet szen-
vedéllyel csinált.

MZ: Többször megkérdezték tőle, miért pasziánszozik annyit.
Nem értették, hogyan lehet szótlannul — gyakran reggeltől estig
— a kártyákat egymásra rakosgatni. Pedig ez a látszólag haszon-
talan időöltés számára a felkészülés órái voltak a szerepekre, és
súlyosbodó betegsége idején a halálra.

De Laci szenvedélyessége sem érthető meg a fegyelmezettsége
nélkül. Sokszor voltunk Balatonföldváron. Már reggel elvitt en-
gem a restibe. A második féldecit azonban már úgy itta meg,
hogy közben befogta az orrát. Kérdeztem, miért teszi ezt, mire
azt válaszolta, mert borzalmasan undorodik tőle. Tehát tudatosult
berne, hogy önpusztító, amit csinál. Ez aztán oda vezetett, hogy
húsz évig nem ivott semmit.

*Kik azok a pályatársak,
akikkel jó kapcsolatban
volt?*

MP: Apámnak minden korszakában voltak jó barátai. Azt,
hogy e kapcsolatok közül melyik mit jelentett neki, nem tudom
megítélni. Azonban tudom, hogy sok konfliktusa volt a kollégái-
val. S ezek nem is csak szakmai ellentétek voltak, hanem alapve-
tőbb kérdésekben került sokszor összetűzésbe a környezetével.
Más elképzelései voltak nemcsak a színjátszásról, de az életről is,
mint a pályatársai nagy részének. Szakmai körökben tulajdonkép-
pen nem volt népszerű, nem igazán szerették a színésztársai. Ke-
vesen voltak, akik fogékonyak voltak az ő elvárásaira, elveire.

MZ: Nagyon jó viszonyban volt a rendező Vámos Lászlóval. Bár kapcsolatuk nem volt rendszeres, mégis ragaszkodott hozzá. Tudta, hogy Vámos számára a keresés, szenvedés, halál, öröm, boldogság és még lehetne folytatni tovább, éppoly fontos, mint neki. Nagy szó volt, hogy elfogadta, amit Vámos Laci mondott. Nagyon mérges tudott lenni, ha igazságtalannak érezte a kritikát, ha azt látta, hogy nem értették meg. Ha ilyenkor odajött Vámos, és ugyanazokat a kritikai észrevételeket elmondta, abban a pillanatban elfogadta, nem dühöngött, hanem a következő előadáson ennek megfelelően játszott. Visszatérve ezekre az alapértékekre úgy vélem, Laci azért volt nagyszerű színész, mert ezeket a kérdéseket, alapvető választásokat próbálta felvetni a közönség lelkiületében is. Méghozzá a közönség azon részében, akik az ilyenfajta gondolkodás iránt közömbösek voltak. Éppen a tékozlókat akarta megszólítani. Persze nem mindenki vette ezt szívesen, mert így akaratlanul is felkavarta az állóvizet.

Tolnai Kláriveral köztudomásúan közel álltak egymáshoz. Nagyon szerette ezt a kiváló asszonyt, aki nélkül színészi pályafutása elképzelhetetlen.

Mit jelentett számára az elismertség, a siker?

MZ: A sikerrel nagyon korán találkozott, tizenegy éves korában, a bencés gimnáziumban. Az iskolai előadáson Burnett *A kis lord*-jának címszerepét játszotta, és alakítása óriási elismerést hozott neki. Amikor hazamentünk, a lakás tele volt virágcsokrokkal. Még a kultuszminisztertől is kapott gratuláló levelet, akinek a fia szintén ott volt gimnazista. Ez biztos, hogy mély nyomot hagyott benne.

MP: Fontos volt számára a siker általában is, de az előadásokon különösen. A taps azonban nála nemcsak hiúság kérdése volt. Az előadáshoz szervesen hozzátartozónak tartotta a tapsot, és nemcsak azért, mert a közönség ezzel tudta kifejezni az elismerését. A tapsnak egyrészt lelki jelentést tulajdonított, tehát hogy az adott pillanatban dörrenjen el, a néző ne szégyelje az érzéseit, a tetszését, hanem adja ki magából, oldja fel pillanatnyi feszültségét. A színi előadást apám szellemi párbeszédnek tartotta a színész és a néző között. Ha nincs taps, akkor a folyamat megszakad, féloldalassá válik. Ez múlhat természetesen a színészen is, hiszen ha rosszul, azaz „nem érthetően” játszik, ő teszi lehetetlenné a párbeszédet. De ha a színész valóban közvetít, akkor ahhoz, hogy ez ne maradjon értelmetlen monológ, fontos, hogy a mondat végén felcsattanjon a taps.

MZ: Író ember lévén tudom, hogy mindenkinek, aki valamit létrehoz, milyen fontos az elismerés. A visszajelzéssel értelmessé válik az alkotóban az alkotása. Egy színésznél vagy más előadóművésznél ez az igény fokozottabban jelentkezik. Az írónak még

megmaradhat az a reménye, hogy a könyvét három, ötven vagy kétszáz év múlva leveszik a polcról. Egy író, egy zeneköltő tehát lehet türelmes, a mondanivalója esetleg még érlelődhet is. A színész azonban ott áll a deszkán, és a közönség vagy válaszol neki, vagy nem. A filmmel és a különböző hangrögzítőkkal természetesen csökkent a színésznek a pillanat varázsával szembeni kiszolgáltatottsága, de egy-egy színpadi alakítás ma is könnyen feledésbe merülhet.

*Érték öt csalódások
ezen a téren?*

MZ: Hogyne. Bosszantotta, ha éppen a vájtfülűek nem értették meg a darab mondanivalóját, és azt, hogy a színész a játékaival mit is akart kifejezni. Zavarta, ha csupán a mesterséget keresték a kritikusok, és a tartalomra nem figyeltek. A technikát persze fontosnak tartotta, de nem mindenek felett. A szerepben hinni kell, ehhez a technika nem elegendő. Emlékszem, egyszer mentünk a Zeneakadémiára egy Bach-koncertre, és azt mondta, csak azok tudják a *Magnificat*ot teljes bachi mélységében visszaadni, akik hisznek is benne; a technika nem elég.

Sokszor úgy érezte, hogy azok a magok, melyeket ő akart elvetni, kősziklára hulltak, és leperegtek onnan. A kritikát sokminden befolyásolhatja, szimpátia, ellenszenv, és nagyon könnyű három-négy odavetett mondattal igazságtalanul bírálatot mondani. Ugyanakkor Laci fontosnak tartotta a hozzáértő kritikai megjegyzéseket, és önkritikus is tudott lenni. Azt mondta, érzi a közönségen, hogy itt vagy ott valamit rosszul csinált, és akkor változtatt rajta.

De mondom, neki mindig a tartalom volt az igazán fontos, az előadott mű alapmondanivalója. Úgy érezte, nem szabad a részletekben elveszni, és az író alkotta szituációkat bűn feláldozni az aktualitás kedvéért. Mindig a darab lényegére koncentrált, és az alapvető értékekre helyezte a hangsúlyt.

JÓZEF TISCHNER

A boldogok hite

Lengyel filozófus, esszéíró. A krakkói Pápai Teológiai Akadémia, valamint a Jagelló Egyetem filozófia professzora. Írását Milosz nilmilowana (Krakkó, 1993) című kötetéből közöljük.

Az embernek szüksége van egy kis boldogságra. Ha valaki nem hordozná magában a boldogság érzését, cselekvésképtelen lenne — önmaga foglyává válna. Forduljunk figyelemmel a szerencsétlenség élménye felé. Mi is az? Milyen következményei vannak?

A szerencsétlenség tudata leggyakrabban valódi szerencsétlenségből fakad. A háború, a szülői ház elvesztése, a sztálini korszak, majd a hadiállapot, de szerencsétlenség a szülők, a gyermek vagy a feleség halála; a rossz lakáskörülmények, a szomszédok, olykor a saját testünk, a lélek üressége... Ha valakit szerencsétlenség ér, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy ő maga szerencsétlen. Az ember akkor válik szerencsétlenné, ha képtelen másként nézni a világot, mint a saját szerencsétlenségén keresztül. Az átélt szerencsétlenség ablakká lesz benne, és ezen keresztül szemléli az embereket, a világot, Istent. Bűnösöket keres maga körül... Szerencsétlenségének a többi ember az oka. Így hát legközelebbi környezetében keresi a vétkeket. Ki a bűnös abban, hogy hajléktalan vagyok? Bűnössé kezd válni mindenki, akinek van otthona. Ki a vétkes abban, hogy öreg vagyok? Mindenki, aki fiatal. Ki a vétkes abban, hogy beteg vagyok? Mindenki, aki egészséges. A szerencsétlen bosszút áll a szerencsétlenségéért minden szerencsésen, vagy inkább mindenkin, aki szerencsésnek tűnik neki. Ebből fakad az érdektelen irigység.

A szerencsétlenség ablaka lesz az az ablak is, melyen keresztül Istent szemléli az ember. Mi történik ekkor? Két megoldás lehet: vagy Istent vádolja a szerencsétlenségéért, és elfordul Istentől, vagy ráébred arra, hogy szerencsétlensége az irgalmas Isten pillantását felé fordítja, és akkor a vallásosság egy sajátos formáját alakítja ki magában — „a szerencsétlen vallásosságot”. Hát az Isten nem könyörületes Isten? Nem az irgalmasság Istene? Ha az Isten csupa irgalom, én pedig szerencsétlen vagyok, akkor számomra a szerencsétlenségemben rejlik a lehetőség — a szerencsétlenségemen keresztül találhatom meg az Istenhez vezető utat. A szerencsétlen ráébred, hogy a szerencsétlenségének köszönhetően vált igazán értékesé Isten számára. Isten reafordította tekintetét, meghallotta jajgatását és sírását. Ekkor már csak egy marad: saját szerencsétlenségéhez kötődni, megtalálni benne hitének útját, valamint saját méltóságát. Hiszen ha az Istenhez vezető utam a szerencsétlenségem, úgy nem a szerencsétlenségben rejlik-e a

méltóságom? Szenvedek, tehát lát engem az Isten. Sírok, tehát hall engem az Isten. Szenvedek, tehát vagyok.

Van valami rendkívüli és egyben veszélyes abban, ha az ember így kötődik saját szerencsétlenségeihez. Maga a szerencsétlenség válik az ember vallásává. Először az élet volt kegyetlen az emberhez, majd az emberek voltak kegyetlenek, végül valahogy az történik, hogy kezd önmaga iránt kegyetlené válni az ember. A kegyetlenség, mellyel önmagához viszonyul, annál is veszélyesebb, mivel Isten nevében valósul meg. Az ember a vallás nevében szűnik meg irgalmas lenni önmaga iránt. Akiben nincs irgalom önmaga iránt, abban még kevésbé van irgalom mások iránt.

A vallás így válik másik pokollá az ember számára. Ez a hit cselekvésképtelen. De van valami különös ebben a cselekvésképtelenségben. Mert egyrészt ez a hit sok „cselekedetre” képes, melyeket önmaga és mások iránti „irgalom nélküli cselekedetnek” kellene nevezni. Nagyon sok ilyen „cselekedet” van, de egyetlen „tett” sem születik belőle.” A hit, mint azt Krisztus mondja, olyan, mint a magvető vetése. Nem csupán a magból nő ki, de magot is vet. Az irgalom nélküli cselekedetek hite nem vet el semmilyen magot, inkább konkolyt vet, mely növekedni fog, és megfojtja az igazi magot. Ez a hit csak olyan cselekedeteket szül, melyek „nemet” mondanak mindenre, ami öröm, ami nevetés, ami az örömmel akár csak a legkisebb morzsáját hordozza. Ez a hit nem képes „igen” mondani az emberre, az életre, az időre, amelyben él.

Bizonyos perspektívából nézve II. János Pál tanítását, valamint a megboldogult János püspök szellemi örökségét egyre világosabban látom, hogy az ő hitük szabad volt, és ma is szabad a szerencsétlenség terhétől. Mindketten mélységesen tudatában vannak a mostani élet, a mai lengyel társadalom nyomorúságának. Ők maguk is keresztülmentek különböző szerencsétlenségeken. Ezer okuk volt rá, hogy bezárkózzanak ebbe a szerencsétlenségbe, és költői kesergéseket intézzenek Istenhez ennek a világnak a nyomorúsága ellen. Az ő szövegeikben azonban a szerencsétlenség legapróbb nyomát sem találjuk. Az ő vallásuk a tett vallása. Nem a sok cselekedet vallása, hanem az egyetlen, nagy, napokon, heteken és éveken át tartó „tett”. Minden embernek, aki képes az ilyen tetre, a szíve mélyén boldognak kell lennie. Látnia kell, hogy ami esetleg a szerencsétlensége volt, az lehetőség a számára és legnagyobb boldogsággá forrásává válhat. A magány boldogságnak bizonyulhat. A betegség mély öröm forrása lehet. A hajléktalanság azzá a hitté válhat, hogy otthona az egész világ. II. János Pál otthona — az ő világa. A föld, mely sokak számára a „kiűzetés földje” volt, és ma is az, ez a szerencsétlen Lengyelország — az ő számukra egy nagy ígért földje volt.

Ma a lengyel katolicizmusban végbemenő változás tanúi vagyunk. A szerencsétlenek vallása összefonódik a lelki tett embere-

inek vallásával. Vallásosságunkat figyelve mindenekelőtt a szerencsétlen emberek hitét látjuk. Ez a hit kiabáló, tele van sírással, jajveszékeléssel, kesergéssel... Megfigyelhető ez a művészetben, mely oly szívesen és oly szembetűnően, valamint oly tapintatlanul beszél a lengyelek mártíromságáról a háború előtt, a háború alatt és a háború után. A szerencsétlen hit zokogását halljuk az egyházi énekekben, ezt látjuk a képi ábrázolásokon, és ezt olvasuk számos publikációban. A hit itt a teremtés műve elleni tiltakozás formájává válik. És egyúttal mintha tetszelegni akarna Isten előtt saját szerencsétlenségével, fájdmával és zokogásával. Az ilyenfajta hit mellett ott van azonban a nagy tett hite is. Ez a hit nem sérti a fület, nem csípi a szemet, nem tetszeleg a szenvedéssel. Ez a hit bő vetést vet. Erdőket ültet, felszínre hozza az igazságokat, arra törekszik, hogy az „ígéret földjén” helyesen töltsse ki az idejét.

Karol Wojtyła, még mint kardinális írt egy könyvet, melynek vallásosságunk alapjává kell válnia. A könyvnek jellemző a címe: *A személyiség és a tett*. Többek között ezt a mondatot találjuk benne: „Azáltal tapasztaljuk meg és győződünk meg arról, hogy az ember személyiség, hogy tettet visz végbe.” Wojtyła kardinális számára a tett a személyiség lényeges kifejezője. A személyiség a tettben fejezi ki saját igazát — nem az érzelemben, nem a hangulatban, nem a zokogásban; hanem a tettben. A tettnek köszönhetően a személyiség mintegy önmaga fölé emelkedik — a tett túlnő az emberen. A személyiség a tett által saját szerencsétlenségét is legyőzi, egy új világot teremt önmaga körül — az igazság, az igazságosság világát. Ezért hát nagyon fontos ez a kérdés: mi a tett? Ha a tett ilyen fontos, ha a tett a vallás parazsa is, ha a tett rávall az emberre, és tanúskodik Istenről is, akkor el kell gondolkoznunk a tett lényegén. Szem előtt tartva ezt a kérdést azokhoz a szövegekhez kell fordulnunk, melyeket Wojtyła kardinális, a későbbi II. János Pál a betegeknek szentel. Ezekben a szövegekben a hétköznapi gyakorlat nyelvére fordítja le gondolatait, és a betegeknek, vagyis azoknak az embereknek a tetteről beszél, akik földi nézőpontból meg vannak fosztva a „cselekedetek” lehetőségeitől. A betegekhez fordulva 1979-ben ezt mondta a pápa Krakkóban: „Számotokra, akiknek testrészei olykor nagyon gyengék, erőtlenek — nem tudtok saját erőtökből járni, dolgozni, boldogulni —, számotokra megmarad még az emberség e legmélyebb dimenziója: emberi lelketek. Épp ebben az emberi lélekben, mind egyikötök lelkében ott működött és működjön tovább a Szentlélek. Működjön különleges erővel a Vigasztaló Szentlélek, és vigye végbe azt, aminek nemegyszer tanúja voltam, amikor betegekkel voltam együtt; vigye végbe azt a csodálatos belső átalakulást, ami azt eredményezi, hogy a mélységesen szenvedő emberek mélységesen boldogok.

Az ember működésének és a Szentlélek működésének valami-
féle egybeesése eredményeképpen a beteg emberben megszületik
a dolgok értelmének az érzése. A szenvedések és fájdalmak mel-
lett ott van a boldogság tudata. Miből fakad? A Krisztussal való
közösségből. A kereszt közös. És a boldogság csendje is közös.

Valamiképpen mindegyikünk beteg ember. Ezért hát ránk is
vonatkozik, amit II. János Pál a betegeknek mond. „Mindennap
imádkozom a betegekért — folytatja a pápa —, de tudom, hogy
az imám, legalábbis mennyiségében csak csekély mértékben rója
le azt az adósságot, mellyel egész életemben, de különösen püs-
pöki életemben tartozom nektek. Tudom, hogy az imátok, a világ
minden betegének imája, Krakkó betegeinek imája — már régtől
fogva, most pedig még inkább — velem van, és erőt ad nekem.”

Valami hatalmas tett születik. Ami elpusztított, az kelt életre.
Újfajta vallási kapcsolat alakul ki Isten és a feltámadás reményé-
vel életre keltett emberek között. Ekkor megváltozik a föld értel-
me. A kiűzetés földjéből az ígéret földje lesz. Haza. Otthon. A kö-
zös tett közös helye.

Éles Márta fordítása

A KECSKEMÉTI ÖKUMENIKUS KONFERENCIA LEVELE

Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa keresztényeinek és egyházainak

Kedves Testvéreim!

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Magyar Katolikus Püspöki Kar meghívására Kecskeméten 1995. augusztus 21-től 27-ig több mint 180 keresztény testvér találkozott *A keresztény hit és az emberi ellenségeskedés* címmel rendezett konferencián. Voltak közöttünk egyházi vezetők, klerikusok (papok, lelkipásztorok, lelkészek), szerzetesek, békeaktivisták, világi hívek és mások, akik együtt több mint húsz országból képviselték az ortodox, a katolikus és különféle protestáns egyházakat. Találkoztunk istentiszteleten, a Biblia tanulmányozásán, imádásán, előadásokon, csoportmegbeszéléseken, munkacsoportokban, megosztva közösségeink fontos tapasztalatait, és találkoztunk személyes, baráti beszélgetéseken. Az ökumenikus testvériség mostani értékes tapasztalatából kiindulva írjuk meg nektek meglátásainkat, amikre Krisztus egyházának és a világnak a teljességét közösen és lélekben keresve jutottunk.

a) Nagyon is tudatában vagyunk világunk megtörtésének és szenvedésének, különösen Európa délkeleti és keleti részén, és mélyen elszomorít minket. A gyanakvások és az ellenségeskedések a különböző nemzetiségi csoportok között, népünk sokféle gazdasági nyomorúsága, politikai és ideológiai küzdelme, vallási rivalizálása és sok más társadalmi baj valósággal pestisként telepszik ránk. Szomszédainkról gyakran nyertünk hamis, torzított képet — ezért most vallásos közösségek tagjaiként elkötelezzük magunkat arra, hogy ezeket a torz képeket helyesbítsük, ugyanakkor kérjük közösségeinket, csatlakozzanak hozzánk a másokról való ellenségesképek megváltoztatásában. A tragikus balkáni háború eleven intő jel számunkra, hogy mit jelenthet az elszabadult konfliktusok pusztítása és a tragédia, amely kérelhetetlenül bekövetkezik, amikor az etnikai, a vallási, a társadalmi és a politikai rivalizálásokat hagyjuk robbanásig jutni. Mélyen megrendít

bennünket a menekültek millióinak szenvedése és a szörnyű háború áldozatainak a sorsa.

b) A Jézusról és tanítványairól szóló biblia-tanulmányunkban (Mt 8,23kk) megértettük, hogy a viharban Jézus együtt marad velünk a csónakban, s hogy ez érvényes az élet mai viharaiban is. Bizonyosságot nyertünk, hogy Jézus képes átfórmálni ellenségeskedésünket és félelmeinket hitté s reménységgé. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a történelem végső soron Isten kezében van, és hogy a békesség evangéliumát (Ef 6,15) lehet hirdetni és hirdetik is majd mindenütt. Isten valóban elhozza majd a megbékélést és az igazságosságot.

c) Újra és újra szükségünk van az egymás közötti és a csoportok közötti megbékélésre. Erre úgy jutunk el, hogy az isteni ítélet, megbocsátást és a megtérést (metanoia) komolyan vesszük. Noha egyházaink az elmúlt évtizedek nehézségei következtében meggyengültek, mégis felajánljuk szerény lehetőségeinket és törekvéseinket, hogy csökkentsük azokat a szenvedéseket, amelyeket régióinkban a jelenlegi háborús cselekmények okoznak. Nem kívánunk senkit név szerint elmarasztalni, de abban a felismerésben egyek vagyunk, hogy kudarcot vallottunk és bűnt követtünk el mulasztásainkkal és feladataink nem megfelelő teljesítésével. Töredelmes szívvel valljuk mind egyéni, mind közösségi tekintetben, hogy elmulasztottuk megélni Isten szándéka szerinti képásunkat (1Móz 1,27).

Semmiféle követeléssel vagy utasítással nem állunk elétek, és nem valami különleges bölcsességet kívánunk veletek közölni. Ehelyett meg kívánjuk osztani elszánásunkat, hogy a megbékélés szolgálói legyünk egy olyan világban, amelyet jellemez a gyanakvás, a gyűlölet, az agresszió, a félelem, az elszigetelődés és az elidegenedés. Ahelyett, hogy testvéreként éltünk volna, idegenekké, sőt ellenségekkelé váltunk, akik kimondhatatlan szenvedést okoztunk egymásnak például a tömegmészárlással, az erőszakos kitelepítésekkel, az ellenséges propagandával és az alapvető emberi jogok megtagadásával.

d) Bánjuk mindazt, amit valaha elkövettünk vagy elmulasztottunk és így hozzájárultunk embertársaink kínjaihoz. Ezért meg kí-

vánjuk erősíteni a következő meggyőződésünket.

1. *A Föld, amelyen élünk, Isten ajándéka minden ember számára (Zsolt 24,1), és nekünk nincs jogunk, hogy kizárólagosan birtokoljuk azt vallási, nemzeti vagy faji közösségünk számára;*

2. *a nyelvek, a kultúrák a népi hovatartozások és a hit különbségei gazdagíthatják közösségeinket;*

3. *Isten nem igazolja vagy áldja meg az emberi méltóság semmilyen eltorzulását vagy csökkenését;*

4. *mindazokat a tetteket elvetjük, amelyek visszaélnék a vallásos hittel vagy manipulálják azt háborús céllal, vagy az erőszak más formáit használják arra, hogy uralkodhassanak másokon, kínozzanak másokat;*

5. *határozottan állítjuk, hogy különböző etnikai és vallásos csoportok élhetnek egymással békességben, és az etnikai tisztogatás ideológiáját és gyakorlatát elutasítjuk.*

e) Elkötelezzük magunkat, hogy békéltetők, hídépítők, a szeretet és mindenki testi-lelki jólétének ápolói leszünk, tekintet nélkül politikai és vallási meggyőződésre, nemzeti és társadalmi eredetre, tulajdonra és társadalmi helyzetre vagy nemre. Nem csupán a többi kereszténnyel osztjuk meg ezt a közös

törekvésünket, hanem a zsidókkal, a mohamedánokkal és másokkal is, abban a reményben, hogy törekvéseinket siker koronázza. Különben a lelki és fizikai megsemmisítés szakadékába zuhanunk.

Elszánjuk magunkat az Urunk parancsának való engedelmségre, hogy szeressük felebarátainkat és ellenségeinket is, mint önmagunkat (Mt 5,43-48), és azt tegyük másokkal, amit szeretnénk, hogy mások tegyenek velünk. Végül Isten végtelen szeretetére bízunk magunkat. Ő tudja egyedül, hogy mi a legjobb az emberiség számára (Zsolt 101,1).

Kérve kérjük testvéreinket az egész világon, adjanak meg minden segítséget minden menekültnek és a háború minden más áldozatának, imádkozzanak valamennyi ország vezetőjéért, hogy bölcsességgel és igazsággal kormányozhassanak, továbbá imádkozzanak és dolgozzanak mindenki jólétéért, beleértve ellenségeinket is.

Szeretettel és tisztelettel köszöntünk mindnyájatokat a Béke Fejedelmének, Krisztus Jézusnak nevében.

Kecskemét, 1995. augusztus 26.

A konferencia valamennyi résztvevője

KARÁCSONYI MEGLEPETÉS!

*Ajándékozzon barátainak, rokonainak
egy éves előfizetést a Vigiliára!*

*Írja meg kiadóhivatalunknak a megajándékozott
nevét és címét,*

és karácsonyra díszes levélben értesítjük őt!

Előfizetési díj egy évre 828,- Ft

**Vigilia Kiadóhivatala
1364 Budapest Pf 111)**

**LÉNÁRD ÖDÖN:
ERŐ AZ ERŐTLENSÉGBEN —
Eszmélődés élmények és dokumentumok
fölött a magyar katolicizmus helytállása
köréből a kommunista diktatúra alatt.**

A könyv szerzője szokatlan kísérletet tesz: közösségi és egyéni lelkiismeretvizsgálatra hívja a katolikus olvasót az elmúlt negyven-ötven év kapcsán, hiszen „viharos történelmi korok után, egészséges újrakezdés nélkül eleven élet nem sarjadhathat”. Mindezt olyan egyedülálló „élmények és dokumentumok” birtokában teszi, melyek kétségkívül keveseknek adtak meg. A börtönökben, levéltárakban és lelkipásztori szolgálatban eltöltött és végigszenvedett hosszú évtizedek érlelték meg benne azt a világos — és mások számára szinte megszerzhetetlen — tisztánlátást, mellyel segítségünkre lehet az újrakezdésben. Bár sokak számára talán túl keménynek tűnhet eddig homályban maradt — de minden esetben bizonyíthatóan igaz — tények és események megnevezése, vagy egyes viselkedésformák kiemelése, az író szándéka nyilvánvalóan nem az ítékezés, hanem a naivitást és az elkenést kerülő őszinte szembenézés elősegítése. Szembenézés önmagunkkal és egymással is, hiszen „minden emberi felelősség kettős, egyéni és közösségi, minden olyan esetben, melynek közösségi kihatása is van”. Nehéz olvasmány, mert mindenkit állásfoglalásra készít, mindenkit személyesen érint, bármit is tett az elmúlt évtizedekben, hiszen a szerző szerint képtelenség, hogy „egy félévszázados erkölcsi-szellemi genocidium után csak okos ártatlanokkal lehet találkozni”. De bármilyen sebeket szakít fel vagy gyógyít be a könyv, célja ennél sokkal messzebbre mutat: a történelem tudományának legnemesebb, eredeti szándékának megfelelően nemcsak számot akar vetni a múlttal, hanem életreszólan tanulni is belőle, segítve az újrakezdést. A kötet végkövetkeztetése ehhez ad útmutatást.

ILLÉNYI BALÁZS

**SZENTKUTHY MIKLÓS:
NARCISSZUSZ TÜKRE**

„Persze megvan a lehetősége, hogy mint mindig, most is csak affektálok: talán nagyon is, igenis hiszek abban, hogy egyéniségemben

valami pozitív életforma volt és van kijelölve” — Alkibiadész mondja ezt Szentkuthy könyvében. És ha van Szentkuthyra illő, személyiségének legmélyebb bugyrát ábrázoló figura a Narcisszusz tükrében, akkor Alkibiadész az. Valóban lehetséges, hogy most is csak affektál Szentkuthy (miközben tudja — ami igaz is — pozitív életformára jelölték). Hanem ez az affektáció a génuszé „...akit úgy köszöntünk, mint Joyce, Proust, Nabokov, Borges egyenrangú íróársát” — írja az Évenement du Jeudi, és „...névének három szótagja végre szívünkbe költözött” — így a Le Monde.

Alkibiadész áll az éjszakai balkonon, gondolkodik és monologizál. Elsőben a szeretetről tündök, elgondolja Narcisszuszt és a második fejezettől már róla, a címadóról van szó. Ezzel megkezdődik egy különös hangulatú fanyar és frivol grand guignol, emelkedett rémdráma, fűszerezve barokkos szóformációkkal: „tűzbe balzsamozott habok”, „Vence a kövek ősze”, „A történelem itt legigazabb forrásaiban áztatja lábát”, a „dekoratív agónia késő pompája”. És tovább fűszerezve mókás kis csipősségekkel, a saláta itt „lobogó saláta”, a meggy „süketnéma meggy”, mi pedig „...hallatlan fokon hülye bábuk vagyunk Isten ölében”.

Azt hihetnénk, az antik világban vagyunk, mert Alkibiadész Szókratésznek készül levelet írni, csak hogy a történet, amit elgondol, százesztendőekkel később játszódik, a katolicizmus közegében. Gyónásról és püspökről is olvashatunk, majd az utolsó fejezet nagy gondolkodás-tirádáiban már Kopernikusz és Victor Hugo neve is előkerül. Az időben tehát bárhol lehetünk, közelebről meghatározva pedig: egy hatalmasan eredeti gondolkodás-folyam áramában vagyunk. Ez utóbbi főleg a könyv legutolsó fejezetében élhető át, amikor Alkibiadész már „letudta” a címadót, elmondta Narcisszusz történetét.

E grand guignol főszereplője négy férfi. Kettő sugárzóan szép és fiatal, egyikük Narcisszusz. Esküvőjének reggelén a kastélykerti tó partján önmagát szereti. Iszonyatos verést kap ezért apjától, az ájulásig, a kisebesedésig üti ostorral, korbáccsal, lóhátról az időtlen atya-hatalom, noha szerelmes rajongással szereti a fiát. De a narcissuszi erotika bűne

elveszi józan esztét. Mert sekélyes és kiábrándító. Vagy talán mert ez az apa amúgy is kínlódik a „hol a bűn, mi a bűn” önmarcangolásával? Vagy talán mert ez az esküvő napja és a fiú „elvesztése” minden féltékeny szülőnek fáj? Vagy mert valóban csak hülye bábuk vagyunk Isten ölében? Sokféle ok, sokféle szomorúság, amik retentő ütlegekben kifejezhetőek, levezethetőek. A szenvedélyes apa esztét veszti ütlegelés közben, és utána Krisztusnak képzeletileg összevert fiacskáját.

Megjelenik egy Diana-szerű, szűzies nő, Joan, de csupán mellékalak, az ő villájának kertjében esett meg a kegyetlen verés. De hol marad már a menyasszony? — türelmetlenkedik az olvasó.

Am a következő fejezetekben ismét két férfi jön elő, ismét egy idős, a spanyol király és a fiatal, a húszszentendős püspök. Hasonló a zenei mondanivaló más feldolgozásban? Majdnem, de itt a fiatal az, aki vadul erotika-ellenes, fundamentalista ókonzervatív, a nagyítóval bünt kereső gyermek. A szerelemben az élet értelmetlenségét, kegyetlenségét, tomholó kiszámíthatatlanságát látja, úgy érzi, lehetetlen a szentség erejével bevonní ezt az alvilági sötétséget. Képtelen Isten áldását adni Narcisszus házasságára, mert a házasság felett az ő áldása csupán egy „kis rokokó selyemkalap a láva-torok felett”. Ő is, szegény, ez a tisztaság-mániás püspök is megőrül, legalábbis furcsán viselkedik. Büntudat veszi el a józan esztét, mert nem oldozott fel egy csupa-erotika küllemű hercegnőt. S a nőt még azon az éjjelen romantikus erdei sétája közben megölik. A püspök leli meg a holttestet, a szerző pedig tobzódik a vérről átítatott zsebkendő leírásában. A házasság szentségéről istenkáromlóan gondolkozik az elkényeztetett kamasz püspök, megjelenik tehát az inkvizíció. S a rémdráma befejező sorainál találkozunk a kétféle különös menet: Joan villájából cipelik haza az örült apát és akit Krisztusnak hisz: Narcisszust, a másik processzió a püspököt kíséri az inkvizíciós vizsgálatra. „Narcisszus teste lila volt, mint egy kialvás előtti gyertya vagy vászonra kent szőlőlé....A püspök botját, mitráját a páncélos tartotta. Fonnyadtak voltak mindketten, mint a letépett, vázába nem tett virágok. Aztán a két menet tovább haladt ellenkező irányban.”

Koránt sincs azonban vége még a könyvnek. Az utolsó fejezetben ugyanis folytatódik Alkibiadész-Szentkuthy monológja, és párja aligha van gondolatzuhatag kezdődik. (Van

azonban közben rémes kifejezőmódok, például mint kezdjek azzal, hogy a Hold úgy borít be egy testet „mintha az örök nem-seb dacvére volna”. Mit értsek ezen: „A szerelem főparancsa: a férfi önmetaforázódása”? Aztán: „...a szeretet az élet veleszületett, organikus teljes negatívitásának emberi felfogása, emberben való tükröződése”? És ez itt mi: „...belefürtem hajóimat a tenger csapolatlan mélységeibe, mintha éneket szűrtem volna az örök ananké kék-prúd bordáiba? Vajon a végzetnek miért vannak bordái? És miért éppen kékek? Valamint prúdek? Tudom, szükség-szerű, hogy az alkotás lendületében gáttalanul leírjunk paralitikus baromságokat is, máskülönben, ha csak gátlásosan kaparjuk a papírt, „benn” maradnának az érdemleges mondandók is. Mivel az író 1933 óta nem nyúlt hozzá nyers kéziratához, nem javította, jó lett volna, ha a kötet szerkesztője, Tompa Mária tiszteltelemből gyomlál.)

A nagyszerű utolsó fejezet hetvenoldalmi gondolathalom, Alkibiadész, azaz a fiatal Szentkuthy lázasan és erősen, fegyelmeztelenül, de káprázatosan küzd, olykor csak babrál lélektani jelenségekkel, az emberi elme és karakter dolgaival, az alkotási folyamattal, sémákkal és szemantikai kérdésekkel. Mindezekkel egy művelt bölcsész könyvekben is találkozhat — ám itt önmagán átszűri, újként tekint rájuk, és introspekcióba ágyazottan a saját élmény szintjén beszél róluk. És ahogyan beszél, attól az emberi gondolkodási folyamat mélységét lehet érezni. Kűszködik például írás közben a témával, valami kép lebeg szeme előtt, de amint leül és kezdené a témát, illetve képet közelebről nézni, kiderül, valami egészen újat kell kitalálnia, ha a témáját ki akarja fejteni. Narcisszus képe közben magához húzza a tó, a holttest, a görög mitológia, a Valéry-versek, a virágok, a Greco-kép összes asszociáció-aromáit, és amit írni tervezett, az már megváltozott, függetlenítette magát az írói szándéktól. Mintha Szentkuthy itt illusztrálná azt az alkotáslélektani mozzanatot, amit Jung autonóm komplex néven írt le: a téma kivonódhat a tudat felügyelete alól... mintha egy belőlünk leváló rész elkezdene önálló életet élni. (Ezen a ponton lehet analógia a művészi alkotás és a beteges folyamat között.) A tudattalan egy régiója ugyanis nekifog tevékenykedni, és mágnesként ránt magához asszociációkat, az elkezdett gondolat autonómmá válik. A Nar-

cisszus-kép előhossa a holttest, a tó, a görög mitológia stb. fogalmakat.

„Mi a különbség a célszerű gondolkodás és a céltalan között?“, ennek a témának újból és újból nekifut. „Szeretném lerajzolni a céltalan gondolkodás logikai képét“, mondja. Nagyon is érthetően ez utóbbi izgatja, és amit ő így nevez: céltalan gondolkodás, az — az alkotáslélektan későbbi megállapítása szerint — egyik jellegzetes iránya a gondolkodásnak: a *divergencia*. Az alkotás folyamatában ez az, ami nélkülözhetetlen, és túlsúlyba kell kerülnie a másik gondolkodási iránnyal — a *konvergenciával* — szemben. Amikor konvergál a gondolkodásunk, akkor az adott probléma megoldására keresünk legalább egy megfelelő megoldást. Ilyenkor úgy rendeződnek gondolataink, akár N pólus felé az iránytűk. Célszerűen, célra tartottan, szűkítetten. És amíg meg nem találjuk a választ, addig valamiféle logikai diszharmonia kínoz bennünket. Mikor azonban divergens a irány, akkor jöhet, mehet agyunkban minden, millió pro- és kontra reflex, örök hullámmás mélyebb vizekben, a gondolat lezárhatatlan, az irama gyors, olykor minden ismeretelméletet megelőző alaktalan massa az egész, látat okoznak a felbukkanó paradoxonok, az adott helyzetből legalább két dolog fog meg a céltalan (divergens) gondolkodás: „...egyik az adott helyzet isteni természetessége, erkölcsstelensége teszi naggyá. végtelen gyors, végtelenül fegyelmetlen s ezért rögtön minden képzelhetőség legvégső határáig lendül, ... nem áll meg sehol, örök csillogása, opalizálása az emberileg képzelhető legátfogóbb absztrakciók hintázása“.

Szentkuthy írói tehetségének roppant ereje — többek között — divergens gondolkodásának ritka gazdagságából fakad. És ha van viszonylagosan gyenge pontja itt a kognitív működésnek, akkor az talán a konvergens irányú gondolkodás körül lehet. Az összetartó, összehajló és a feldobott kérdésre valamelyest válaszoló lezártág környékén. A lendületes „mese“, amilyen itt Narcisszusé, segíti az író a megkapaszkodásban, abban, hogy a történet akciói mederben tartsák a folyvást szerteágazó problémakötegeit, szaporodó képeit, széthasadozó újabb és újabb kérdéseit, ilyenkor „...minden atomom gondolattá válik, s ezek az atomok szemem előtt oszlanak szét millió felé, szétszórva léteimet a világban“. (*Magvető Könyvkiadó*)

MOHÁS LÍVIA

SÁRKÖZI MÁTYÁS: SZÍNHÁZ AZ EGÉSZ VILÁG

Molnár Ferenc 1906-ban feleségül vette a híres újságíró szerkesztő, Vészi József leányát, Vészi Margitot. Azt a Vészi Margitot, akihez (akiről) évekkel később Ady a *Margita élni akar* című — ahogy ő nevezett — „verses históriáját“ írta. Molnár és Vészi Margit házasságából egy leány született: Márta. Molnár Márta első férje a neves publicista Horváth Zoltán volt. (Ő írta az egyik legjobb könyvet a századforduló magyar művelődéstörténetéről.) E házasságból egy leány és egy fiú született. A fiú, Horváth Ádám, kiváló rendező, a televízió jelenlegi vezetője. Molnár Márta másodsor az Illyés-Szabó Lőrinc nemzedék egyik kiemelkedő jelentőségű (sajnos mára méltatlanul elfeledett) költőjéhez, Sárközi Györgyhez ment hozzá, aki szerkesztője volt a *Válasz* című folyóiratnak. Ettől kezdve Molnár Márta Sárközi Márta néven vált ismertté az irodalmi életben. A háborúban elveszítette férjét (náci munkatáborban pusztult el), a háború után az ő szervezőmunkája révén éledt újjá a *Válasz* (akkor Illyés szerkesztette), s egyik legfőbb lelkesítője és támogatója lett a fiatalabb nemzedékeknek is. Sárközi Márta legendás alakja az újabb magyar irodalomnak, ideje lenne őt is megidézni egy könyvben. De Sárközi Györgytől született fia, az Angliában élő Sárközi Mátyás egyelőre a nagypapa könyvét írta meg.

E könyv a „regényes életrajz“ műfajmeghatározó alcímet viseli. Könyvről könyvre, színdarabról színdarabra kíséri végig Molnár Ferenc pályáját. Érdekes és szellemes történetekkel fűszerezve mutatja be az életutat, és világít rá egyszerűszemre a korszak jellegzetességeire is. Nem a szakembereknek íródott, hanem annak a nagyközönségnek, mely ma is szívesen ül be a nézőtérre, ha Molnár valamelyik darabját játsszák. Annak a nagyközönségnek, mely nem fanyalog Molnár nevének hallatán. Mert az úgynevezett „művelt, kifinomult“ közönség körében illik fanyalogni. Molnár sikeres ember volt (külföldön máig a legismertebb magyar író), jól is keresett, a pesti száj Csekkuszpírnek nevezte. A hazai kritika és irodalomtörténet úgy próbált szűkölködő íróársai nevében elégtételt venni rajta, hogy vonatkodott valóságos érdemeit is elismerni. A valóság az, hogy jelentősebb alakja a modern magyar irodalomnak, mint ahogy az irodalomtörténet tartja. A kényes íz-

lésű Nyugat hat színdarabjából közölt részleteket. A híres kritikus, Alfred Kerr egyszer azt írta, hogy Molnár darabjai a giccs közelében vannak, de mindig van bennük egy zseniális mozdulat. Sárközi Mátvás könyve nem ennek a zseniális mozdulatnak a titkát keresi tudós oknyomozással, hanem történetét beszéli el kellemes, csevegő formában. (*Osiris, Századvég*)

KENYERES ZOLTÁN

GÉCZI JÁNOS: 21 ROVINJ

Talán (közhelyszerűen) érdemes lenne úgy kezdeni e recenziót, hogy utalunk rá: Géczy Jánost a kortárs irodalom permanens kísérletezői közé soroljuk. E pozíció összetettségét persze azért is igen nehéz körülírni, mert — valljuk meg őszintén — e szövegiségről rendkívül kevés produktív elemzés áll rendelkezésünkre. Csak egyetlen példa: az 1984-ben (!) megjelent *Kezét reá veté, hogy lásson* című regény szinte teljesen értelmezetlenül maradt. Holott e mű olyan kérdezőhorizontba ágyazódik, mely (már akkor) problematizálja az idézéstechnikák és az interauktóritás pragmatikai dilemmáit. A számottevő hatás elmaradásában — tudjuk közrejátszott az is, hogy a *Bevezetés a szépirodalomba* és az *Emlékiratok könyve* a magyar kritika egészének figyelmét képes volt magára vonni (ez esetben mennyire indokoltan, az részletes kifejtést igényelne). A *21 rovinj* tekintetében más a helyzet, hiszen eddig is jelét adta annak, hogy az irodalmi nyilvánosság szélesebb megértésére tarthat számot.

A korpusz három részből áll: az első (az *utazás* toposzára és a *város* metaforikájára épülő) szabadversek füzére; a második az előzőhöz kapcsolódó napló; a harmadik pedig egy elbeszélés (*Harmadnap*), amely új horizontba helyezi, az előbbi két sorozatot.

A kötet egyik legfontosabb eljárása az önreferencialitás, ami nemcsak az oda-visszacsatolások jelenlétét, hanem az életmű egyéb darabjaira való utalások kitüntettségét is jelenti (így a szöveg képes módosítani, elkülöníttetni értelemösszefüggéseit; és önmagát egy folyamat részeként bemutatni). Emellett az öntükröző beszéd kap hangsúlyos szerepet a mű megalkotottságában, mely a leírást és a leírás tárgyát egymásba játssza a térszerű, nyelvi természetű fikcióban (például: „A

Zsiga nehézkesen vette a kanyart, majd befordult az egyszerű mellékmondatba”). Természetesen számos irodalmi allúziót regisztrálhatunk a könyvben, de funkcióját figyelembe véve az utolsó rész intertextualitása érdemel kitüntetett figyelmet. A *Harmadnap* ugyanis a kortárs próza egyik legkiemelkedőbb darabjának alaprétegéből kiindulva alkotja meg esztétikai világszerűségét (Milorad Pavić *Kazár szótár* című lexikonregényéhez hasonlóan bizonyos szereplők nappalai másvalaki álmaiként „realizálódnak”, és fordítva, eliminálva a nézőpontok közti hierarchiát). Az egymást álmódó hősök toposzát Géczy János novellája úgy funkcionálja át, hogy (a szerb író szellemében) applikációját kiterjeszti az auToritás alanyi pozícióinak rögzíthetlenségére. E sorok írója szerint az utóbb „tárgyalt” poétikai fejlemények felől olvasva a szerző műveit (például az említett regényt), jelentősen módosulhat azok hatástörténeti helyzete. (*Jelenkor*)

H. NAGY PÉTER

SZÖKŐNAP Vathy Zsuzsáról

Van Vathy Zsuzsának, még a hetvenes évekből, egy elbeszélése, *Szökőnap* a címe, történetét rendre átszövik az írói világ fontosabb motívumai: a hazatérés a vidéki kisvárosba, a család, az újságíró munka, amely szüntelen küzdelmet jelent az igazmondásért, és az álmok, az éjszaka gyötrelmes rettenetei, amelyek félelemmel, szorongásokkal teszik próbára a lélek ellenálló képességét, ez különben is bizonytalan a köznapi valóság terhei alatt. Ezekről a terhekről adott számot a fiatal író első feltűnést keltő novellája, az *Útjelentés*, amely annak idején az Új Írás szerkesztőségének csodálkozását váltotta ki: hogyan írhat ilyen jó elbeszélést valaki, aki vegyészmérnöként keresi a kenyerét?

Vathy Zsuzsa valóban némi életrajzi kerülvél férközött az irodalom közelébe. Kisvárosi környezetben, Pápán nőtt fel, ez az a város, ahová önéletrajzi fogantatású hősei mindig visszatérnek: szembesülni egykori önmagukkal, erőt meríteni abból az elemi emberi összetartozásból, amit a család jelent. Nos, innen Vathy Zsuzsa a veszprémi vegyipari egyetemre, majd a szálhalombattai olajfinomítóba került, aztán 1968 nyarán megjelent két elbeszélése, 1970-ben otthagya az olaji-

part, üzemi újságíró, később irodalmi folyóiratok szerkesztőségi munkatársa lett, közben napvilágot látott három regénye, hét elbeszélés-kötete és két riportkönyve.

Írásai tanúsítják, hogy a köznapis világban, a hatvanas évek üzemi és a hetvenes évek sajátéletében meglehetősen kiábrándító élményeket szerzett, s ezeket minden kendőzés nélkül kívánta bemutatni. Ő és nemzedéktársai: Simonffy András, Módos Péter, Munkácsy Miklós, Lugossy Gyula és Oláh János az 1956 után berendezkedő, de a nyílt terrorral már felhagyó „kádárista” rendszer hétköznapi világát örökítették meg. Az ábrázolás hitelességeért a lélek benső körében és a társadalmi nyilvánosság előtt egyaránt meg kellett küzdeni. A nyers tények felfedezésével és feltárásával járt ez a küzdelem, és Vathy Zsuzsa is azokhoz az írókhoz vonzódott, akik arra biztatták, hogy a valóság rejtett arcát kell meglátnia, megrajzolnia. „Régebben — nyilatkozta az Új Írásnak azon az 1969-es anketáján, amely az akkori idők pályakezdő íróit mutatta be — szerettem a ’krúdsy’ írásokat, ma sokkal közelebb áll hozzám az exresszív, a nyersebb irodalom.” És ehhez még a következőket tette hozzá: „Kerouac gátlásoktól szabadít meg, a nouveau roman fegyelmettségére és tárgyilagosságára szoktat, Ajtmatov, Semprun az epika új formáinak a keresésére (...) Gyűlölöm az anekdotázást. A modorosságot. A kényelmes megoldásokat. A bagatellizáló humort.”

A tények írójának készült, és valóban olykor megdöbbentő tényeket közölt, a társadalom és a lélek mélyvilágáról egyaránt. Idővel mégis visszalopakodott írásaiiba az a személyesség, líraiság, amelyet kezdetben megtagadott. Már csak a huszadik századi próza elbeszélő technikáinak következtében is. Ezek a technikák: az idősíkok váltogatása, a filmszerűség, a fantasztikum, az álom, a nyelvi játékok ugyanis mindig a társadalomban és a történelemben bolyongó emberi személyiség belső világának és a külvilággal kialakított viszonyának a vizsgálatát, elemzését és bemutatását szolgálták. A társadalmi lét — legyen ez adott esetben egy korrupt és hazug „puha diktatúra” — megítélése elsősorban a szociográfus „valóságirodalomra” tartozik, ha az ábrázolás már az emberi lélek rejtettebb övezeteit is érinti, márpedig a modern prózatechnikák mindenekelőtt ezeknek a feltárását célozzák meg, akkor az író inkább az érdeklí, hogy az ember miként küzd meg történelmi

sorsával, miként próbál eligazodni abban az értelemben és kaotikus szövevényben, amellyel a hatalom, a politika, a történelem körülveszi, és hogyan emelkedik, akár egy transzcendentális „dimenzióban”, a saját végszetszerű sorsa fölé.

Vathy Zsuzsa regény- és novellahősei mindig e főlemelkedésért küzdenek. Írásainak gyakori motívuma az elvágyódás: a kisváros szűkös életköréből, a múlt rabságában küszködő családból, abból a szellemi és valóságos térből, amelyet foszladozó hagyományok, üressé vált szokások jelölnek meg. Első regényének, *Az ősi hűztetőnek* (1980), amely maga is az elvágyódásról, a leszámolásról, az újrakezdés lelki készségéről beszél, van egy hőse, egy fiú, aki már elveliszelhetetlen nyűgnek érzi a kisváros és a család óvilági kötelmeit, s egy alkonyi órában, a patak partján legalább ábrándjaiban keres magának új életet: „A patak szorgalmasan vitte medrében a hordalékot, és a fiú ebben a pillanatban öröm-fájdalom keverékével érezte, hogy a köldökzsinór, ami idekötö, a földnek ehhez a darabjához, mind vékonyabb lesz, és egy kis idő múlva elszakad. Aztán elkezdődik valami más, valami új, ami minden bizonytal az ő igazabb élete.”

Az elvágyódás érzéseire aztán mindig a visszavágyódás nosztalgiaja válaszol, hiszen Vathy Zsuzsa jól tudja, hogy azzal nem lehet semmit sem megoldani, hogy elutazunk valahová, pályát változtatunk, új barátokat keresünk. Azt is tudja, hogy a múltat nem lehet befejezni, és az emlékeknek az az intim gazdagsága, amelyet a gyerekkor, az eltűnő ifjúság magába zár, mindig velünk marad, és mindig visszatekintésre kényszerít. Kivált, hogy idővel kitetszik: mindaz amit magunk mögött hagyunk, emberi, kulturális értékeket hordozott, csak éppen a történelem, az erőszak, a politika igyekezett tönkretenni ezeket az értékeket, és így hagyományok nélkül homokra építette a maga terveit.

Ez a felismerés ölt alakot Vathy Zsuzsa második, *Ki látott rétsast?* (1984) című regényében, amelynek mindenképpen ott a helye a nyolcvanas évek legjobb epikai teljesítményei között. Ez a regény igazából posztmodern alkotás, a jelen egy rövid, mindössze tíznapos időszakaszának ábrázolása mögé, mintha vízjel volna, odamontírozza a 19. század szép és szomorú eszmények és hitek miként váltak semmivé egy évszázad leforgása alatt, amely mást se tett, mint lerombolta és meggyalázta a szellemi, erkölcsi értékeket.

Ebben a posztmodern szemléletben együtt van jelen az elégia, a nosztalgia és az ironia, miként Vathy Zsuzsa nemrég közreadott, ugyancsak családi emlékeket idéző novelláskötetében: a *Beszélő kertben* vagy készülő, *Itt a szépséget nézzük* című új regényében, amely felidéri az 1956-os magyar forradalom véres és dicsőséges napjait is.

E könyvekben, a valóság elfogulatlan és szigorú vizsgálata után a személyesség, a líraiság „krúdys” hagyománya tér vissza: emlékek, álmok, káprázatok. A költészet, amely olyan, mint a „szökőnap”, ritkán adatik meg, nélküle azonban nem volna teljes a világ.

POMOGÁTS BÉLA

VILCSEK BÉLA: AZ IRODALOM-TUDOMÁNY „PROVOKÁCIÓJA”

A magyar irodalomtörténet és irodalomtudomány elszigetelődése és nemzeti bezárkózása már régen a múltté. Lezárult az a szakasz is, amikor elméleti ismeretek és megfontolások nélkül lehetett irodalomtörténetet művelni. Hónapokat, ha nem éveket kell eltöltenie annak az egyetemistának, aki el akarja olvasni mindazokat az elméleti tanulmányokat és könyveket, melyek magyar folyóiratokban és magyar kiadóknál — tehát magyar nyelven — jelentek meg az elmúlt 8-10 évben. Legutóbb Bókay Antal próbálta összefoglalni az irodalommal foglalkozó elemző iskolák irányait, s 1992-ben megjelent könyvében a pozitívizmustól a strukturalizmusig terjedően mutatta be a különféle iskolák jellemző vonásait.

Vilcsek Béla könyve mintha csak ennek folytatása lenne. Előbb tematikus tárgyalásmódot követve ír a műalkotás születéséről, folyamatáról és megközelítéséről, aztán a vélekedések és eljárások különböző irányaira tér rá. A pozitívizmustól a strukturalizmusig terjedő irányokat rövidebben ismerteti, bővebb előadásban a strukturalizmustól máig terjedő időszakban feltűnt irányok és iskolák filozófiai alapjaival és eljárási stratégiáival foglalkozik.

Hatalmas anyagot foglal össze és ismertet meg olvasójával. Munkája a tudományos szakirodalom ismertetéseknek abba a legjobb sorába tartozik, melyet egyaránt forgathat a szakember és az ismerkedni vágyó szélesebb olvasóközönség. Világos, okos, áttekinthető

tömörség jellemzi előadását. Külön alfejezeteiben vizsgálja meg a fenomenológia, a strukturalizmus (ezen belül az orosz, cseh, lengyel strukturalizmus), a recepcióesztétika, a hermeneutika, a konstrukciós elmélet és a dekonstrukció elméleti hozadékát. Széleskörűen és pontosan hivatkozik a nemzetközi és hazai szakirodalomra és külön erénye a könyvnek, hogy számos helyen utal a magyar irodalom fejleményeire, mentes tehát attól a nálunk manapság eléggé elterjedt sznobizmustól, mely elméleti kérdéseket illetően csak a nyugati irodalmakban talál említésre méltó példákat.

Ezt a hasznos és egészen jó könyvet is megérinti azonban a teológiai gondolatnak az a fejlődésszemlélete, melytől úgy látszik nemigen képes megszabadulni a tudománytörténet. Kimondatlanul is sugalmaz valami olyasmit a könyv, hogy az irodalomtudomány sokszerűsége mégiscsak egy bizonyos irányba mutat: mégpedig a hermeneutika bizonyos gondolatrendszerének irányába, ami ez előtt volt, az fogyatékos, ami ez után történt az megint több tévedés lehetőségét rejti. A szerző objektivitás-igénye történeti kérdésekben sem mindig működik tökéletesen, noha szemmel láthatólag törekszik rá. Például a marxizmus nemhogy az alfejezetek között, de még a tárgymutatóban sem szerepel, pedig nemcsak nálunk, hanem az egész világon elég hosszú ideig jelentős hatást gyakorolt az irodalomról való vélekedésekre. S bármiképp ítéljük meg szerepét, nem lehet kiiktatni az irányok közül, mint Sztálin ellenfeleit iktatták ki a szovjet történészek a párttörténetből. E hasábokon ezt azért is tesszük szóvá, mert hitünket és meggyőződésünket mindig igyekszünk összekapcsolni az elfogulatlanság követelményeivel.

KENYERES ZOLTÁN

VISKY ANDRÁS: REGGELI CSENDESSÉG

A szerző dedikálja új könyvét. Nem közömbös, közönyös aláírásról van szó, hanem megismerkedésről, bemutatkozásról. Erőtlenjes kézzorítás, átható, tiszta kék tekintet. Ez az ember nem tud hazudni, ennek az embernek nem lehet hazudni. Kérlelhetetlen és erőt sugárzó: a szeretet erejét. De honnan e belső tartás?

A választ a *Reggeli csendesség* esszéfüzére adja meg. Visky András párbeszédet folytat Szent Ágostonnal, Origenésszel, Kálvinnal, Buberrel, Bonhoefferrel, Kosztolányival, és Pilinszkyvel. Meg akarja érteni őket, ezért dialógust kezdeményez velük. Az igazságot keresi, és az Igéhez jut el. Megszólítja, kérdezi Ádámot, Nikodémust, Káint, Gedeont, Noét, a tanítványokat. Az olvasó nem avatatlan fül-tanú e beszélgetéseknél, hanem egy nagy közös imádság részese.

Ezek az esszék javarészt megjelentek már különböző folyóiratokban, de így együtt valóságos hitvallást alkotnak. Bizonyosságot tesznek arról, hogy csak egyedül lehet ugyan menni a „keskeny úton”, de sokan jártak már rajta. Arról, hogy a Logodi utcából és a koncentrációs táborból éppúgy haza lehet találni, mint ama bizonyos tékozló fiú tette: „Nem tudhatjuk, merre visz az út. Csak annyit tudhatunk, kihez.” (*A hitelesség kockázata*).

Mitől hitelesek ezek a költői tanúságtételek? Az ellentétező technikától, a szójátékoktól, a metaforikusságtól vagy a precíz fonológiai vizsgálódásoktól? Nem, hiszen a szerző maga kéri: „A bombasztikumtól szabadíts meg engem, Uram.” (*Hajnali sugarak*). Akkor hát? Az őszinteségtől, a személyes hangvételtől: „Nálam nélkül semmit sem cselekedhettek — mondta Jézus. Tele van az életem ilyen semmikkel”.

Ha végigolvassuk vagy inkább naponta, reggelenként lapozgatjuk Visky András új kötetét, akkor megértjük, miért tartja a szerző a nyelvet, a beszédbe elegyedést, a (hermeneutikai) viszony kialakítását a megértés eszközeinek. Aki Istennel folytat párbeszédet, abból sugárzik a belső erő, „az alatt a kegyelem kifejlesztett hálója van”.

SÁLI ERIKA

TÖKÉCZKI LÁSZLÓ (Szerk.): MAGYAR KONZERVATIVIZMUS

A tanulmánykötet egy 1993-as konferencia anyagát tartalmazza. Olyan tematikáról van szó, amelyet már hosszú évtizedek óta nem lehetett kutatni s egyáltalán hatalmai ideológiai vonzatok nélkül tárgyalni Magyarországon. Tehát valójában egy folytonosságát vesz-

tett hagyomány „újraélesztési” kísérletének is tekinthető e vállalkozás, hiszen amit ma a „konzervatív” szón érteni szokás, az egyrészt kizárólag az aktuálpolitikai „műveletek” terére vonatkozik, másrészt még mindig el van látva „odaértendő”, sztereotipikus jelzőkkel-konnotációkkal.

A kötet tanulmányai a legkülönbözőbb területeken vizsgálják a konzervativizmus eszmerendszerét; államelméleti, szociálpolitikai, vallás- és kultúrtörténeti, politika-, illetve gazdaságtörténeti nézőpontok változtatják egymást. Mint az egyébként többségükben a konzervatív eszmeiséggel rokonszenvező szerzők nagy részénél is megjelennek: a fő világnézeti „ellenéll”, a liberalizmussal való folyamatos összevetések gyakran kelthetik azt a benyomást, hogy mindkét ideológia túlságosan homogén értelmezés „áldozatává” válik. Ma már a liberalizmus „fejlődés”- és „haladáselvűsége” sem olyan egyértelmű, ahogyan a konzervativizmus sem tekinthető egyszerűen a liberális értékeket szem előtt tartó, de a „közösséget” központba állító ideológiaként, sőt a kettő viszonyának éppen mostanában figyelhetők meg olyan transzformációi, mint például „konzervativizálódása” (például a „történelem vége”- koncepció körüli viták kapcsán) vagy a posztmodern-fogalom értelmezéseiben felbukkanó „neokonzervativizmus” gondolata. Bár a kötet tanulmányai használnak korszerű külföldi szakirodalmat is, a legújabb kérdések horizontja nagyon ritkán fedezhető fel. Ez pedig egyértelműen csökkenti a konzervatív hagyomány „megszólíthatóságának” esélyeit: ennek tünetértékű jele az, hogy a „mai” helyzet elemzésekor általában csak a tanácstalanság és egy „erkölcsösebb” világ iránti nosztalgia gesztusai fogalmazódnak meg — a kötet írásainak nagy része mintha nem találná meg a konzervativizmus lehetőségeit a kortárs diskurzusokban. Néhány összetettebb érvelésű, körültekintőbb gondolatmenetű tanulmány (például Molnár Attila, Tökéczki László, Kósa László írásai viszont arra utal, hogy létezik e hagyománynak ma is párbeszédképes arculata — csak meg kell hozzá találni a kérdést) (*Batthyány Alapítvány* 1994)

KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN

SOMMAIRE

JAN ANDRZEJ KLOCZOWSKI	Le Chrétien du XXI ^e siècle
GYÖRGY SZÉPE	Vers la lumière de la paix
NORBERT ROPERS	Les défis du nationalisme ethnique
BALÁZS SCHANDA	Les conditions matérielles du fonctionnement de l'église
HEINZ-GÜNTHER STOBBE	Recherche théologique du problème de la paix
JÁNOS PILINSZKY	Le renié
ISTVÁN CS. VARGA	La liturgie de l'art poétique

INHALT

JAN ANDRZEJ KLOCZOWSKI	Der Christ des 21. Jahrhunderts
GYÖRGY SZÉPE	Nach dem Licht des Friedens hin
NORBERT ROPERS	Die Herausforderungen des Ethnonationalismus
BALÁZS SCHANDA	Die materiellen Bedingungen des Wirkens der Kirche
HEINZ-GÜNTHER STOBBE	Theologische Friedensforschung
JÁNOS PILINSZKY	Der Verstossene
ISTVÁN CS. VARGA	Die Liturgie der Dichtung

CONTENTS

JAN ANDRZEJ KLOCZOWSKI	The Christians of the 20th century
GYÖRGY SZÉPE	Towards the light of peace
NORBERT ROPERS	The challenges of ethnocentrism
BALÁZS SCHANDA	The financial conditions of church activities
HEINZ-GÜNTHER STOBBE	Theological research of peace
JÁNOS PILINSZKY	Outcasted
ISTVÁN CS. VARGA	The liturgy of poetry

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, KOSIK JÚLIA, MORVAY EDIT

Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámazása: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 828,— Ft, fél évre 414,— Ft, negyed évre 207,— Ft egyes szám ára 69,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADOÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 69 Ft

VIGILIA

SZEMLE

LÉNÁRD ÖDÖN	Erő az erőtlenségben
SZENTKUTHY MIKLÓS	Narcisszusz tükre
SÁRKÖZI MÁTYÁS	Színház az egész világ
GÉCZI JÁNOS	21 rovinj
■	Szökőnap (Vathy Zsuzsáról)
VILCSEK BÉLA	Az irodalomtudomány „provokációja”
VISKY ANDRÁS	Reggeli csendesség
TÓKÉCZKI LÁSZLÓ	Magyar konzervativizmus

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Illényi Balázs, Mohás Livia, Kenyeres Zoltán,
H. Nagy Péter, Pomogáts Béla, Sáli Erika és
Kulcsár Szabó Zoltán

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A II. Vatikáni zsinat emlékezete
- Körkérdés a II. Vatikáni zsinatról
- A növekvő magyar szegénységről
- A kultúra esélye és válsága
- Pilinszky János kiadatlan írásai
- Ottlik Géza ismeretlen elbeszélése